๕. ตัทธิตกัณฑ์
ว่าด้วยปัจจัยประกอบหลังนาม

อถ ต่อไป **ตทฺธิตุปฺปตฺติ** การลงตัทธิตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **อปจฺจาทิอตฺถวิเสเส** ในเนื้อความที่แตกต่างกันมี อปจฺจ เป็นต้น **ปรํ** ข้างหลัง **นามโต เอว** จากนามนั่นเทียว **วิภตฺยนฺตา** อันมีวิภัตติอยู่สุดท้าย **อิติ** เพราะเหตุนั้น **ตทฺธิตวิธานํ** วิธีของตัทธิต **อารภียเต** ย่อมถูกปรารภไว้ **นามโต ปรํ** ต่อจากนาม.

ต่อไป จะมีการลงตัทธิตปัจจัยหลังนามที่มีวิภัตติ ดังนั้น วิธีของตัทธิตจึงถูกกล่าวต่อจากนาม

ตตฺถ ในตัทธิตนั้น (**ปจฺจยา**) ปัจจัยทั้งหลาย **หุตฺวา หิตา สหิตา** ลงประกอบอยู่ **ปรํ** ข้างหลัง **ตสฺมา ติวิธลิงฺคโต** จากลิงค์ ๓ อย่างนั้น **อิติ** เพราะเหตุนั้น **ตทฺธิตา** ชื่อว่าตัทธิต, **เอตํ** คำว่าตัทธิตนี้ **อธิวจนํ** เป็นชื่อ **ณาทิปจฺจยานํ** ของปัจจัยมี ณ เป็นต้นทั้งหลาย. **วา** อีกอย่างหนึ่ง (**ปจฺจยา**) ปัจจัยทั้งหลาย **หิตา อุปการา** ที่มีอุปการะ **เตสํ นามิกานํ** แก่นามทั้งหลายเหล่านั้น **ตทฺธิตา** ชื่อว่าตัทธิต **อิติ** เพราะเหตุนั้น **ณาทิปจฺจยาว** ปัจจัยมี ณ เป็นต้นทั้งหลายนั่นแล **ตทฺธิตา นาม** ชื่อว่าตัทธิต **อนฺวตฺถภูตปรสมญฺญาวเสนาปิ** แม้ด้วยสามารถแห่งชื่อในคัมภีร์อื่นอันเป็นชื่อที่คล้อยตามเนื้อความ.

ในตัทธิตนั้น ปัจจัยลงประกอบอยู่ข้างหลังลิงค์ ๓ อย่างนั้น ชื่อว่าตัทธิต, คำว่าตัทธิต เป็นชื่อของปัจจัยมี ณ เป็นต้น, อีกอย่างหนึ่ง ปัจจัยที่มีอุปการะแก่นามเหล่านั้น ชื่อว่าตัทธิต เพราะฉะนั้น แม้ในคัมภีร์อื่น ณ ปัจจัยเป็นต้นนั่นแล ก็ชื่อว่าตัทธิต โดยตั้งชื่อให้คล้อยตามเนื้อความ

๑. อปัจจตัทธิต

(ปัจจัย ๙ ตัว คือ **ณ ณายน ณาน เณยฺย ณิ ณิก ณฺย ณว เณร** ลงในอรรถว่าลูกหลานของเขา)

วสิฏฺฐสฺส อปจฺจนฺติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า “ลูกหลานของนายวสิฏฐะ”

ลิงฺคคฺคหณํ ลิงฺคศัพท์ **ลิงฺคญฺจ นิปจฺจเตติ อิโต** จากสูตรนี้ว่า “ลิงฺคญฺจ นิปจฺจเต” **อนุวตฺตเต** ย่อมติดตามไป.

๓๖๑. **วา ณปจฺเจ.** (๓ บท, ปัจจยวิธิ)

ณ ณปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ลิงฺคมฺหา** หลังจากลิงค์ **อปจฺเจ** ในอรรถอปัจจะ **วา** บ้าง.

ลง ณ ปัจจัยหลังลิงค์ ในอรรถอปัจจะ บ้าง

ณปฺปจฺจโย ณปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **วิกปฺเปน** โดยไม่แน่นอน **ฉฏฺฐิยนฺตโต ลิงฺคมฺหา** หลังจากลิงค์ที่มีฉัฏฐีวิภัตติอยู่ท้าย **ตสฺส อปจฺจํ อิติ เอตสฺมึ อตฺเถ** ในอรรถนี้ว่า “ลูกหลานของผู้นั้น”.

ลง ณ ปัจจัยหลังลิงค์ที่มีฉัฏฐีวิภัตติอยู่ท้าย ในอรรถว่า “ลูกหลานของเขา” บ้าง

๓๖๒. **ธาตุลิงฺเคหิ ปรา ปจฺจยา.** (๓ บท, ปริภาสา)

ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **ปรา** ข้างหลัง **ธาตุลิงฺเคหิ** จากธาตุและลิงค์ทั้งหลาย.

ลงปัจจัยทั้งหลาย หลังธาตุและลิงค์

โส จ ก็ ณ ปัจจัยนั้น **โหติ** ย่อมลง **ปโร** ข้างหลัง **อปจฺจตฺถสมฺพนฺธิลิงฺคโต** จากลิงค์ที่มีความสัมพันธ์กับเนื้อความว่าอปัจจะ **ฉฏฺฐิยนฺตาเยว** อันมีฉัฏฐีวภัตติอยู่ท้ายนั่นเทียว **ปริภาสโต** เพราะมีปริภาสาสูตร **อิติ** ว่า “**ปจฺจยา** ปัจจัยทั้งหลาย **โหนฺติ** ย่อมลง **ปราว** ข้างหลังนั่นเทียว **ธาตูหิ ลิงฺเคหิ จ** จากธาตุทั้งหลายและจากลิงค์ทั้งหลาย”. **อตฺโถ** เนื้อความ **ปฏิจฺจ** อาศัยแล้ว **เอติ** ย่อมเป็นไป **เอตสฺมา** จาก ณ เป็นต้นนี้ **อิติ** เพราะเหตุนั้น (**อยํ**) ณ เป็นต้นนี้ **ปจฺจโย** ชื่อว่าปัจจัย, **วา** หรือ **อตฺถา** เนื้อความทั้งหลาย **ปตียนฺติ** ย่อมถูกรู้ **อเนน** ด้วย ณ เป็นต้นนี้ **อิติ** เพราะเหตุนั้น (**อยํ**) ณ เป็นต้นนี้ **ปจฺจโย** ชื่อว่าปัจจัย. **อปฺปโยโค** การไม่ประกอบอยู่ **อปจฺจสทฺทสฺส** แห่ง อปจฺจศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี **วุตฺตตฺถานมปฺปโยโคติ** ด้วยปริภาสาว่า “วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค”, **วิภตฺติโลโป จ** และการลบไปแห่งวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **เตสํ วิภตฺติโย โลปา เจติ** ด้วยสูตรว่า “เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ”.

เพราะมีปริภาสาสูตรว่า “ปัจจัยทั้งหลาย ย่อมลงหลังจากธาตุและลิงค์” จึงลง ณ ปัจจัยหลังลิงค์ที่มีฉัฏฐีวภัตติอยู่ท้ายและมีความสัมพันธ์กับเนื้อความว่าอปัจจะ, ณ เป็นต้น ให้เนื้อความอาศัยเป็นไป จึงชื่อว่าปัจจัย, หรือ ณ เป็นต้น ช่วยให้รู้เนื้อความทั้งหลาย จึงชื่อว่าปัจจัย, ลบ อปจฺจ ศัพท์ ด้วยปริภาสาว่า “วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค”, และลบวิภัตติ ด้วยสูตรว่า “เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ”.

๓๖๓. **เตสํ โณ โลปํ.** (๓ บท, โลปวิธิ)

โณ ณฺ อักษร **เตสํ** ของอนุพันธปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น (**อาปชฺชเต**) ย่อมถึง **โลปํ** ซึ่งการลบ.

ลบ ณฺ อักษร ของตัทธิตปัจจัยเหล่านั้น

ณกาโร ณอักษร **เตสํ ตทฺธิตปฺปจฺจยานํ ณานุพนฺธานํ** ของตัทธิตปัจจัยทั้งหลายที่เนื่องด้วย ณ เหล่านั้น **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **โลปํ** ซึ่งการลบ.

ลบ ณ อักษร ของตัทธิตปัจจัยที่มี ณ อนุพันธ์เหล่านั้น

๓๖๔. **วุทฺธาทิสรสฺส วาสํโยคนฺตสฺส สเณ จ.** (๖ บท, วุทธิวิธิ)

สเณ เพราะปัจจัยที่มี ณ **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **อาทิสรสฺส** แห่งสระตัวต้นของคำ (**อาทิพฺยญฺชนสฺส**) **วา** หรือแห่งสระของพยัญชนะตัวต้นของคำ **อสํโยคนฺตสฺส** ที่ไม่มีพยัญชนะสังโยคอยู่หลัง (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะปัจจัยที่มี ณ ให้วุทธิสระตัวต้นหรือสระของพยัญชนะตัวต้น ที่ไม่มีพยัญชนะสังโยคอยู่หลัง

สณการปฺปจฺจเย ปเร เพราะปัจจัยที่มี ณ อักษรข้างหลัง **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **อาทิสรสฺส วา** แห่งสระตัวต้นของคำ **อาทิพฺยญฺชนสฺส วา** หรือแห่งสระของพยัญชนะตัวต้นของคำ **อสํโยคนฺตสฺส** ที่ไม่มีพยัญชนะสังโยคอยู่หลัง **โหติ** ย่อมมี. **อนฺโต สํโยโค** พยัญชนะสังโยคอันอยู่ท้าย **อสฺส** ของสระนั้น (**อตฺถิ**) มีอยู่ **อิติ** เพราะเหตุนั้น **สํโยคนฺโต** ชื่อว่าสังโยคันตะ. **ตทญฺโญ** สระอื่นจากนั้น **อสํโยคนฺโต** ชื่อว่าอสังโยคันตะ. **อถ วา** อีกอย่างหนึ่ง **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด. **ตทา จ** ก็ในกาลนั้น **อตฺโถ** คำอธิบาย (**โหติ**) ย่อมมี **อิติ** ว่า "**สณกาเร ตทฺธิตปฺปจฺจเย ปเร** เพราะตัทธิตปัจจัยข้างหลังที่มี ณ อักษร **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **อาทิสรสฺส** แห่งสระตัวต้น **อสํโยคนฺตสฺส** ที่ไม่มีพยัญชนะสังโยคอยู่หลัง **สรานํ** ของสระทั้งหลาย **ปกติภูเต ลิงฺเค** ในลิงค์อันเป็นปกติ **โหติ** ย่อมมี".

เพราะปัจจัยที่มี ณ ให้วุทธิสระตัวต้นหรือสระของพยัญชนะตัวต้น ที่ไม่มีพยัญชนะสังโยคอยู่หลัง, สระที่มีพยัญชนะสังโยคอยู่ท้าย ชื่อว่าสังโยคันตะ. สระอื่นจากนั้น ชื่อว่าอสังโยคันตะ, วาศัพท์มีอรรถกล่าวกำหนด, มีอธิบายว่า "เพราะตัทธิตปัจจัยข้างหลังที่มี ณ อักษร ให้วุทธิสระตัวต้นที่ไม่มีพยัญชนะสังโยคอยู่หลัง ของสระในลิงค์อันเป็นปกติ"

เตน เพราะเหตุนั้น

> **อยํ วุทฺธิ** ความเป็นวุทธินี้ **นิจฺจา** มีแน่นอน **วาสิฏฺฐาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเป็นต้นว่า วาสิฏฺฐ, **อนิจฺจา** มีไม่แน่นอน **โอฬุมฺปิกาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเป็นต้นว่า โอฬุมฺปิก, **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **น** (**โหติ**) ย่อมไม่มี **นีลปีตาโท** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเป็นต้นว่า นีล และ ปีต **ววตฺถิตวิภาสโต** เพราะการกล่าวกำหนดของ วา ศัพท์.
>
> *วาศัพท์กล่าวกำหนดไว้ว่า ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเป็นต้นว่า วาสิฏฺฐ วุทธิแน่นอน, ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเป็นต้นว่า โอฬุมฺปิก วุทธิบ้าง, ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเป็นต้นว่า นีล และ ปีต ไม่วุทธิ*

จสทฺทคฺคหณํ การถือเอาซึ่ง จ ศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี **อวธารณตฺถํ** เพื่อการห้ามการทำวุทธิ.

การใส่ จ ศัพท์ไว้ในสูตรนี้ ก็เพื่อห้ามทำวุทธิในบางอุทาหรณ์

อนิยมปฺปสงฺเค เมื่อความเกี่ยวข้องกันเพราะการไม่ได้กำหนด **ตสฺสา วุทฺธิยา** แห่งการทำวุทธินั้น (**สติ**) มีอยู่, (**กจฺจายโน**) อาจารย์กัจจายนะ **อาห** กล่าวแล้ว **ปริภาสํ** ซึ่งปริภาสาสูตร **นิยมตฺถํ** เพื่อการกำหนด.

เมื่อไม่ได้กำหนดการทำวุทธิไว้ จึงมีความเกี่ยวข้องกัน อาจารย์กัจจายนะจึงกล่าวปริภาสาสูตรเพื่อการกำหนดการทำวุทธิไว้ดังนี้

๓๖๕. **อยุวณฺณานญฺจาโย วุทฺธี.** (๔ บท, ปริภาสา)

อาโย วุทฺธี รูปวุทธิทั้งหลายคือ อา เอ โอ อยุวณฺณานํ แห่ง ออักษร อิวัณณะ และอุวัณณะทั้งหลาย (โหนฺติ) ย่อมมี.

วุทธิ อ เป็น อา อิ อี เป็น เอ อุ อู เป็น โอ

อาเอโอ อิติ เอเต วุทฺธิโย รูปวุทธิทั้งหลายเหล่านี้คือ อา เอ โอ **เตสํ อการ-อิวณฺณุวณฺณานเมว** แห่ง อ อักษร อิวัณณะ และอุวัณณะทั้งหลายเหล่านั้นนั่นเทียว **โหนฺติ** ย่อมมี **ยถากฺกมํ** ตามลำดับ. **จสทฺทคฺคหณํ** การถือซึ่ง จ ศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี **อวุทฺธิ-สมฺปิณฺฑนตฺถํ** เพื่อการรวมเอาซึ่งความไม่เป็นวุทธิ **อวธารณตฺถํ วา** หรือเพื่อการห้ามการทำวุทธิบ้าง. **อิ จ อุ จ ยู** อิและอุ ชื่อว่ายู, **ยู เอว วณฺณา ยุวณฺณา** อิและอุทั้งหลายนั่นแลเป็นวัณณะ ชื่อว่ายุวัณณา, **อ จ ยุวณฺณา จ อยุวณฺณา** ออักษร อิวัณณะ และอุวัณณะ ชื่อว่าอยุวัณณา, **อา จ เอ จ โอ จ อาโย** อา เอ และ โอ ชื่อว่าอาโย. **วุทฺธิคฺคหณํ** วุทธิศัพท์ **อุตฺตรปทวุทฺธิภาวตฺถํ** มีประโยชน์ต่อความเป็นวุทธิแห่งบทหลัง **เนคมชานปทาติอาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเป็นต้นว่า "เนคมชานปทา ชาวนิคมและชาวชนบท". **จ** สำหรับ **เอตฺถ** ในสูตรนี้ **ฐานนิยมวจนํ** การกล่าวกำหนดซึ่งฐานะ **อยุวณฺณานนฺติ** ว่า "แห่ง ออักษร อิวัณณะ และอุวัณณะ" **วุทฺธิภาวปฺปสงฺคนิวตฺตนตฺถํ** เพื่อห้ามความเกี่ยวข้องกับความเป็นวุทธิ **อาโยนํ** แห่ง อา เอ และ โอ ทั้งหลาย.

วุทธิ อ อักษร อิวัณณะ และอุวัณณะ เป็น อา เอ โอ ตามลำดับ, การใส่ จ ศัพท์ไว้ในสูตรนี้ เพื่อรวมเอาความไม่เป็นวุทธิหรือเพื่อห้ามทำวุทธิบ้าง, อิและอุ ชื่อว่ายู, อิและอุนั่นแล เป็นวัณณะ จึงชื่อว่ายุวัณณา, ออักษร อิวัณณะ และอุวัณณะ ชื่อว่าอยุวัณณา, อา เอ และ โอ ชื่อว่าอาโย. วุทธิศัพท์ในสูตรนี้ มีประโยชน์ต่อการวุทธิบทหลัง (ด้วยสูตร เตสุ วุทฺธิ...) ในอุทาหรณ์เป็นต้นว่า "เนคมชานปทา ชาวนิคมและชาวชนบท", สำหรับสูตรนี้ การกำหนดอักษรที่จะทำวุทธิว่า "แห่ง ออักษร อิวัณณะ และอุวัณณะ" เพื่อห้ามวุทธิเป็น อา เอ และ โอ (เพราะสูตรนี้ไม่มีหน้าที่ทำวุทธิ เป็นเพียงปริภาสากำหนดรูปแบบเท่านั้น เวลาวุทธิต้องทำด้วย วุทฺธาทิสรสฺส วา...)

> **หิ** จริงอยู่ **อิห** ในการทำวุทธินี้ **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **กตวุทฺธีนํ** แห่งสระที่ทำเป็นวุทธิแล้ว **น โหติ** ย่อมไม่มี **ปุน** อีก **ยถา** ฉันใด, **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **อาโยนํ** แห่ง อา เอ และ โอ ทั้งหลาย **สภาววุทฺธีนํ** อันเป็นวุทธิตามสภาพปกติ **น โหติ** ย่อมไม่มี **ปุน** อีก **ตถา** ฉันนั้น.
>
> *จริง ในการทำวุทธินี้ สระที่ได้ทำวุทธิแล้ว จะไม่เป็นวุทธิอีก ฉันใด, อา เอ และ โอ ที่เป็นวุทธิตามสภาพปกติอยู่แล้ว จะไม่เป็นวุทธิอีก ฉันนั้น*

ตโต ต่อจากนั้น **อาการโร วุทฺธิ** การวุทธิเป็น อา อักษร **อการสฺส** แห่ง อ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี. **สรโลปปกติภาวา** การลบสระหน้าและปกติสระหลัง (**โหนฺติ**) ย่อมมี **สรโลโปมา-เทสปฺปจฺจยาทิมฺหิ สรโลเป ตุ ปกตีติ** ด้วยสูตรว่า "สรโลโปมาเทสปฺปจฺจยาทิมฺหิ สรโลเป ตุ

ปกติ". **กตฺวา** ครั้นกระทำแล้ว **ปรนยนํ** ซึ่งการนำไปประกอบกับสระหลัง **นเย ปรํ ยุตฺเตติ** ด้วยสูตรว่า "นเย ปรํ ยุตฺเต" **นามพฺยปเทเส** เมื่อการตั้งชื่อว่านาม **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **ตทฺธิตสมาสอิจฺจาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "ตทฺธิตสมาส" **ตทฺธิตตฺตา** เพราะเป็นตัทธิต **สฺยาทุยุปฺปตฺติ** การลง สิ วิภัตติเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **ปุเร วิย** เหมือนในกาลก่อน.

ต่อจากนั้น วุทธิ อ เป็น อา (ด้วยสูตรว่า วุทฺธาทิสรสฺส...), ลบสระหน้าและปกติสระหลัง ด้วยสูตรว่า "สรโลโปมาเทสปฺปจฺจยาทิมฺหิ สรโลเป ตุ ปกติ", นำพยัญชนะไปประกอบกับสระหลัง ด้วยสูตรว่า "นเย ปรํ ยุตฺเต", เพราะยังเป็นตัทธิตอยู่ เมื่อตั้งชื่อว่านาม ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "ตทฺธิตสมาส" แล้ว ลง สิ วิภัตติเป็นต้น เหมือนในกาลก่อน

วาสิฏฺโฐ วสิฏฺฐสฺส ปุตฺโต วา นายวาสิฏฐะหรือลูกของนายวสิฏฐะ, **วาสิฏฺฐา** ลูกของนายวสิฏฐะทั้งหลาย **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น **ปุริสสทฺทสมํ** จำแนกเหมือนกับ ปุริส ศัพท์.

นตฺตุปนตฺตาทโยปิ แม้บุคคลทั้งหลายมีหลานและเหลนเป็นต้น **ตสฺส** ของนายวสิฏฐะนั้น **วาสิฏฺฐาเยว** ก็ชื่อว่าวาสิฏฐะเหมือนกัน **ตทุปจารโต** โดยได้ชื่อที่ยกขึ้นแสดงว่าวาสิฏฐะนั้น. **สพฺพตฺถ โคตฺตตทฺธิเต** ในโคตตตัทธิตทั้งปวง **เอวํ** เหมือนอย่างนั้น **ปจฺจโย** ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ปรมปฺปกติโตเยว** หลังจากปกติแรกเท่านั้น.

แม้หลานและเหลนเป็นต้น ของนายวสิฏฐะนั้น ก็ชื่อว่าวาสิฏฐะเหมือนกัน โดยได้ชื่อตามกันนั้น, ในโคตตตัทธิต(หรืออปัจจตัทธิต)ทั้งปวง ก็อย่างนั้น ให้ลงปัจจัยหลังจากปกติแรกเท่านั้น

อิตฺถิยํ ในอิตถีลิงค์ **อีปจฺจโย** อีปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **วาสิฏฺฐสทฺทโต** หลังจาก วาสิฏฺฐ ศัพท์ **ณวณิกเณยฺยณนฺตูหิติ** ด้วยสูตรว่า "ณวณิกเณยฺยณนฺตูหิ" **ณปฺปจฺจยนฺตตฺตา** เพราะเป็นศัพท์ที่มี ณ ปัจจัยอยู่ท้าย. **กตฺวา** ครั้นกระทำแล้ว **สรโลปาทึ** ซึ่งวิธีมีการลบสระเป็นต้น **นามพฺยปเทเส** เมื่อการตั้งชื่อว่านาม **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **จคฺคหเณน** ด้วย จ ศัพท์ **ตทฺธิตสมาสอิจฺจาทิสุตฺเต** ในสูตรที่ขึ้นต้นว่า "ตทฺธิตสมาส" **อิตฺถิปฺปจฺจยนฺตตฺตา** เพราะเป็นศัพท์ที่มีอิตถีปัจจัยอยู่ท้าย **สฺยาทุยุปฺปตฺติ** การลง สิ วิภัตติเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

ในอิตถีลิงค์ ลง อี ปัจจัย หลัง วาสิฏฺฐ ศัพท์ ด้วยสูตรว่า "ณวณิกเณยฺยณนฺตูหิ" เพราะเป็นศัพท์ที่มี ณ ปัจจัยอยู่ท้าย, ครั้นลบสระเป็นต้นแล้ว ตั้งชื่อว่านาม ด้วย จ ศัพท์ ในสูตรที่ขึ้นต้นว่า "ตทฺธิตสมาส" เพราะเป็นศัพท์ที่มีอิตถีปัจจัยอยู่ท้าย, ลง สิ วิภัตติเป็นต้น

วาสิฏฺฐี กญฺญา เด็กหญิงวาสิฏฐี หรือสาวน้อยผู้เป็นลูกสาวของนายวาสิฏฐะ, **วาสิฏฺฐี วาสิฏฺฐิโย** สาวน้อยผู้เป็นลูกสาวของนายวาสิฏฐะทั้งหลาย **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น **อิตฺถิสทฺทสมํ** จำแนกเหมือน อิตฺถี ศัพท์.

นปุํสเก ในนปุํสกลิงค์ **วาสิฏฺฐํ อปจฺจํ, วาสิฏฺฐานิ อปจฺจานิ** เหล่ากอผู้เป็นลูกหลานของนายวสิฏฐะ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น **จิตฺตสทฺทสมํ** จำแนกเหมือน จิตฺต ศัพท์.

ติลิงฺคตา ความเป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓ **ตทฺธิตนฺตสฺส** แห่งศัพท์ที่มีตัทธิตปัจจัยอยู่ท้าย **อุปริปิ** แม้ในสูตรสูงๆขึ้นไป **เวทิตพฺพา** อันนักศึกษาพึงทราบ **เอวํ** เหมือนอย่างนั้น.

พึงทราบว่า ศัพท์ที่มีตัทธิตปัจจัยอยู่ท้าย แม้ในสูตรสูงๆขึ้นไป ก็เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓ เหมือนกันนี้

ภารทฺวาชสฺส ปุตฺโต ภารทฺวาโช ลูกหลานของภารทวาชะ, **เวสามิตฺตสฺส ปุตฺโต เวสามิตฺโต** ลูกหลานของเวสามิตตะ, **โคตมสฺส ปุตฺโต โคตโม** ลูกหลานของโคตมะ.

จ สำหรับ **เอตฺถ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเหล่านี้ **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **อาการาทีนํ** แห่งอักษรทั้งหลายมี อา อักษรเป็นต้น **น โหติ** ย่อมไม่มี **อยุวณฺณตฺตาภาวา** เพราะความไม่มีแห่งความเป็น ออักษร อิวัณณะ และอุวัณณะ.

สำหรับ อุทาหรณ์เหล่านี้ ไม่วุทธิ อา อักษรเป็นต้น เพราะไม่ใช่ ออักษร อิวัณณะ และอุวัณณะ

วสุเทวสฺส อปจฺจํ วาสุเทโว ลูกหลานของวสุเทวะ, **พาลเทโว** ลูกหลานของพลเทวะ.

ปน ส่วน **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **จิตฺตโกติอาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเป็นต้นว่า "จิตฺตโก" **น ภวติ** ย่อมไม่มี **สํโยคนฺตตฺตา** เพราะมีพยัญชนะสังโยคอยู่หลัง.

ส่วน ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเป็นต้นว่า "จิตฺตโก" ไม่วุทธิ เพราะมีพยัญชนะสังโยคอยู่หลัง

ณมฺหิ เมื่อการลง ณ ปัจจัย **วจฺฉสฺส อปจฺจนฺติ วิคฺคเห** ในรูปวิเคราะห์ว่า "วจฺฉสฺส อปจฺจํ ลูกหลานของวัจฉะ" **สมฺปตฺเต** จะมาถึง **วาติ** บทว่า "วา" **วา ณปจฺเจติ อิโต** จากสูตรว่า "วา ณปจฺเจ" **วตฺตเต** ย่อมตามไป **ตทฺธิตวิธาเน สพฺพตฺถ** ในทุกที่ที่เป็นวิธีของตัทธิต. **เตน** เพราะเหตุนั้น **วากฺยวุตฺติโย** การกล่าวด้วยวากยะและตัทธิตทั้งหลาย **ภวนฺติ** ย่อมมี **สพฺพตฺถ** ในที่ทั้งปวง. **อปจฺเจติ** บทว่า "อปจฺเจ" **วตฺตเต** ย่อมตามไป **ยาว สํสฏฺจคฺคหณาว** เพียงใดแต่การถือเอาซึ่ง สํสฏฺจ ศัพท์นั่นเทียว.

ในรูปวิเคราะห์ว่า "วจฺฉสฺส อปจฺจํ ลูกหลานของวัจฉะ" เมื่อใกล้จะลง ณ ปัจจัย บทว่า "วา" จากสูตรว่า "วา ณปจฺเจ" ตามไปในทุกที่ที่เป็นวิธีของตัทธิต เพราะฉะนั้น รูปสำเร็จเป็นวากยะก็มี เป็นตัทธิตก็มี, บทว่า "อปจฺเจ" ตามไป จนถึง สํสฏฺจ ศัพท์ (ในสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต)

๓๖๖. ณายนณาน วจฺฉาทิโต. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

ณายนณาน ณายน และ ณาน ปัจจัยทั้งหลาย **(โหนฺติ)** ย่อมลง **วจฺฉาทิโต** หลังจากศัพท์ทั้งหลายมี วจฺฉ เป็นต้น **อปจฺเจ** ในอรรถว่าลูกหลาน **วา** บ้าง.

ลง ณายน และ ณาน ปัจจัย หลังจาก วจฺฉ ศัพท์เป็นต้น ในอรรถว่าลูกหลานบ้าง

ณายนณาน อิติ เอเต ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายคือ ณายน และ ณาน **โหนฺติ** ย่อมลง **โคตฺตคณโต** หลังจากหมู่ศัพท์ที่กล่าวอรรถว่าโคตร **ฉฏฺฐิยนฺตโต** อันมีฉัฏฐีวิภัตติอยู่ท้าย **วจฺฉ กจฺจ อิติ เอวํ อาทิโต** มีศัพท์เป็นต้นอย่างนี้คือ วจฺฉ กจฺจ **ตสฺส อปจฺจํ อิติ เอตสฺมึ อตฺเถ** ในอรรถนี้ว่าลูกหลานของเขา **วา** บ้าง. **ณการานุพนฺโธ** ณอักษรอนุพันธ์ **สพฺพตฺถ** ในปัจจัยที่

มี ณ ทั้งปวง **วุทฺธตฺโถ** มีประโยชน์ต่อการทำวุทธิ. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **ปุพฺพสมํ** เหมือนในกาลก่อน. **วุทฺธิอภาโวว** ความไม่มีแห่งการวุทธิเท่านั้น **วิเสโส** เป็นความต่างกัน **สํโยคนฺตตฺตา** เพราะมีพยัญชนะสังโยคอยู่หลัง.

ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ณายน และ ณาน หลังหมู่ศัพท์ที่กล่าวอรรถว่าโคตรมี วจฺฉ และ กจฺจ เป็นต้น ที่มีฉัฏฐีวิภัตติอยู่ท้าย ในอรรถนี้ว่า ลูกหลานของเขา บ้าง, ณอักษรอนุพันธ์ในปัจจัยที่มี ณ ทุกตัว มีประโยชน์ต่อการทำวุทธิ, วิธีที่เหลือ เหมือนเดิม แตกต่างเฉพาะไม่วุทธิเท่านั้น เพราะมีพยัญชนะสังโยคอยู่หลัง

วจฺฉายโน วจฺฉาโน วจฺฉสฺส ปุตฺโต วา นายวัจฉายนะ หรือนายวัจฉานะ หรือลูกหลานของนายวัจฉะ. เอวํ **กจฺจสฺส ปุตฺโต กจฺจายโน กจฺจาโน** ลูกหลานของนายกัจจะ หรือนายกัจจายนะ กัจจานะ, **โมคฺคลฺลสฺส ปุตฺโต โมคฺคลฺลายโน โมคฺคลฺลาโน** ลูกหลานของนายโมคคัลละ หรือนายโมคคัลลายนะ โมคคัลลานะ. เอวํ **อคฺคิเวสฺสายโน อคฺคิเวสฺสาโน** ลูกหลานของนายอัคคิเวสสะ หรือนายอัคคิเวสสายะ อัคคิเวสสานะ, **กณฺหายโน กณฺหาโน** ลูกหลานของนายกัณหะ หรือนายกัณหายนะ กัณหานะ, **สากฏายโน สากฏาโน** ลูกหลานของนายสากฏะ หรือนายสากฏายนะ สากฏานะ, **มุญฺจายโน มุญฺจาโน** ลูกหลานของนายมุญจะ หรือนายมุญจายนะ มุญจานะ, **กุญฺชายโน กุญฺชาโน** ลูกหลานของนายกุญชะ หรือนายกุญชายนะ กุญชานะ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น. **อยํ** หมู่ศัพท์นี้ **อากติคโณ** เป็นอากติคณะ (หมู่ศัพท์ที่มีวิธีสำเร็จรูปเหมือนกัน).

กตฺติกาย อปจฺจนฺติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า “กตฺติกาย อปจฺจํ ลูกหลานของนางกัตติกา”

๓๖๗. เณยฺโย กตฺติกาทีหิ. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

เณยฺโย เณยฺย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กตฺติกาทีหิ** หลังจากศัพท์ทั้งหลายมี กตฺติกา เป็นต้น **อปจฺเจ** ในอรรถว่าลูกหลาน **วา** บ้าง.

ลง เณยฺย ปัจจัย หลังจาก กตฺติกา ศัพท์เป็นต้น ในอรรถว่าลูกหลาน บ้าง

อยํ อาทิสทฺโท อาทิศัพท์นี้ **วตฺตเต** ย่อมเป็นไป **ปกาเร** ในอรรถปการะ (รวมเอาหมู่ศัพท์ที่เหมือนกัน). **เณยฺยปฺปจฺจโย** เณยฺย ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ลิงฺเคหิ** หลังจากลิงค์ทั้งหลาย **กตฺติกาวินตาโรหิณี อิติ เอวํ อาทีหิ** เป็นต้นอย่างนี้คือ กตฺติกา วินตา และ โรหิณี **วตฺตมาเนหิ** อันเป็นไปอยู่ **อิตฺถิยํ** ในอิตถีลิงค์ **ตสฺส อปจฺจํ อิติ เอตสฺมึ อตฺเถ** ในอรรถนี้ว่าลูกหลานของเขา **วา** บ้าง.

อาทิศัพท์ในสูตรนี้ ใช้ในอรรถปการะ (รวมเอาหมู่ศัพท์ที่เหมือนกัน), ลง เณยฺย ปัจจัย หลังจากลิงค์มี กตฺติกา วินตา และ โรหิณี เป็นต้น ที่เป็นไปในอิตถีลิงค์ ในอรรถว่า ลูกหลานของเขา บ้าง

วิภตฺติโลเป เมื่อการลบวิภัตติ (**กเต**) อันนักศึกษากระทำแล้ว **ปกติภาโว** ความเป็นปกติ (**โหติ**) ย่อมมี **ปกติ จสฺส สรนฺตสฺสาติ** ด้วยสูตรวา “ปกติ จสฺส สรนฺตสฺส”.

เมื่อลบวิภัตติแล้ว เป็นปกติ ด้วยสูตรวา “ปกติ จสฺส สรนฺตสฺส”

กตฺติเกยฺโย, กตฺติกาย ปุตฺโต วา ลูกหลานของนางกัตติกา. เอวํ **วินตาย อปจฺจํ เวนเตยฺโย** ลูกหลานของนางวินดา. **เอกาโร วุทฺธิ** การวุทธิเป็น เอ **อิการสฺส** แห่ง อิ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี. **โรหิณิยา ปุตฺโต โรหิเณยฺโย** ลูกหลานของนางโรหิณี, **คงฺคาย อปจฺจํ คงฺเคยฺโย** ลูกหลานของคงคา, **ภคินิยา ปุตฺโต ภาคิเนยฺโย** ลูกหลานของพี่สาวน้องสาว, **นทิยา ปุตฺโต นาเทยฺโย** ลูกหลานของแม่น้ำ. เอวํ **อนุเตยฺโย** ลูกหลานของพี่สาวคนโต, **อาเหยฺโย** ลูกหลานของแม่งู, **กาเปยฺโย** ลูกหลานของแม่ลิง. **สุจิยา อปจฺจํ โสเจยฺโย** ลูกหลานของหญิงสะอาด. **เอตฺถ** ในอุทาหรณ์นี้ **โอกาโร วุทฺธิ** การวุทธิเป็น โอ **อุการสฺส** แห่ง อุ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี. **พาลาย อปจฺจํ พาเลยฺโย** ลูกหลานของหญิงโง่เขลา อิจฺจาทิ.

ทกฺขสฺสาปจฺจนฺติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า "ลูกหลานของทักขฤาษี **ณมฺหิ** เมื่อการลง ณ ปัจจัย **สมฺปตฺเต** ใกล้จะถึง

๓๖๘. อโต ณิ วา. (๓ บท, ปัจจยวิธิ)

ณิ ณิ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อโต** หลังจากลิงค์ที่เป็นอการันต์ **อปจฺเจ** ในอรรถว่าลูกหลาน **วา** บ้าง.

ลง ณิ ปัจจัย หลังจากลิงค์ที่เป็นอการันต์ ในอรรถว่าลูกหลาน บ้าง

ณิปจฺจโย ณิ ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **อการนฺตโต ลิงฺคมฺหา** หลังจากลิงค์ที่เป็นอการันต์ **ตสฺส อปจฺจํ อิติ เอตสฺมึ อตฺเถ** ในอรรถนี้ว่าลูกหลานของเขา **วา** บ้าง.

ลง ณิ ปัจจัย หลังจากลิงค์ที่เป็นอการันต์ ในอรรถว่าลูกหลานของเขา บ้าง

ทกฺขิ ทกฺขี ทกฺขโย ลูกหลานของทักขฤาษี, **โทณสฺส อปจฺจํ โทณิ** ลูกหลานของโทณะ. เอวํ **วาสวิ** ลูกหลานของวาสวะ(พระอินทร์), **สกฺยปุตฺติ** ลูกหลานของศากบุตร, **นาฏปุตฺติ** ลูกหลานของนาฏบุตร, **ทาสปุตฺติ** ลูกหลานของลูกทาส, **ทาสรถิ** ลูกหลานของทาสรถ, **วารุณิ** ลูกหลานของวรุณะ, **กณฺฑิ** ลูกหลานของกัณฑะ, **พาลเทวิ** ลูกหลานของพลเทพ, **ปาวกิ** ลูกหลานของปาวกะ, **ชินทตฺตสฺส อปจฺจํ เชนทตฺติ** ลูกหลานของชินทัต, **สุทฺโธทนิ** ลูกหลานของสุทโธทนะ, **อนุรุทฺธิ** ลูกหลานของอนุรุทธะ อิจฺจาทิ.

ณิกปฺปจฺจโย ณิก ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ณฺยปฺปจฺจโย จ** และ ณฺย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อทิติอาทิโต** หลังจาก อทิติ ศัพท์เป็นต้น **อปจฺจตฺเถ** ในอรรถว่าลูกหลาน **วาคฺคหเณน** ด้วย วา ศัพท์ **ปุน** อีก.

ลง ณิก ปัจจัย และลง ณฺย ปัจจัย หลังจาก อทิติ ศัพท์เป็นต้น ในอรรถว่าลูกหลาน ด้วย วา ศัพท์อีก

ยถา เช่น **สกฺยปุตฺตสฺส ปุตฺโต สกฺยปุตฺติโก สกฺยปุตฺติโย** ลูกหลานของศากยบุตร. **ยกาโร** การอาเทศเป็น ย อักษร **กการสฺส** แห่ง ก อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **เตสุ วุทฺธีติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "เตสุ วุทฺธิ". เอวํ **นาฏปุตฺติโก** ลูกหลานของนาฏบุตร, **เชนทตฺติโก**

ลูกหลานของชินทัต, **วิมาตุยา ปุตฺโต เวมาติโก** ลูกหลานของแม่เลี้ยง.

ณฺยปฺปจฺจโย ณฺย ปัจจัย **อทิติยา ปุตฺโตติ อตฺเถ** ในอรรถว่า "ลูกหลานของนางอทิติ", **วุทฺธิ จ** และการทำวุทธิ (**โหติ**) ย่อมมี.

๓๖๙. อวณฺโณ เย โลปญฺจ. (๔ บท, โลปวิธิ)

เย เพราะ ย ปัจจัย **อวณฺโณ** อวัณณะ (**อาปชฺชเต**) ย่อมถึง **โลปํ** ซึ่งการลบ.

เพราะ ย ปัจจัย ลบ อวัณณะ (คือ อ อา)

ยปฺปจฺจเย ปเร เพราะ ย ปัจจัยข้างหลัง **ตทฺธิตภูเต** อันเป็นตัทธิต **อวณฺโณ** อวัณณะ **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **โลปํ** ซึ่งการลบ. **อิวณฺโณปิ** แม้ อิวัณณะ **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **โลปํ** ซึ่งการลบ **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์ **อิติ** เพราะเหตุนั้น **อิการโลโป** การลบ อิ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี. **จกาโร** การอาเทศเป็น จ **ตฺยการสํโยคสฺส** แห่ง ตฺย อักษรสังโยค (**โหติ**) ย่อมมี **ยวตํ ตลนทการานํ พฺยญฺชนานิ จลญชการตฺตนฺติ** ด้วยสูตรว่า "ยวตํ ตลนทการานํ พฺยญฺชนานิ จลญชการตฺตํ", **ทฺวิตฺตํ** ความเป็นเทฺวภาวะ (**โหติ**) ย่อมมี **ปร เทฺวภาโว ฐาเนติ** ด้วยสูตรว่า "ปร เทฺวภาโว ฐาเน".

เพราะ ย ปัจจัย ลบ อวัณณะ (คือ อ อา), แม้อิวัณณะก็ถูกลบ ด้วย จ ศัพท์ ดังนั้น จึงลบ อิ อักษรได้, อาเทศ ตฺย เป็น จ ด้วยสูตรว่า "ยวตํ ตลนทการานํ พฺยญฺชนานิ จลญชการตฺตํ", จฺ เทฺวภาวะ ด้วยสูตรว่า "ปร เทฺวภาโว ฐาเน"

อาทิจฺโจ ลูกหลานของนางอทิติเทพธิดา. เอวํ **ทิติยา ปุตฺโต เทจฺโจ** ลูกหลานของนางทิติ.

ณฺยปฺปจฺจเย เมื่อการลง ณฺย ปัจจัย **กุณฺฑนิยา ปุตฺโตติ อตฺเถ** ในอรรถว่า "ลูกหลานของนางกุณฑนี" **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว, **กฺวจาทิมชฺฌุตฺตเรสูติ** บทว่า "กฺวจาทิมชฺฌุตฺตเรสุ" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

เมื่อลง ณฺย ปัจจัย ในอรรถว่า "ลูกหลานของนางกุณฑนี" แล้ว, บทว่า "กฺวจาทิมชฺฌุตฺตเรสุ" ตามไป

๓๗๐. เตสุ วุทฺธิโลปาคมวิการวิปรีตาเทสา จ. (๓ บท, มหา)

วุทฺธิโลปาคมวิการวิปรีตาเทสา การวุทธิ ลบ ลงอาคม วิการ วิปริต และอาเทศทั้งหลาย **เตสุ อาทิมชฺฌุตฺตเรสุ** ในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดทั้งหลายเหล่านั้น (**โหนฺติ**) ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง.

วุทธิ ลบ ลงอาคม วิการ วิปริต และอาเทศ ในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด บ้าง

วุทฺธิ-โลป-อาคม-วิการ-วิปรีต-อาเทสา การวุทธิ ลบ ลงอาคม วิการ วิปริต และอาเทศทั้งหลาย **เตสุ อาทิมชฺฌุตฺตเรสุ** ในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดทั้งหลายเหล่านั้น **อวิหิต-ลกฺขเณสุ** อันยังไม่มีสูตรทำ **โหนฺติ** ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง **ชินวจนานุปโรเธน** โดยไม่ผิดจากพระพุทธพจน์. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **อาทิวุทฺธิ** การวุทธิสระเบื้องต้น **สํโยคนฺตตฺเตปิ** แม้ใน

รูปที่มีพยัญชนะสังโยคอยู่หลัง (**โหติ**) ย่อมมี. **อีการโลเป** เมื่อการลบ **อี** อักษร (**กเต**) อันนักศึกษากระทำแล้ว **ณาเทโส** การอาเทศเป็น ญ **นฺยสฺส** แห่ง นฺย (**โหติ**) ย่อมมี.

วุทธิ ลบ ลงอาคม วิการ วิปริต และอาเทศ ในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด อันยังไม่มีสูตรทำ บ้าง โดยไม่ผิดจากพระพุทธพจน์, ฉะนั้น แม้รูปที่มีพยัญชนะสังโยคอยู่หลัง ก็วุทธิสระหน้าได้, เมื่อลบ อิ ด้วย จ ศัพท์ ในสูตร "อวณฺโณ เย โลปญฺจ" แล้ว อาเทศ นฺย เป็น ณ, (ซ้อน ญ)

โกณฺฑญฺโญ ลูกหลานของนางกุณฑนี. **กุรุโน ปุตฺโต โกรพฺโย** ลูกหลานของพระเจ้ากุรุ. **เอตฺถาปิ** แม้ในรูปอุทาหรณ์นี้ **อวาเทโส** การอาเทศเป็น อว **อุการสฺส** แห่ง อุ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **เตเนว** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "เตสุ วุทฺธิ" นั้นนั่นเทียว. **ภาตุโน ปุตฺโต ภาตพฺโย** ลูกหลานของพี่ชายน้องชาย.

อุปคุสฺส อปจฺจนฺติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า "ลูกหลานของอุปคุ"

๓๗๑. ณโวปคฺวาทีหิ. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

ณโว ณว ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อุปคฺวาทีหิ** หลังจากศัพท์ทั้งหลายมี อุปคุ เป็นต้น **อปจฺเจ** ในอรรถว่าลูกหลาน **วา** บ้าง.

ลง ณว ปัจจัย หลังจาก อุปคุ ศัพท์เป็นต้น ในอรรถว่าลูกหลาน บ้าง

ณวปฺปจฺจโย ณว ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **โคตฺตคเณหิ** หลังจากหมู่ศัพท์ทั้งหลาย **อุการนฺเตหิ** อันเป็นอุการันต์ **อุปคุมนุ อิติ เอวํ อาทีหิ** มีศัพท์อย่างนี้คือ อุปคุ และ มนุ เป็นต้น **ตสฺส อปจฺจํ อิติ เอตสฺมึ อตฺเถ** ในอรรถนี้ว่า "ลูกหลานของขา" **วา** บ้าง. **จ** สำหรับ **เอตฺถ** ในสูตรนี้ **อยํ ณโว** ณว ปัจจัยนี้ (**โหติ**) ย่อมลง **อุการนฺตโตเยว** หลังจากศัพท์ที่เป็นอุการันต์เท่านั้น **ปการวาจกตฺตา** เพราะการกล่าวอรรถว่าเหมือนกัน **อาทิสทฺทสฺส** แห่ง อาทิ ศัพท์.

ลง ณว ปัจจัย หลังจากหมู่ศัพท์ที่เป็นอุการันต์ เช่น อุปคุ และ มนุ เป็นต้น ในอรรถว่าลูกหลานของเขา บ้าง, สำหรับสูตรนี้ ณว ปัจจัยนี้ลงหลังจากศัพท์ที่เป็นอุการันต์เท่านั้น เพราะ อาทิ ศัพท์กล่าวอรรถว่าเหมือนกัน

โอปคโว, โอปควี, โอปควํ ลูกหลานของอุปคุ (ชาย หญิง และตระกูล), **มนุโน อปจฺจํ มานโว** ลูกหลานของมนุ, **ณปฺปจฺจเย** เมื่อการลง ณ ปัจจัย **สาคเม จ** และเมื่อการลง สฺ อาคม **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **มานุโสติ รูปํ** รูปว่า "มานุโส ลูกหลานของมนุ" (**สิชฺฌติ**) ย่อมสำเร็จ. **ภคฺคุโน อปจฺจํ ภคฺคโว** ลูกหลานของภัคคุ, **ปณฺฑุโน อปจฺจํ ปณฺฑโว** ลูกหลานของปัณฑุ, **อุปวินฺทุสฺส อปจฺจํ โอปวินฺทโว** ลูกหลานของอุปวินทุ อิจฺจาทิ.

วิธวาย อปจฺจนฺติ อตฺเถ ในอรรถว่า "ลูกหลานของหญิงหม้าย"

๓๗๒. เณร วิธวาทิโต. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

เณร เณร ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **วิธวาทิโต** หลังจากศัพท์ทั้งหลายมี วิธวา เป็นต้น **อปจฺเจ** ในอรรถว่าลูกหลาน **วา** บ้าง.

ลง เณร ปัจจัย หลังจาก วิธวา ศัพท์เป็นต้น ในอรรถว่าลูกหลาน บ้าง

เณรปฺปจฺจโย เณร ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **วิธวาทิโต** หลังจากศัพท์ทั้งหลายมี วิธวา เป็นต้น **อปจฺจตฺเถ** ในอรรถว่าลูกหลาน **วา** บ้าง.

ลง เณร ปัจจัย หลังจาก วิธวา ศัพท์เป็นต้น ในอรรถว่าลูกหลาน บ้าง

วิคโต ธโว ปติ เอติสฺสาติ วิธวา หญิงหม้ายที่สามีหนีไปแล้ว ชื่อว่าวิธวา, **เวธเวโร** ลูกหลานของหญิงหม้าย, **พนฺธุกิยา อภิสาริณิยา ปุตฺโต พนฺธุเกโร** ลูกหลานของหญิงที่ไปพบคนรักตามนัด, **สมณสฺส อุปชฺฌายสฺส ปุตฺโต ปุตฺตฏฺฐานิยตฺตาติ สามเณโร** บุตรของพระอุปัชฌาย์ เพราะเป็นผู้ตั้งอยู่ในฐานะเป็นบุตร, **นาฬิเกโร** ลูกหลานของนางนาฬิกา **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

อปจฺจตทฺธิตํ อปัจจตัทธิต **นิฏฺฐิตํ** จบแล้ว.

๒. อเนกัตถตัทธิต

(ปัจจัย ๑๙ ตัว คือ **ณิก ณ เณยฺย อิม อิย อิก กิย ย ณฺย กณฺ ณ ตา อิย อายิตตฺต ล อาลุ มย ตฺตก วนฺตุ** ลงในอรรถหลายอย่าง มี สังสัฏฐะ เป็นต้น)

ติเลน สํสฏฺฐนฺติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า "ผสมด้วยงา"

๓๗๓. **เยน วา สํสฏฺฐํ ตรติ จรติ วหติ ณิโก.** (๗ บท, ปัจจยวิธิ)

สํสฏฺฐํ ผสมแล้ว **ตรติ** ย่อมข้าม **จรติ** ย่อมเที่ยวไป **วหติ วา** หรือย่อมนำไป **เยน** ด้วยวัตถุใด, **ณิโก** ณิก ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง (**ตโต**) หลังจากวัตถุนั้น **วา** บ้าง.

ลง ณิก ปัจจัย หลังจากวัตถุที่ใช้ผสม เครื่องข้าม เครื่องเที่ยวไป หรือเครื่องนำไป บ้าง

เยน วา สํสฏฺฐํ ผสมแล้วด้วยวัตถุใดก็ดี, **เยน วา ตรติ** ย่อมข้ามด้วยวัตถุใดก็ดี, **เยน วา จรติ** ย่อมเที่ยวไปด้วยวัตถุใดก็ดี, **เยน วา วหติ** หรือย่อมนำไปด้วยวัตถุใดก็ดี, **ณิกปฺปจฺจโย** ณิก ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ตโต ตติยนฺตโต ลิงฺคมฺหา** หลังจากลิงค์อันมีตติยาวิภัตติอยู่ท้ายนั้น **เตสุ สํสฏฺฐาทีสุ อตฺเถสุ** ในอรรถทั้งหลายมี สํสฏฺฐ เป็นต้นเหล่านั้น **วา** บ้าง.

ผสมด้วยสิ่งใด ข้ามด้วยสิ่งใด เที่ยวไปด้วยสิ่งใด หรือนำไปด้วยสิ่งใดก็ตาม ลง ณิก ปัจจัย หลังจากลิงค์อันมีตติยาวิภัตติอยู่ท้ายนั้น ในอรรถ สํสฏฺฐ เป็นต้นเหล่านั้น บ้าง

เตลิกํ โภชนํ โภชนะอันผสมด้วยงา. **อตฺโถ** อธิบาย **อิติ** ว่า "**อภิสงฺขตํ** คลุกเคล้าแล้ว **ติเลน** ด้วยงา". **เตลิกี ยาคุ** ข้าวยาคูอันผสมด้วยงา. **คุเฬน สํสฏฺฐํ โคฬิกํ** ผสมด้วยน้ำอ้อย. เอวํ **ฆาติกํ** ผสมด้วยเปรียง, **ทาธิกํ** ผสมด้วยนมส้ม, **มาริจิกํ** ผสมด้วยพริก, **โลณิกํ** ผสมด้วยเกลือ.

นาวาย ตรตีติ นาวิโก ผู้ข้ามด้วยเรือ, **อุฬุมฺเปน ตรตีติ โอฬุมฺปิโก** ผู้ข้ามด้วยแพ. **วุทฺธิอภาวปกฺเข** ในฝ่ายที่ไม่มีแห่งความเป็นวุทธิ **อุฬุมฺปิโก** ผู้ข้ามด้วยแพ. เอวํ **กุลฺลิโก** ผู้ข้ามด้วยแพ, **โคปุจฺฉิโก** ผู้ข้ามไปด้วยหางวัว. **สกเฏน จรตีติ สากฏิโก** ผู้เที่ยวไปด้วยเกวียน. เอวํ **ปาทิโก** ผู้เที่ยวไปด้วยเท้า, **ทณฺฑิโก** ผู้เที่ยวไปด้วยไม้เท้า, **ธมฺเมน จรติ ปวตฺตตีติ ธมฺมิโก** ผู้เป็นไปด้วยธรรม. **สีเสน วหตีติ สีสิโก** ผู้นำไปด้วยศีรษะ. **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **อีการสฺส** แห่ง อี อักษร **น โหติ** ย่อมไม่มี **วาคฺคหเณน** เพราะวาศัพท์. เอวํ **อํสิโก** ผู้นำไปด้วยบ่า, **ขนฺธิโก** ผู้นำไปด้วยคอหรือไหล่, **หตฺถิโก** ผู้นำไปด้วยมือ, **องฺคุลิโก** ผู้นำไปด้วยนิ้วมือ.

ณิกปฺปจฺจโย ณิก ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ปุน** อีก **อญฺญตฺเถสุปิ** แม้ในอรรถอื่นทั้งหลาย **วาคฺคหเณน** ด้วย วา ศัพท์. **ปรทารํ คจฺฉตีติ ปารทาริโก** ผู้ถึงซึ่งภรรยาของบุคคลอื่น, **ปถํ คจฺฉตีติ ปถิโก** ผู้ไปสู่หนทาง.

วิคฺคเห ในวิเคราะห์ **อิติ** ว่า "**วินยํ อธีเต** ผู้สวดซึ่งคัมภีร์วินัย" หรือ "**วินยํ อเวจฺจ อธีเต** ผู้เข้าใจซึ่งคัมภีร์วินัยแล้วจึงสาธยาย" **ณิโกติ** บทว่า "ณิโก" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๓๗๔. ตมธีเต เตนกตาทิสนฺนิธานนิโยคสิปฺปภณฺฑชีวิกตฺเถสุ จ. (๔ บท, ปัจจยวิธิ)

> **ณิโก** ณิก ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ตมธีเต** (**อิติ อตฺเถ**) ในอรรถว่า "ผู้สวดซึ่งคัมภีร์นั้น" **เตนกตาทิสนฺนิธานนิโยคสิปฺปภณฺฑชีวิกตฺเถสุ จ** และในอรรถว่า "ทำด้วยสิ่งนั้น เป็นต้น, นับเนื่องในสิ่งนั้น, ประกอบในสิ่งนั้น, สิ่งนั้นเป็นศิลปะของเขา, สิ่งนั้นเป็นสิ้นค้าของเขา, สิ่งนั้นเป็นการเลี่ยงชีพของเขา" **วา** บ้าง.
>
> *ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า "ผู้สวดคัมภีร์นั้น, ทำด้วยสิ่งนั้น เป็นต้น, นับเนื่องในสิ่งนั้น, ประกอบในสิ่งนั้น, สิ่งนั้นเป็นศิลปะของเขา, สิ่งนั้นเป็นสินค้าของเขา, สิ่งนั้นเป็นการเลี้ยงชีพของเขา" บ้าง*

อิทํ สูตรนี้ **จตุปฺปทํ** มี ๔ บท. **ณิกปฺปจฺจโย** ณิก ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ลิงฺเคหิ** หลังจากลิงค์ทั้งหลาย **ทุตยาทิวิภตฺยนฺเตหิ** อันมีทุติยาวิภัตติเป็นต้นอยู่ท้าย **ตํ อธีเต อิติ อตฺเถ** ในอรรถว่า "ผู้สวดซึ่งคัมภีร์นั้น", **เตน กตาทีสุ อตฺเถสุ จ** ในอรรถทั้งหลายมี ทำด้วยสิ่งนั้น เป็นต้น, **ตมฺหิ สนฺนิธาโน, ตตฺถ นิยุตฺโต, ตมสฺส สิปฺปํ, ตมสฺส ภณฺฑํ, ตมสฺส ชีวิกา อิติ เอเตสุ อตฺเถสุ จ** และในอรรถทั้งหลายคือ "นับเนื่องในสิ่งนั้น, ประกอบในสิ่งนั้น, สิ่งนั้นเป็นศิลปะของเขา, สิ่งนั้นเป็นสิ้นค้าของเขา, สิ่งนั้นเป็นการเลี้ยงชีพของเขา" **วา** บ้าง.

ลง ณิก ปัจจัย หลังจากลิงค์ที่มีทุติยาวิภัตติเป็นต้นอยู่ท้าย ในอรรถว่า "ผู้สวดคัมภีร์นั้น, ทำด้วยสิ่งนั้น เป็นต้น, นับเนื่องในสิ่งนั้น, ประกอบในสิ่งนั้น, สิ่งนั้นเป็นศิลปะของเขา, สิ่งนั้นเป็นสินค้าของเขา, สิ่งนั้นเป็นการเลี้ยงชีพของเขา" บ้าง

เวนยิโก ผู้สวดพระวินัย นักวินัย. เอวํ **สุตฺตนฺติโก** ผู้สวดพระสูตร, **อาภิธมฺมิโก** ผู้สวดพระอภิธรรม.

ณิกปฺปจฺจยาทิมฺหิ เมื่อการลง ณิก ปัจจัยเป็นต้น **อตฺเถ** ในอรรถ **อิติ** ว่า "**พฺยากรณํ อธีเต** ผู้สวดคัมภีร์ไวยากรณ์" **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว, **วุทฺธาทิสรสฺส วาสํโยคนฺตสฺส สเณ จาติ** เมื่อสูตรว่า "วุทฺธาทิสรสฺส วาสํโยคนฺตสฺส สเณ จ" **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่,

๓๗๕. มา ยูนมาคโม ฐาเน. (๔ บท, ปฏิเสธ+อาคมวิธิ)

สเณ เพราะปัจจัยที่มี ณ **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **ยูนํ อาทิสรานํ** แห่งสระต้นทั้งหลายคือ อิ และ อุ **อสํโยคนฺตานํ** ที่ไม่มีพยัญชนะสังโยคอยู่หลัง **มา (โหติ)** ย่อมไม่มี, **วุทฺธิ อาคโม จ** และ เอ โอ อักษร อันเป็นวุทธิอาคม **(โหติ)** ย่อมลง **ฐาเน** ในฐานะอันสมควร.

เพราะปัจจัยที่มี ณ ไม่วุทธิสระต้นคือ อิ และ อุ แม้จะไม่มีพยัญชนะสังโยคอยู่หลัง แต่จะลง เอ และ โอ วุทธิอาคม ตามสมควร

สเณ เพราะปัจจัยอันมี ณ **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **อิอุ อิติ เอเตสํ อาทิสรานํ** แห่งสระต้นทั้งหลายเหล่านี้คือ อิ และ อุ **อสํโยคนฺตานํ** ที่ไม่มีพยัญชนะสังโยคอยู่หลัง **มา โหติ** ย่อมไม่มี, **วุทฺธิ อาคโม จ** และ เอ โอ อักษร อันเป็นวุทธิอาคม **โหติ** ย่อมลง **ตตฺร เอว ฐาเน** ในฐานะอันสมควรนั้นนั่นเทียว. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **เอการวุทฺธาคโม** เออักษรวุทธิอาคม **(โหติ)** ย่อมลง.

เพราะปัจจัยที่มี ณ ไม่วุทธิสระต้นเหล่านี้คือ อิ และ อุ ที่ไม่มีพยัญชนะสังโยคอยู่หลัง แต่จะลง เอ และ โอ วุทธิอาคม ในฐานะอันสมควรนั้น ฉะนั้น จึงลง เอ วุทธิอาคม

จ ก็ **อาคมา** อักษรอาคมทั้งหลาย **เอโอวุทฺธิโย** คือ เอวุทธิ และ โอวุทธิ **โหนฺติ** ย่อมลง **ปุพฺเพว** ข้างหน้านั่นเทียว **ยเวหิ** จาก ย และ ว ทั้งหลาย **อาเทสภูตโต** อันเป็นตัวอาเทศ **ยูนํ** แห่ง อิ และ อุ ทั้งหลาย **วจนา** เพราะการกล่าว **ฐาเนติ** ว่า "ในฐานะอันสมควร" **เอตฺถ** ในสูตรนี้.

ก็อักษรอาคมคือ เอวุทธิ และ โอวุทธิ จะลงข้างหน้า ย และ ว อันเป็นตัวอาเทศของ อิ และ อุ เพราะกล่าวว่า "ฐานะอันสมควร" ในสูตรนี้

ทฺวิภาโว ความเป็นเทฺวภาวะ **ยการสฺส** แห่ง ย อักษร **(โหติ)** ย่อมมี.

เวยฺยากรณิโก ผู้สวดคัมภีร์ไวยากรณ์, **นฺยายํ อธีเตติ เนยฺยายิโก** ผู้สวดคัมภีร์นฺยายะ. เอวํ **ตกฺกิโก** ผู้สวดคัมภีร์ตักกะ, **เวทิโก** ผู้สวดคัมภีร์เวท, **เนมิตฺติโก** ผู้สวดคัมภีร์นิมิต, **กาเยน กโต ปโยโค กายิโก** ความพยายามอันกระทำทางกาย, **กาเยน กตํ กมฺมํ กายิกํ** กรรมอันกระทำทางกาย, **วจสา กมฺมํ วาจสิกํ** กรรมอันกระทำทางวาจา. เอวํ **มานสิกํ** กรรมอันกระทำทางใจ.

เอตฺถ จ ก็ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเหล่านี้ **ปจฺจเย ปเรปิ** แม้เพราะปัจจัยข้างหลัง **สาคโม** สฺ อาคม **(โหติ)** ย่อมลง **ววตฺถิตวาสทฺเทน** ด้วย วา ศัพท์อันกล่าวกำหนด **ส สเร วาคโมติ**

สุตฺเต ในสูตรว่า “ส สเร วาคโม”.

ในอุทาหรณ์เหล่านี้ เพราะปัจจัยข้างหลัง ลง สฺ อาคม ด้วย วา ศัพท์ที่กล่าวกำหนด ในสูตรว่า “ส สเร วาคโม”

เถเรหิ กตา สงฺคีติ เถริกา สังคายนาอันพระเถระกระทำแล้ว. เอวํ **ปญฺจสติกา** อันพระเถระ ๕๐๐ กระทำแล้ว, **สตฺตสติกา** อันพระเถระ ๗๐๐ กระทำแล้ว.

เอตฺถ ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเหล่านี้ **อีปจฺจโย** อีปัจจัย **น โหติ** ย่อมไม่ลง **อนุวตฺติตวาคฺคหเณน** เพราะ วา ศัพท์ที่ติดตามมา **ณวณิกาทิสุตฺเต** ในสูตรที่ขึ้นต้นว่า “ณวณิก”.

ในอุทาหรณ์เหล่านี้ ไม่ลง อี ปัจจัย เพราะ วา ศัพท์ที่ติดตามมาในสูตรที่ขึ้นต้นว่า “ณวณิก” ห้ามไว้

สนฺนิธานตฺเถ ในอรรถการนับเนื่อง **สรีเร สนฺนิธานา เวทนา สารีริกา** เวทนาอันนับเนื่องในสรีระ, **สารีริกํ ทุกฺขํ** ทุกข์อันนับเนื่องในสรีระ. เอวํ **มานสิกา, มานสิกํ** อันนับเนื่องในใจ.

นิยุตฺตตฺเถ ในอรรถประกอบ **ทฺวาเร นิยุตฺโต โทวาริโก** ผู้ประกอบอยู่ที่ประตู คนเฝ้าประตู.

เอตฺถ ในอุทาหรณ์นี้ **โอการาคโม** โออักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **ปุพฺเพ** ข้างหน้า **วการโต** จาก ว อักษร **มา ยูนมาคโม ฐาเนติ** ด้วยสูตรว่า “มา ยูนมาคโม ฐาเน”.

ในอุทาหรณ์นี้ ลง โอ อาคม หน้า ว อักษร ด้วยสูตรว่า “มา ยูนมาคโม ฐาเน”

เอวํ **ภณฺฑาคาริโก** ผู้เฝ้าเรือนคลัง, **นาคริโก** ผู้ประจำอยู่ในนคร ผู้รักษานคร ชาวนคร, **นวกมฺมิโก** ผู้ประกอบในกรรมใหม่ คนก่อสร้าง, **วนกมฺมิโก** ผู้ประกอบกรรมในป่า คนหาของป่า, **อาทิกมฺมิโก** ผู้ประกอบกรรมในเบื้องต้น ผู้ทำในเบื้องต้น, **โอทริโก** ผู้ประกอบในท้อง คนหาเลี้ยงท้อง, **รถิโก** ผู้ประกอบในรถ คนขับรถ, **ปถิโก** ผู้ประกอบในทาง คนเดินทาง, **อุปาเย นิยุตฺโต โอปายิโก** ผู้ประกอบในอุบาย เจ้าอุบาย, **เจตสิ นิยุตฺตา เจตสิกา** ธรรมอันประกอบในจิต เจตสิก.

สิปฺปตฺเถ ในอรรถศิลปะ **วีณาวาทนํ วีณา** การดีดพิณ ชื่อว่าวีณา, **วีณา อสฺส สิปฺปํ เวณิโก** การดีดพิณเป็นศิลปะของเขา จึงชื่อว่านักดีดพิณ. เอวํ **ปาณวิโก** มือกลองบัณเฑาะก์, **โมทิงฺคิโก** มือกลองตะโพน, **วํสิโก** นักเป่าขลุ่ย.

ภณฺฑตฺเถ ในอรรถสินค้า **คนฺโธ อสฺส ภณฺฑนฺติ คนฺธิโก** ผู้มีของหอมเป็นสินค้า คนขายของหอม. เอวํ **เตลิโก** ผู้มีงาเป็นสินค้า คนขายงา, **โคฬิโก** ผู้มีน้ำอ้อยงบเป็นสินค้า คนขายน้ำอ้อยงบ, **ปูวิโก** ผู้มีขนมเป็นสินค้า คนขายขนม, **ปณฺณิโก** ผู้มีหนังสือเป็นสินค้า ผู้มีใบไม้เป็นสินค้า คนขายใบไม้, **ตมฺพูลิโก** ผู้มีใบพลูเป็นสินค้า คนขายใบพลู, **โลณิโก** ผู้มีเกลือเป็นสินค้า คนขายเกลือ.

ชีวิกตฺเถ ในอรรถเลี้ยงชีพ **อุรพฺภํ หนฺตฺวา ชีวติ, อุรพฺโภ อสฺส ชีวิกาติ วา โอรพฺภิโก** คนฆ่าแกะเลี้ยงชีพ. เอวํ **มาควิโก** คนฆ่าเนื้อเลี้ยงชีพ. **เอตฺถ** ในอุทาหรณ์นี้ **วการาคโม** วอักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง. **สูกริโก** คนฆ่าสุกรเลี้ยงชีพ, **สากุณิโก** คนฆ่านกเลี้ยงชีพ, **มจฺฉิโก** คนฆ่าปลาเลี้ยงชีพ อิจฺจาทิ.

ณิกปฺปจฺจโย ณิก ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **อาทิคฺคหเณน** ด้วย อาทิ ศัพท์ **เตน กตาทีติ** ในคำว่า "เตน กตาทิ" **อิติ เอวํ อาทิอตฺเถ** ในอรรถเป็นต้นอย่างนี้ว่า "**เตน หตํ** ถูกฆ่าด้วยสิ่งนั้น, **เตน พทฺธํ** ถูกผูกด้วยสิ่งนั้น, **เตน กีตํ** ถูกซื้อขายด้วยสิ่งนั้น, **เตน ทิพฺพติ** เล่นด้วยสิ่งนั้น, **โส อสฺส อาวุโธ** มันเป็นอาวุธของเขา, **โส อสฺส อาพาโธ** ความเจ็บป่วยของเขา, **ตตฺถ ปสนฺโน** ผู้เลื่อมใสในสิ่งนั้น, **ตสฺส สนฺตกํ** ทรัพย์สินของเขา, **ตํ อสฺส ปริมาณํ** ปริมาณของสิ่งนั้น, **ตสฺส ราสิ** กองของสิ่งนั้น, **ตํ อรหติ** สมควรกับสิ่งนั้น, **ตํ อสฺส สีลํ** เป็นปกติของเขา, **ตตฺถ ชาโต** ผู้เกิดในที่นั้น, **ตตฺถ วสติ** ผู้อยู่ในที่นั้น, **ตตฺร วิทิโต** ผู้ปรากฏในที่นั้น, **ตทตฺถาย สํวตฺตติ** เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่สิ่งนั้น, **ตโต อาคโต** มาจากที่นั้น, **ตโต สมฺภูโต** เกิดจากที่นั้น, **ตทสฺส ปโยชนํ จ** และเป็นประโยชน์ของเขา".

ยถา อุทาหรณ์ **ชาเลน หโต หนตีติ วา ชาลิโก** ถูกฆ่าด้วยข่าย ผู้ฆ่าด้วยข่าย (แห อวนเป็นต้น) ชาวประมง. เอวํ **พาฬิสิโก** ปลาที่ติดเบ็ด พรานเบ็ด, **วากริโก** สัตว์ที่ติดข่าย คนดักข่าย บ่วง, **สุตฺเตน พทฺโธ สุตฺติโก** ถูกผูกด้วยด้าย, **วรตฺตาย พทฺโธ วารตฺติโก นาโค** ช้างที่ถูกผูกด้วยเชือกหนัง.

วตฺเถน กีตํ ภณฺฑํ วตฺถิกํ สิ้นค้าที่แลกมาด้วยผ้า. เอวํ **กุมฺภิกํ** แลกมาด้วยหม้อ, **ผาลิกํ** แลกมาด้วยผาล, **โสวณฺณิกํ** แลกมาด้วยทองคำ, **สาติกํ** แลกมาด้วยทรัพย์หนึ่งร้อย. **อกฺเขน ทิพฺพตีติ อกฺขิโก** นักเล่นสกา นักเล่นการพนัน. เอวํ **สาลากิโก** นักเล่นสลาก, **ตินฺทุกิโก** นักเล่นขว้างผลมะพลับ, **อมฺพผลิโก** นักเล่นขว้างผลมะม่วง. **จาโป อสฺส อาวุโธติ จาปิโก** ผู้มีธนูเป็นอาวุธ. เอวํ **โตมริโก** ผู้มีโตมร(หอกซัด)เป็นอาวุธ, **มุคฺคริโก** ผู้มีไม้ค้อนเป็นอาวุธ, **โมสลิโก** ผู้มีสากหรือกระบองเป็นอาวุธ.

วาโต อสฺส อาพาโธติ วาติโก ผู้เป็นโรคลม. เอวํ **เสมฺหิโก** ผู้เป็นโรคมีเสมหะ หอบ หืด, **ปิตฺติโก** ผู้มีโรคดีซ่าน.

พุทฺเธ ปสนฺโน พุทฺธิโก ผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า. เอวํ **ธมฺมิโก** ผู้เลื่อมใสในพระธรรม, **สํฆิโก** ผู้เลื่อมใสในพระสงฆ์. **พุทฺธสฺส สนฺตโก พุทฺธิโก** สมบัติของพระพุทธเจ้า. เอวํ **ธมฺมิโก** สมบัติของพระธรรม, **สํฆิโก วิหาโร** วิหารของสงฆ์, **สํฆิกา ภูมิ** พื้นที่ของสงฆ์, **สํฆิกํ จีวรํ** จีวรของสงฆ์, **ปุคฺคลิกํ** สิ่งของของบุคคล.

กุมฺโภ อสฺส ปริมาณนฺติ กุมฺภิกํ มีปริมาณหนึ่งหม้อ. เอวํ **ขาริกํ** มีปริมาณหนึ่งขารี, **โทณิกํ** มีปริมาณหนึ่งทะนาน, **กุมฺภสฺส ราสิ กุมฺภิโก** กองสิ่งของหนึ่งหม้อ, **กุมฺภํ อรหตีติ กุมฺภิโก** สมควรกับหนึ่งหม้อ. เอวํ **โทณิโก** สมควรกับหนึ่งทะนาน, **อฑฺฒมาสิโก** สมควรกับแปดมาสก,

กหาปณิโก สมควรกับหนึ่งกหาปณะ, **อาสีติกา คาถา** คาถาสมควรกับ ๘๐ กหาปณะ, **นาวุติกา** สมควรกับ ๙๐ กหาปณะ, **สาติกํ** สมควรกับ ๑๐๐ กหาปณะ, **สาหสฺสิกํ** สมควรกับ ๑,๐๐๐ กหาปณะ, **สนฺทิฏฺฐมรหตีติ สนฺทิฏฺฐิโก** สมควรกับการได้เห็น, **เอหิ ปสฺสาติ อิมํ วิธึ อรหตีติ เอหิปสฺสิโก** สมควรกับวิธีนี้ว่า “จงมาดูเถิด”.

สีลตฺเถ ในอรรถปกติ **ปํสุกูลธารณํ ปํสุกูลํ** การทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุล ชื่อว่าปังสุกูละ, **ตํ สีลมสฺสาติ ปํสุกูลิโก** ผู้มีปกติทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลนั้น. เอวํ **เตจีวริโก** ผู้มีปกติทรงไว้ซึ่งไตรจีวร, **เอกาสเน โภชนสีโล เอกาสนิโก** ผู้มีปกติฉันบนอาสนะเดียว, **รุกฺขมูเล วสนสีโล รุกฺขมูลิโก** ผู้มีปกติอยู่ที่โคนไม้, ตถา **อารญฺญิโก** ผู้มีปกติอยู่ในป่า, **โสสานิโก** ผู้มีปกติอยู่ในป่าช้า.

ชาตตฺเถ ในอรรถเกิด **อปาเย ชาโต อาปายิโก** ผู้เกิดในอบาย. เอวํ **เนรยิโก** ผู้เกิดในนรก, **สามุทฺทิโก มจฺโฉ** ปลาที่เกิดในทะเล, **วสฺเสสุ ชาโต วสฺสิโก, วสฺสิกา** เกิดในฤดูฝน, **วสฺสิกํ ปุปฺผํ** ดอกไม้ที่เกิดในฤดูฝน, **สารทิโก** เกิดในฤดูสารท, **เหมนฺติโก** เกิดในฤดูเหมันต์, **วาสนฺติโก** เกิดในฤดูวสันต์, **จาตุทฺทสิโก** เกิดในวัน ๑๔ ค่ำ, **ราชคเห ชาโต ราชคเห วสตีติ วา ราชคหิโก ชโน** ชนผู้เกิดในเมืองราชคฤห์ หรือผู้อยู่ในเมืองราชคฤห์, **มคเธสุ ชาโต วสตีติ วา มาคธิโก, มาคธิกา, มาคธิกํ** ผู้เกิดหรืออยู่ในแคว้นมคธ, **สาวตฺถิยํ ชาโต วสตีติ วา สาวตฺถิโก** ผู้เกิดหรืออยู่ในเมืองสาวัตถี, **กาปิลวตฺถิโก** ผู้เกิดหรืออยู่ในเมืองกบิลพัสดุ์, **เวสาลิโก** ผู้เกิดหรืออยู่ในเมืองเวสาลี.

โลเก วิทิโต โลกิโก ผู้ปรากฏในโลก, **โลกาย สํวตฺตตีติปิ โลกิโก** แม้ผู้เป็นไปเพื่อชาวโลกก็ชื่อว่าโลกิกะ. ตถา **มาติโต อาคตํ มาติกํ** ชื่อที่ได้จากฝ่ายมารดา, **ปิติโต อาคตํ เปตฺติกํ นามํ** ชื่อที่ได้จากฝ่ายบิดา.

สมฺภูตตฺเถ ในอรรถเกิดขึ้นหรือได้รับ **มาติโต สมฺภูตํ มตฺติกํ** (**ธนํ**) ทรัพย์อันได้รับจากฝ่ายมารดา. เอวํ **เปตฺติกํ** (**ธนํ**) ทรัพย์อันได้รับจากฝ่ายบิดา. **อุปธิ ตสฺส ปโยชนํ โอปธิกํ** ขันธ์อันมีประโยชน์แก่กรรมนั้น.

(**ณิกปฺปจฺจโย** ณิก ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง) **สกตฺเถปิ** แม้ในอรรถสกะ (ได้อรรถตามเดิม) **อสงฺขาโรเยว อสงฺขาริกํ** อสังขาระนั่นแหละ ชื่อว่าอสังขาริกะ อันไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง. เอวํ เหมือนกันนั้น **สสงฺขาริกํ** อันถูกปัจจัยปรุงแต่ง, **นามเมว นามิกํ** นามนั่นแหละ ชื่อว่านามิกะ. เอวํ **อาขฺยาติกํ** อาขยาต, **โอปสคฺคิกํ** อุปสัค, **เนปาติกํ** นิบาต, **จตุมหาราเช ภตฺติ เอเตสนฺติ จาตุมหาราชิกา** เหล่าเทวดาผู้มีความภักดีในท้าวมหาราชทั้ง ๔. (**อุทาหรณํ**) รูปอุทาหรณ์ **อญฺญตฺเถปิ** แม้ในอรรถอื่น **โยเชตพฺพํ** อันนักศึกษาสามารถประกอบได้ **เอวํ** เช่นเดียวกันนี้.

กสาเวน รตฺตนฺติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า “อันย้อมแล้วด้วยน้ำฝาด”

๓๗๖. ณ ราคา (เตน รตฺตํ) ตสฺเสทมญฺญตฺเถสุ จ. (๘ บท, ปัจจยวิธิ)

ณ ณ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ราคา** หลังจากลิงค์ที่กล่าวอรรถว่าน้ำย้อม **เตน รตฺตํ** (**อิติ อตฺเถ**) ในอรรถว่า “ย้อมแล้วด้วยน้ำย้อมนั้น” **ตสฺส อิทํ** (**อิติ อตฺเถ**)

ในอรรถว่า “สิ่งนี้ของเขา” **อญฺญตฺเถสุ จ** และในอรรถอื่นทั้งหลาย **วา** บ้าง.

ลง ณ ปัจจัย หลังจากศัพท์ที่กล่าวอรรถว่าน้ำย้อม ในอรรถว่า “ย้อมด้วยน้ำย้อมนั้น” ในอรรถว่า “สิ่งนี้ของผู้นั้น” และในอรรถอื่น บ้าง

ณปฺปจฺจโย ณ ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ราคตฺถวาจกา ลิงฺคมฺหา** หลังจากลิงค์ที่กล่าวอรรถว่าน้ำย้อม **เตน รตฺตํ อิติ เอตสฺมึ อตฺเถ** ในอรรถนี้ว่า “ย้อมแล้วด้วยน้ำย้อมนั้น” **อิทํ อิติ เอตสฺมึ อตฺเถ จ** ในอรรถว่า “สิ่งนี้” **ตสฺส อิติ ฉฏฺฐิยนฺตโต** หลังจากลิงค์ที่มีฉัฏฐีวิภัตติอยู่สุดท้ายว่า “ของเขา” **อญฺญตฺเถสุ จ** และในอรรถอื่นทั้งหลาย **วา** บ้าง.

ลง ณ ปัจจัย หลังจากลิงค์ที่กล่าวอรรถว่าน้ำย้อม ในอรรถว่า “ย้อมด้วยน้ำย้อมนั้น” หลังจากลิงค์ที่มีฉัฏฐีวิภัตติอยู่สุดท้าย ในอรรถว่า “สิ่งนี้ของเขา” และในอรรถอื่น บ้าง

กาสาวํ วตฺถํ ผ้าย้อมด้วยน้ำฝาด, เอวํ **กาสายํ** ผ้าย้อมน้ำฝาด, **กุสุมฺเภน รตฺตํ โกสุมฺภํ** ย้อมด้วยดอกคำ, **หลิทฺทิยา รตฺตํ หาลิทฺทํ** ย้อมด้วยขมิ้น, **ปตฺตงฺคํ** ย้อมด้วยจันทน์แดง, **มญฺชิฏฺฐํ** ย้อมด้วยสีเสียด, **กุงฺกุมํ** ย้อมด้วยหญ้าฝรั่น, **นีเลน รตฺตํ นีลํ** ย้อมด้วยสีเขียวแก่. เอวํ **ปีตํ** ย้อมด้วยสีเหลือง.

อิทมตฺเถ ในอรรถว่าสิ่งนี้ของเขา **มหิสสฺส อิทํ มาหิสํ มํสํ ทธิ สปฺปิ จมฺมาทิกํ วา** เนื้อนี้ นมส้มนี้ เนยใสนี้ หรือหนังเป็นต้นนี้ ของกระบือ จึงชื่อว่ามาหิสะ, **สูกรสฺส อิทํ สูกรํ** นี้ของสุกร, **กจฺจายนสฺส อิทํ กจฺจายนํ พฺยากรณํ** คัมภีร์ไวยากรณ์นี้ของอาจารย์กัจจายนะ. เอวํ **โสคตํ สาสนํ** คำสั่งสอนนี้ของพระสุคต.

ณปฺปจฺจเย เมื่อการลง ณ ปัจจัย **อิสิสฺส อิทํ อิติ อตฺเถ** ในอรรถว่า “สิ่งนี้ของฤๅษี” **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **วุทฺธิมฺหิ** เมื่อการวุทธิ อิ เป็น เอ **สมฺปตฺเต** จะมาถึง, **สเณ ยูนมาคโม ฐาเนติ จ** บทว่า “สเณ” “ยูนํ” “อาคโม” และ “ฐาเน” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

เมื่อลง ณ ปัจจัย ในอรรถว่า “สิ่งนี้ของฤๅษี” แล้ว เมื่อจะถึงการวุทธิ อิ เป็น เอ, บทว่า “สเณ” “ยูนํ” “อาคโม” และ “ฐาเน” ตามไป

๓๗๗. อาตฺตญฺจ. (๒ บท, อาเทสวิธิ)

สเณ เพราะปัจจัยที่มี ณ อนุพันธ์ **อาตฺตํ** การอาเทศเป็น อา **ยูนํ** แห่ง อิ และ อุ ทั้งหลาย (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะปัจจัยที่มี ณ อนุพันธ์ อาเทศ อิ และ อุ เป็น อา

สณการปฺปจฺจเย ปเร เพราะปัจจัยที่มี ณ อักษร ข้างหลัง **อาตฺตํ จ** การอาเทศเป็น อา ด้วย **อิอุอิติ เอเตสํ อาทิสรานํ** แห่งสระตัวต้นทั้งหลายคือ อิ และ อุ **โหติ** ย่อมมี. **ริการาคโม จ** และการลง ริ อักษรอาคม **ฐาเน** ในฐานะอันสมควร (**โหติ**) ย่อมมี **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์ **อิติ** เพราะเหตุนั้น **อาตฺตํ** การอาเทศเป็น อา **อิการสฺส** แห่ง อิ อักการ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะปัจจัยที่มี ณ อนุพันธ์ อาเทศ อิ และ อุ เป็น อา, และลง ริ อักการอาคม ในฐานะอันสมควร ด้วย จ ศัพท์ ฉะนั้น จึงอาเทศ อิ เป็น อา

อาตฺตํ การอาเทศเป็น อา (**อาทิสรานํ**) แห่งสระอันเป็นตัวต้นทั้งหลาย **อิสูสภอุชาทีนํ** ของศัพท์ทั้งหลายมี อิสิ อุสภ และ อุชุ เป็นต้น **ภเว** ย่อมมี **ฐานาธิการโต** เพราะการตามมาของ ฐาน ศัพท์, ตุ ส่วน **ริการาคโม** การลง ริ อักษรอาคม **ภเว** จะมี **อาตฺตานนฺตเร** ในที่ติดกันกับการอาเทศเป็น อา **อิสิสฺส** ของ อิสิ ศัพท์ **จ** ด้วย.

เพราะมี ฐาน ศัพท์ตามมา จึงอาเทศสระตัวต้นของ อิสิ อุสภ และ อุชุ ศัพท์เป็นต้น เป็น อา, ส่วน ริ อักษรอาคม จะลงติดกับการอาเทศ อิ ของ อิสิ เป็น อา

อาริสฺยํ คัมภีร์นี้เป็นของฤๅษี, **อุสภสฺส อิทํ อาสภํ ฐานํ** ฐานะนี้ของผู้ประเสริฐ, **อาสภี วาจา** คำพูดนี้ของผู้ประเสริฐ.

ปน ส่วน **ณปฺปจฺจโย** ณปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **อญฺญตฺถคฺคหเณน** ด้วย อญฺญตฺถ ศัพท์ **อิติ เอวํ อาทีสุ อตฺเถสุ จ** ในอรรถทั้งหลายมีอย่างนี้เป็นต้นด้วย คือ :- **อวิทูรภโว** มีอยู่ในที่ไม่ไกล, **ตตฺร ภโว** มีอยู่ในที่นั้น, **ตตฺร ชาโต** เกิดในที่นั้น, **ตโต อาคโต** มาจากที่นั้น, **โส อสฺส นิวาโส** นั้นเป็นที่อยู่ของเขา, **ตสฺส อิสฺสโร** ความเป็นใหญ่ของผู้นั้น, **กิตฺติกาทีหิ นิยุตฺโต มาโส** เดือนที่ประกอบด้วยหมู่ดาวกัตติกาเป็นต้น, **สาสฺส เทวตา** นั้นเป็นเทวดาของผู้นั้น, **ตมเวจฺจาธีเต** เลือกคัมภีร์นั้นแล้วจึงสาธยาย, **ตสฺส วิสโย เทโส** ประเทศเป็นที่อยู่ของผู้นั้น, **ตสฺมึ เทเส อตฺถิ** มีอยู่ที่ประเทศนั้น, **เตน นิพฺพตฺตํ** เกิดขึ้นแล้วด้วยสิ่งนั้น, **ตํ อรหติ** สมควรกะสิ่งนั้น, **ตสฺส วิกาโร** เป็นรูปพรรณของสิ่งนั้น, **ตมสฺส ปริมาณํ** นั้นเป็นปริมาณของสิ่งนั้น. **ยถา** เช่น **วิทิสาย อวิทูเร ภโว เวทิโส คาโม** หมู่บ้านที่อยู่ไม่ไกลจากเมืองวิทิสา ชื่อว่าเวทิสะ, **อุทุมฺพรสฺส อวิทูเร ภวํ โอทุมฺพรํ วิมานํ** วิมานที่สถิตอยู่ใกล้กับต้นมะเดื่อ ชื่อว่าโอทุมพระ.

ภวตฺเถ ในอรรถว่ามีอยู่ **มนสิ ภวํ มานสํ สุขํ** ความสุขอันมีอยู่ในใจ ชื่อว่ามานสะ, **สาคโม** ลง ส อาคม. **สเร ภโว สารโส สกุโณ** นกที่อยู่ในสระ, **สารสา สกุณี** นางนกที่อยู่ในสระ, **สารสํ ปุปฺผํ** ดอกไม้ที่อยู่ในสระ, **อุรสิ ภโว โอรโส ปุตฺโต** บุตรที่อยู่ในอก **อุรสิ สํวฑฺฒิตตฺตา** เพราะเป็นผู้เจริญเติบโตในอก, **มิตฺเต ภวา เมตฺตา เมตฺตี วา** ความรักที่มีอยู่ในมิตร, **ปุเร ภวา โปรี วาจา** คำพูดที่มีอยู่ในเมือง.

ชาตาทีสุ ในอรรถว่าเกิดเป็นต้นทั้งหลาย **ปาวุเส ชาโต ปาวุโส เมโฆ** เมฆเกิดในฤดูฝน ชื่อว่าปาวุสะ, **ปาวุสา รตฺติ** คืนเกิดในฤดูฝน, **ปาวุสํ อพฺภํ** เมฆเกิดในฤดูฝน, **สรเท ชาโต สารโท มาโส** เดือนเกิดในฤดูอับลม, **สารทา รตฺติ** คืนเกิดในฤดูอับลม, **สารทํ ปุปฺผํ** ดอกไม้เกิดในฤดูอับลม. เอวํ **สิสิโร** เกิดในฤดูใบไม้ผลิ, **เหมนฺโต** เกิดในฤดูหนาว, **วสนฺโต** เกิดในฤดูฝน, **คิโมฺห** เกิดใน ฤดูร้อน, **มธุราย ชาโต มาธุโร ชโน** คนที่เกิดในเมืองมธุรา ชื่อว่ามาธุระ (ชาวเมืองมธุรา), **มาธุรา คณิกา** หญิงคณิกาที่เกิดในเมืองมธุรา, **มาธุรํ วตฺถํ**

ผ้าที่เกิดในเมืองมถุรา. **มถุราย อาคโต มาถุโร** ผู้มาจากเมืองมถุรา, **มถุราอสฺส นิวาโสติ มาถุโร** ผู้อยู่ในเมืองมถุรา, **มถุราย อิสฺสโร มาถุโร** ราชา พระราชาผู้เป็นใหญ่แห่งเมืองมถุรา. **สสรกการาคโม** กอักษรอาคมพร้อมด้วยสระ (**โหติ**) ย่อมลง **กฺวจิ** บ้าง **ตทฺธิตโตปิ** แม้หลังจากตัทธิต **สพฺพโตคฺคหเณน** ด้วย สพฺพโต ศัพท์ **สพฺพโต โกติ เอตฺถ** ในสูตรนี้ว่า "สพฺพโต โก" **ปุน** อีก. **มาถุรโก วา** หรือมีรูปว่า มาถุรก, **ราชคเห ชาโต, ราชคหา อาคโต, ราชคโห อสฺส นิวาโสติ วา, ราชคหสฺส อิสฺสโรติ วา ราชคโห ราชคหโก วา** ผู้เกิดในเมืองราชคฤห์ ผู้มาจากเมืองราชคฤห์ ผู้อยู่ในเมืองราชคฤห์ หรือผู้เป็นใหญ่แห่งเมืองราชคฤห์ ก็ชื่อว่า ราชคหะ หรือ ราชคหกะ (ชาวเมืองราชคฤห์). เอวํ **สาคโล สาคลโก วา** ชาวเมืองสาคละ, **ปาฏลิปุตฺโต ปาฏลิปุตฺตโก วา** ชาวเมืองปาฏลีบุตร, **เวสาลิยํ ชาโตติอาทิอตฺเถ เวสาโล เวสาลโก วา** ชาวเมืองเวสาลี, **กุสินาเร ชาโต โกสินาโร โกสินารโก วา** ชาวเมืองกุสินารา. เอวํ **สาเกโต สาเกตโก วา** ชาวเมืองสาเกต, **โกสมฺโพ โกสมฺพโก วา** ชาวเมืองโกสัมพี, **อินฺทปตฺโต อินฺทปตฺตโก วา** ชาวเมืองอินทปัต, **กปิลฺโล กปิลฺลโก วา** ชาวเมืองกบิล, **ภารุกจฺโฉ ภารุกจฺฉโก วา** ชาวเมืองภารุกัจฉะ, **นคเร ชาโต, นครา อาคโต, นคเร วสตีติ วา นาคโร นาครโก วา** ผู้เกิดในเมือง ผู้มาจากเมือง หรือผู้อยู่ในเมือง ก็ชื่อว่า นาคระ นาครกะ (ชาวเมือง). เอวํ **ชานปโท** ชาวชนบท.

ปน ส่วน **ชนปทนาเมสุ** ในชื่อของชนบทใหญ่(หรือแคว้น)ทั้งหลาย **พหุวจนเมว** วิภัตติฝ่ายพหูพจน์เท่านั้น **ภวติ** ย่อมลง **สพฺพตฺถ** ในทุกที่. **ยถา** เช่น **องฺเคสุ ชาโต, องฺเคหิ อาคโต, องฺคา อสฺส นิวาโส, องฺคานํ อิสฺสโร วา องฺโค องฺคโก วา** ผู้เกิดในแคว้นอังคะ ผู้มาจากแคว้นอังคะ ผู้อยู่ในแคว้นอังคะ หรือผู้เป็นใหญ่แห่งแคว้นอังคะ ก็ชื่อว่าอังคะ อังคกะ (ชาวแคว้นอังคะ), **มาคโธ มาคธโก วา** ชาวแคว้นมคธ, **โกสโล โกสลโก วา** ชาวแคว้นโกศล, **เวเทโห เวเทหโก วา** ชาวแคว้นวิเทหะ, **กมฺโพโช กมฺโพชโก วา** ชาวแคว้นกัมโพชะ, **คนฺธาโร คนฺธารโก วา** ชาวแคว้นคันธาระ, **โสวีโร โสวีรโก วา** ชาวแคว้นสุวีระ, **สินฺธโว สินฺธวโก วา** ชาวแคว้นสินธุ, **อสฺสโก** ชาวแคว้นอัสสกะ, **กาลิงฺโค** ชาวแคว้นกลิงคะ, **ปญฺจาโล** ชาวแคว้นปัญจาละ, **สกฺโก** ชาวแคว้นสักกะ. ตถา **สุรฏฺเฐ ชาโต, สุรฏฺฐสฺส อิสฺสโร วา โสรฏฺโฐ โสรฏฺฐโก วา** ชาวแคว้นสุรัฏฐะ. เอวํ **มหารฏฺโฐ มหารฏฺฐโก วา** ชาวแคว้นมหารัฏฐะ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

นกฺขตฺตโยเค ในเดือนที่ประกอบด้วยหมู่ดาว **กตฺติกาย ปุณฺณจนฺทยุตฺตาย ยุตฺโต มาโส กตฺติโก** เดือนที่ประกอบด้วยดาวกัตติกา (ดาวลูกไก่) ที่อยู่เคียงในวันพระจันทร์เต็มดวง ชื่อว่ากัตติกะ (เดือน ๑๒), **มคสิเรน จนฺทยุตฺเตน นกฺขตฺเตน ยุตฺโต มาโส มาคสิโร** เดือนที่ประกอบด้วยดาวมคสิระ (ดาวหัวเนื้อ) ที่อยู่เคียงในวันพระจันทร์เต็มดวง ชื่อว่ามาคสิระ (เดือนอ้าย). เอวํ **ผุสฺเสน ยุตฺโต มาโส ผุสฺโส** เดือนที่ประกอบด้วยดาวผุสสะ (สมอสำเภา) ชื่อว่าผุสสะ (เดือนยี่), **มฆาย ยุตฺโต มาโส มาโฆ** เดือนที่ประกอบด้วยดาวมฆา (งูผู้) ชื่อว่ามาฆะ (เดือน ๓), **ผคฺคุนิยา ยุตฺโต มาโส ผคฺคุโน** เดือนที่ประกอบด้วยดาวผัคคุนี (ดาวงูเมีย) ชื่อว่าผัคคุนะ (เดือน ๔), **จิตฺตาย**

ยุตฺโต มาโส จิตฺโต เดือนที่ประกอบด้วยดาวจิตตา (ดาวจระเข้) ชื่อว่าจิตตะ (เดือน ๕), **วิสาขาย ยุตฺโต มาโส เวสาโข** เดือนที่ประกอบด้วยดาววิสาขา (ดาวคันฉัตร) ชื่อว่าเวสาขะ (เดือน ๖), **เชฏฺฐาย ยุตฺโต มาโส เชฏฺโฐ** เดือนที่ประกอบด้วยดาวเชฏฐา (ดาวช้างใหญ่) ชื่อว่าเชฏฐะ (เดือน ๗), **อุตฺตราสาฬฺหาย ยุตฺโต มาโส อาสาฬฺโห อาสาฬฺหี วา** เดือนที่ประกอบด้วยดาวอุตตราสาฬหา (ดาวสัปคับช้าง) ชื่อว่าอาสาฬหะ อาสาฬหี (เดือน ๘), **สวเณน ยุตฺโต มาโส สาวโณ สาวณี** เดือนที่ประกอบด้วยดาวสวณะ (ดาวหลักชัย) ชื่อว่าสาวณะ สาวณี (เดือน ๙). **ภทฺเทน ยุตฺโต มาโส ภทฺโท** เดือนที่ประกอบด้วยดาวภัททะ (เนื้อทราย) ชื่อว่าภัททะ (เดือน ๑๐), **อสฺสยุเชน ยุตฺโต มาโส อสฺสยุโช** เดือนที่ประกอบด้วยดาวอัสสยุชะ (ดาวม้าคู่) ชื่อว่าอัสสยุชะ (เดือน ๑๑), **พุทฺโธ อสฺส เทวตาติ พุทฺโธ** ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นเทวดา. เอวํ **โสคโต** ผู้มีพระสุคตเป็นเทวดา, **มาหินฺโท** ผู้มีพระอินทร์เป็นเทวดา, **ยาโม** ผู้มีพระยมเป็นเทวดา, **โสโม** ผู้มีพระจันทร์เป็นเทวดา.

พฺยากรณํ อเวจฺจาธีเต เวยฺยากรโณ ผู้เลือกเอาคัมภีร์ไวยากรณ์มาเรียน สวด สาธยาย ชื่อว่าเวยยากรณะ (นักไวยากรณ์). เอวํ **โมหุตฺโต** ผู้เลือกเอาคัมภีร์มุหุตตะมาเรียน สวด สาธยาย ชื่อว่าโมหุตตะ (หมอดู), **เนมิตฺโต** ผู้เลือกเอาคัมภีร์นิมิตตะมาเรียน สวด สาธยาย ชื่อว่าเนมิตตะ (หมอทำนายทายทัก), **องฺควิชฺโช** ผู้เลือกเอาคัมภีร์อังควิชชามาเรียน สวด สาธยาย ชื่อว่าอังควิชชะ (หมดทำนายนรลักษณ์), **วตฺถุวิชฺโช** ผู้เลือกเอาคัมภีร์วัตถุวิชชามาเรียน สวด สาธยาย ชื่อว่าวัตถุวิชชะ (หมอดูพื้นที่ปลูกเรือนเป็นต้น). **วสาตีนํ วิสโย เทโส วาสาโต** เขตปกครองของพระเจ้าวสาติทั้งหลาย ชื่อว่าวาสาตะ, **อุทุมฺพรา อสฺมึ ปเทเส สนฺตีติ โอทุมฺพโร เทโส** สถานที่ที่มีต้นมะเดื่อหรือป่ามะเดื่อ ชื่อว่าโอทุมพระ.

สหสฺเสน นิพฺพตฺตา สาหสฺสี ปริขา คูน้ำที่สร้างขึ้นด้วยทรัพย์ ๑ พัน ชื่อว่าสาหัสสี, **ปยสา นิพฺพตฺตํ ปายาสํ** ข้าวปายาสที่ปรุงด้วยน้ำนม ชื่อว่าปายาสะ, **สหสฺสํ อรหตีติ สาหสฺสี คาถา** คาถาที่ ควรกะทรัพย์ ๑ พัน ชื่อว่าสาหัสสี, **อยโส วิกาโร อายโส** ทำด้วยเหล็ก ชื่อว่าอายสะ. เอวํ **โสวณฺโณ** ทำด้วยทองคำ, **ปุริโส ปริมาณมสฺสาติ โปริสํ อุทกํ** น้ำลึกประมาณ ๑ บุรุษหรือน้ำลึกท่วมหัว.

เณยฺยปฺปจฺจโย เณยยปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **จคฺคหเณน** ด้วย จ ศัพท์ (ในสูตร ณ ราคา ...) **ตตฺถ ชาโต, ตตฺถ วสติ, ตสฺส หิตํ, ตํ อรหตีติอาทีสุ** ในอรรถทั้งหลายมีอรรถว่า เกิดที่นั้น อยู่ที่นั้น เกื้อกูลแก่สิ่งนั้น สมควรกะสิ่งนั้น เป็นต้น. **พาราณสิยํ ชาโต วสตีติ วา พาราณเสยฺยโก** ผู้เกิดหรืออยู่ในเมืองพาราณสี ชื่อว่าพาราณเสยยกะ (ชาวเมืองพาราณสี). **กการาคโม** กอักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **ปุเร วิย** เหมือนในกาลก่อน. เอวํ **จมฺเปยฺยโก** ชาวเมืองจัมปา, **สาคเลยฺยโก** ชาวเมืองสาคละ, **มิถิเลยฺยโก ชโน** ชาวเมืองมิถิลา, **คงฺเคยฺโย มจฺโฉ** ปลาในแม่น้ำคงคา, **สิลาย ชาตํ เสเลยฺยกํ** เกิดบนก้อนหิน, **กุเล ชาโต โกเลยฺยโก สุนโข** สุนัขที่เกิดในตระกูล, **วเน ชาตํ วาเนยฺยํ ปุปฺผํ** ดอกไม้ที่เกิดในป่า. เอวํ **ปพฺพเตยฺโย มานุโส** มนุษย์ผู้เกิดบนภูเขา, **ปพฺพเตยฺยา นที** แม่น้ำเกิดบนภูเขา, **ปพฺพเตยฺยํ โอสธํ** ยาสมุนไพรเกิดบนภูเขา, **ปถสฺส หิตํ ปาเถยฺยํ** เสบียงที่เกื้อกูลแก่การเดินทาง, **สปติสฺส หิตํ**

สาปเตยฺยํ ธนํ ทรัพย์อันเกื้อกูลแก่เจ้าของทรัพย์ ทรัพย์ที่ใช้สอยประโยชน์ได้, **ปทีเปยฺยํ เตลํ** น้ำมันที่เกื้อกูลแก่ประทีป, **มาตุ หิตํ มตฺเตยฺยํ** เกื้อกูลแก่มารดา. เอวํ **เปตฺเตยฺยํ** เกื้อกูลแก่บิดา. **ทกฺขิณมรหตีติ ทกฺขิเณยฺโย** ผู้ควรรับทักษิณา **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

๓๗๘. ชาตาทีนมิมิยา จ. (๓ บท, ปัจจยวิธิ)

อิมิยา อิม และ อิย ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **ชาตาทีนํ** (**อตฺเถ**) ในอรรถของศัพท์ทั้งหลายมี ชาต เป็นต้น **วา** บ้าง.

ลง อิม และ อิย ปัจจัย ในอรรถว่า เกิด เป็นต้น บ้าง

อิมอิย อิติ เอเต ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ อิม และ อิย **โหนฺติ** ย่อมลง **อตฺเถ** ในอรรถ **ชาต อิติ เอวํ อาทีนํ สทฺทานํ** ของศัพท์ทั้งหลายมี ชาต อย่างนี้เป็นต้น **วา** บ้าง.

ลงปัจจัยเหล่านี้คือ อิม และ อิย ในอรรถของศัพท์เป็นต้นว่า เกิด บ้าง

ปจฺฉา ชาโต ปจฺฉิโม ผู้เกิดภายหลัง, **ปจฺฉิมา ชนตา** หมู่ชนผู้เกิดภายหลัง, **ปจฺฉิมํ จิตฺตํ** จิตที่เกิดภายหลัง, **อนฺเต ชาโต อนฺติโม, อนฺติมา, อนฺติมํ** เกิดในที่สุด เกิดสุดท้าย. เอวํ **มชฺฌิโม** เกิดท่ามกลาง, **ปุริโม** เกิดก่อน, **อุปริโม** เกิดเบื้องบน, **เหฏฺฐิโม** เกิดเบื้องล่าง เกิดภายใต้, **ปจฺจนฺติโม** เกิดที่ชายแดน, **โคปฺผิโม** เกิดที่ข้อเท้า, **คนฺถิโม** เกิดที่ปม.

(**อุทาหรณานิ**) อุทาหรณ์ทั้งหลาย **อิยปฺปจฺจเย** ใน อิย ปัจจัย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ตถา** เหมือนกันนั้น. **มนุสฺสชาติยา ชาโต มนุสฺสชาติโย, มนุสฺสชาติยา, มนุสฺสชาติยํ** เกิดในชาติมนุษย์. เอวํ **อสฺสชาติโย** เกิดในชาติม้า, **หตฺถิชาติโย** เกิดในชาติช้าง, **โพธิสตฺตชาติโย** เกิดในชาติพระโพธิสัตว์, **ทพฺพชาติโย** เกิดในชาติมีปัญญา, **สมานชาติโย** เกิดในชาติอันเสมอกัน, **โลกิโย** เกิดในโลก อิจฺจาทิ.

อิมอิยปฺปจฺจยา อิม และ อิย ปัจจัยทั้งหลาย **โหนฺติ** ย่อมลง **อาทิคฺคหเณน** ด้วยอาทิศัพท์ **ตตฺถ นิยุตฺโต, ตทสฺส อตฺถิ, ตตฺถ ภโวติอาทีสฺวปิ** แม้ในอรรถทั้งหลายมีอรรถว่า “ประกอบในที่นั้น เขามีสิ่งนั้น และเป็นอยู่ในที่นั้น” เป็นต้น. **อิกปฺปจฺจโย จ** และ อิก ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์ (ในสูตรนี้). **อนฺเต นิยุตฺโต อนฺติโม อนฺติโย อนฺติโก** ประกอบอยู่ในที่สุด, **ปุตฺโต อสฺส อตฺถิ ตสฺมึ วา วิชฺชตีติ ปุตฺติโม ปุตฺติโก** ผู้มีบุตร, **กปฺโป อสฺส อตฺถีติ กปฺปิโย** ผู้มีความสมควร, **ชฎา อสฺส อตฺถีติ ชฏิโย** ผู้มีชฎา ผู้มีมวยผม, **หานภาโค อสฺส อตฺถีติ หานภาคิโย** ผู้มีส่วนแห่งความเสื่อม. เอวํ **ฐิติภาคิโย** ผู้มีส่วนแห่งความตั้งมั่น, **โพธิสฺส ปกฺเข ภวา โพธิปกฺขิยา** มีอยู่ในฝ่ายปัญญาเครื่องตรัสรู้, **ปญฺจวคฺเค ภวา ปญฺจวคฺคิยา** มีอยู่ในพวก ๕. เอวํ **ฉพฺพคฺคิยา** มีอยู่ในพวก ๖, **อุทริยํ** มีอยู่ในท้อง, **อตฺตโน อิทนฺติ อตฺตนิยํ** อันเป็นของตน. **นการาคโม** ลง น อักษรอาคม.

กิยยณฺยปฺปจฺจยา จ และการลง กิย ย และ ณฺย ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **จสทฺทคฺคหเณน** ด้วยการถือเอาซึ่ง จ ศัพท์. **ชาติยา นิยุตฺโต ชาติกิโย** ผู้ประกอบในชาติ(ปฏิสนธิ).

เอวํ **อนฺธกิโย** ผู้ประกอบในความเป็นคนบอด, **ชจฺจนฺเธ นิยุตฺโต ชจฺจนฺธกิโย** ผู้ประกอบในความบอดโดยกำเนิด. **สสฺส อยนฺติ สกิโย** อันเป็นของตน. เอวํ **ปรกิโย** อันเป็นของคนอื่น.

ยปฺปจฺจโย ยปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สาธุหิตภวชาตาทิอตฺเถสุ** ในอรรถว่า ดี เกื้อกูล มีอยู่ และ เกิด เป็นต้นทั้งหลาย. ยถา **กมฺมนิ สาธุ กมฺมญฺญํ** ดีในการงาน, **สภายํ สาธุ สพฺภํ** ดีในสภา, ณการาทิ การอาเทศเป็น ณ อักษรเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **ยวตํ ตลนาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “ยวตํ ตลน”. เอวํ **เมธาย หิตํ เมชฺฌํ ฆตํ** น้ำมันเปรียงเกื้อกูลแก่การบวงสรวง, **ปาทานํ หิตํ ปชฺชํ เตลํ** น้ำมันงาเกื้อกูลแก่การนวดเท้า, **รถสฺส หิตา รจฺฉา** เกื้อกูลแก่รถ, **คาเม ภโว คมฺโม** เป็นอยู่ในหมู่บ้าน, **คเว ภวํ คพฺยํ** มีอยู่ในโค. **ยปฺปจฺจเย ปเรปิ** เพราะ ย ปัจจัยแม้ข้างหลัง **อวาเทโส** การอาเทศเป็น อว (**โหติ**) ย่อมมี **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์ **โอ สเร จาติ สุตฺเต** ในสูตรว่า “โอ สเร จ”. **กวิมฺหิ ภวํ กพฺยํ** มีอยู่ในนักกวี, **ทิวิ ภวา ทิพฺยา** มีอยู่บนสวรรค์, **ถนโต ชาตํ ถญฺญํ** เกิดจากถัน, **ธนาย สํวตฺตตีติ ธญฺญํ** เป็นไปเพื่อทรัพย์.

ณฺยปฺปจฺจโย การลง ณฺย ปัจจัย. **ปริสายํ สาธุ ปาริสชฺโช** คนดีในบริษัท. **ทการาคโม** ลง ทฺ อักษรอาคม. **สมณานํ หิตา สามญฺญา ชนา** หมู่ชนผู้เกื้อกูลสมณะ, **พฺราหฺมณานํ หิตา พฺราหฺมญฺญา** ผู้เกื้อกูลพราหมณ์, **อรูเป ภวา อารุปฺปา** มีอยู่ในอรูป อิจฺจาทิ.

ราชปุตฺตานํ สมูโหติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า “หมู่แห่งราชบุตร”

๓๗๙. สมูหตฺเถ กณฺณา. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

กณฺณา กณฺ และ ณ ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **สมูหตฺเถ** ในอรรถว่า หมู่.

ลง กณฺ และ ณ ปัจจัย ในอรรถว่า หมู่ ฝูง หมวด ก้อน กอง กลุ่ม คณะ

กณฺณ อิติ เอเต ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ กณฺ และ ณ **โหนฺติ** ย่อมลง **ฉฏฺฐิยนฺตโต** หลังจากบทที่มีฉัฏฐีวิภัตติอยู่ท้าย **เตสํ สมูโหติ อตฺเถ** ในอรรถว่า หมู่.

หลังจากบทที่มีฉัฏฐีวิภัตติอยู่ท้าย ลงปัจจัยเหล่านี้คือ กณฺ และ ณา ในอรรถว่า หมู่

ราชปุตฺตโก ราชปุตฺตกํ วา, ราชปุตฺโต หมู่ราชบุตร. เอวํ **มานุสฺสโก มานุสฺโส** หมู่มนุษย์, **มาถุรโก มาถุโร** หมู่ชาวเมืองมถุรา, **โปริสโก โปริโส** หมู่บุรุษ, **วุทฺธานํ สมูโห วุทฺธโก วุทฺโธ** หมู่ผู้เจริญ. เอวํ **มายูรโก มายูโร** ฝูงนกยูง, **กาโปโต** ฝูงนกพิราบ, **โกกิโล** ฝูงนกดุเหว่า, **มาหิสโก มาหิโส** ฝูงกระบือ, **โอฏฺฐโก** ฝูงอูฐ, **โอรพฺภโก** ฝูงแกะ, **อฏฺฐนฺนํ สมูโห อฏฺฐโก** หมวด ๘, **ราชานํ สมูโห ราชโก** หมู่พระราชา, **ภิกฺขานํ สมูโห ภิกฺโข** กองภิกษา, **สิกฺขานํ สมูโห สิกฺโข** หมู่สิกขา, **ทฺวินฺนํ สมูโห ทฺวยํ** หมวด ๒, **อยาเทโส** การอาเทศเป็น อย **อิการสฺส** แห่ง อิ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **เตสุ วุทฺธีติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “เตสุ วุทฺธิ”. เอวํ **ติณฺณํ สมูโห ตยํ** หมวด ๓ อิจฺจาทิ.

สมูหตฺเถติ บทว่า "สมูหตฺเถ" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๓๘๐. **คามชนพนฺธุสหายาทีหิ ตา.** (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

ตา ตา ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **คามชนพนฺธุสหายาทีหิ** หลังจากศัพท์ทั้งหลายมี คาม ชน พนฺธุ และ สหาย เป็นต้น **สมูหตฺเถ** ในอรรถว่าหมู่.

หลังจาก คาม ชน พนฺธุ และ สหาย ศัพท์เป็นต้น ลง ตา ปัจจัย ในอรรถว่า หมู่

ตาปจฺจโย ตา ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **คามชนพนฺธุสหาย อิติ เอวํ อาทีหิ** หลังจากศัพท์ทั้งหลายมีศัพท์ว่า คาม ชน พนฺธุ และ สหาย อย่างนี้เป็นต้น **สมูหตฺเถ** ในอรรถว่าหมู่.

หลังจาก คาม ชน พนฺธุ และ สหาย ศัพท์อย่างนี้เป็นต้น ลง ตา ปัจจัย ในอรรถว่า หมู่

คามานํ สมูโห คามตา หมู่ชาวบ้าน. เอวํ **ชนตา** หมู่ชน, **พนฺธุตา** หมู่ญาติ, **สหายตา** หมู่มิตรสหาย, **นาครตา** หมู่ชาวนคร.

(**ตาปจฺจโย**) ตาปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สกตฺเถปิ** แม้ในอรรถสกะ (มีอรรถเท่าศัพท์เดิม) **ตาติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า "ตา".

ลง ตา ปัจจัย ในอรรถสกะ (มีอรรถเท่าศัพท์เดิม) ด้วยการแบ่งสูตรว่า "ตา"

เทโวเยว เทวตา เทพเจ้านั่นแล ชื่อว่าเทวดา.

อิตฺถิลิงฺคตา ความเป็นอิตถีลิงค์ **ตาปจฺจยนฺตสฺส** แห่งบทที่มี ตา ปัจจัยอยู่ท้าย (**โหติ**) ย่อมมี **นิจฺจํ** แน่นอน.

บทที่มี ตา ปัจจัยอยู่ท้าย เป็นอิตถีลิงค์แน่นอน

๓๘๑. **ตทสฺส ฐานมิโย จ.** (๕ บท, ปัจจยวิธิ)

อิโย อิย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ตทสฺส ฐานํ** (**อิติ อตฺเถ**) ในอรรถว่า "นั้นเป็นที่ตั้งของสิ่งนั้น"

ลง อิย ปัจจัย ในอรรถว่า "มันเป็นที่ตั้งของสิ่งนั้น"

อิยปฺปจฺจโย อิย ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ฉฏฺฐิยนฺตโต** หลังจากบทที่มีฉัฏฐีวิภัตติอยู่ท้าย **ตทสฺส ฐานํ อิติ เอตสฺมึ อตฺเถ** ในอรรถนี้ว่า "นั้นเป็นที่ตั้งของสิ่งนั้น"

หลังจากบทที่มีฉัฏฐีวิภัตติอยู่ท้าย ลง อิย ปัจจัย ในอรรถว่า "มันเป็นที่ตั้งของสิ่งนั้น"

มทนสฺส ฐานํ มทนิโย, มทนิยา, มทนิยํ มันเป็นที่ตั้งแห่งความมึนเมา, **พนฺธนสฺส ฐานํ พนฺธนิยํ** มันเป็นที่ตั้งแห่งการผูกมัด. เอวํ **มุจฺฉนิยํ** มันเป็นที่ตั้งแห่งความลุ่มหลง, **รชนิยํ** มันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด, **คมนิยํ** มันเป็นที่ตั้งแห่งการไป, **ทุสฺสนิยํ** มันเป็นที่ตั้งแห่งการประทุษร้าย, **อุปาทานิยํ** มันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ, **ปสาทนิยํ** มันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส.

(**อิโย**) อิย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **หิตาทิอตฺเถปิ** แม้ในอรรถว่า เกื้อกูล เป็นต้น **จสทฺเทน**

ด้วย จ ศัพท์. **อุปาทานานํ หิตา อุปาทานิยา** เกื้อกูลแก่การยึดถือ อิจฺจาทิ.

๓๘๒. อุปมตฺถายิตตฺตํ. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

อายิตตฺตํ อายิตตฺต ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อุปมตฺเถ** ในอรรถอุปมา.

ลง อายิตตฺต ปัจจัย ในอรรถอุปมา

อายิตตฺตปฺปจฺจโย อายิตตฺต ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **อุปมาวาจิลิงฺคโต** หลังจากศัพท์ที่กล่าวอรรถอุปมา **อุปมตฺเถ** ในอรรถอุปมา.

หลังจากศัพท์ที่กล่าวอรรถอุปมา ลง อายิตตฺต ปัจจัย ในอรรถอุปมา

ธูโม วิย ทิสฺสตีติ ธูมายิตตฺตํ ปรากฏเหมือนควัน. เอวํ **ติมิรายิตตฺตํ** ปรากฏเหมือนความมืด.

ตทสฺส ฐานนฺติ เนื้อความว่า “ตทสฺส ฐานํ” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๓๘๓. ตนฺนิสฺสิตตฺเถ โล. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

โล ล ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ตนฺนิสฺสิตตฺเถ** ในอรรถว่าอาศัยสิ่งนั้น **ตทสฺส ฐานํ** (**อิติ อตฺเถ จ**) และในอรรถว่ามันเป็นที่ตั้งของสิ่งนั้น.

ลง ล ปัจจัย ในอรรถว่า อาศัยสิ่งนั้น และ มันเป็นที่ตั้งของสิ่งนั้น

ลปฺปจฺจโย ล ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ตนฺนิสฺสิตํ อิติ อตฺเถ** ในอรรถว่าอาศัยสิ่งนั้น **ตทสฺส ฐานํ** (**อิติ อตฺเถ จ**) และในอรรถว่ามันเป็นที่ตั้งของสิ่งนั้น.

ลง ล ปัจจัย ในอรรถว่า อาศัยสิ่งนั้น และ มันเป็นที่ตั้งของสิ่งนั้น

ทุฏฺฐุ นิสฺสิตํ อาศัยซึ่งสิ่งไม่ดี, **ทุฏฺฐุ ฐานํ วา** เป็นที่ตั้งของสิ่งไม่ดี **ทุฏฺฐุลฺลํ** ชื่อว่าทุฏฐุลละ, **ทุฏฺฐุลฺลา วาจา** คำพูดที่อาศัยสิ่งไม่ดี. **ทฺวิภาโว** ความเป็นเทฺวภาวะ **ลสฺส** แห่ง ล (**โหติ**) ย่อมมี. เอวํ **เวทลฺลํ** อาศัยซึ่งปัญญา.

อภิชฺฌา อสฺส ปกติ, อภิชฺฌา อสฺส พหุลาติ วา วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า “อภิชฌาเป็นปกติของเขา” หรือ “อภิชฌาของเขามีมาก”

๓๘๔. อาลุ ตพฺพหุเล. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

อาลุ อาลุ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ตพฺพหุเล** ในอรรถว่าสิ่งนั้นของเขามีมาก.

ลง อาลุ ปัจจัย ในอรรถว่า เขามีสิ่งนั้นมาก

อาลุปฺปจฺจโย อาลุ ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ปฐมาวิภตฺยนฺตโต** หลังจากบทที่มีปฐมาวิภัตติอยู่ท้าย **ตทสฺส พหุลํ อิติ เอตสฺมึ อตฺเถ** ในอรรถนี้ว่า สิ่งนั้นของเขามีมาก.

ลง อาลุ ปัจจัย หลังจากบทที่มีปฐมาวิภัตติอยู่ท้าย ในอรรถว่า เขามีสิ่งนั้นมาก

อภิชฺฌาลุ ผู้มีอภิชฌามาก, **อภิชฺฌาลู อภิชฺฌาลโว** ผู้มีอภิชฌามากทั้งหลาย. เอวํ **สีตาลุ** มีความเย็นมาก, **ธชาลุ** มีธงมาก, **ทยาลุ** มีความเอ็นดูมาก.

กการาคโม กอักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **ปุน** อีก **สพฺพโตคฺคหเณน** ด้วย สพฺพโต ศัพท์ **สพฺพโต โกติ เอตฺถ** ในสูตรนี้ว่า "สพฺพโต โก". **อภิชฺฌาลุโก, อภิชฺฌาลุกา, อภิชฺฌาลุกํ** ผู้มีอภิชฌามาก. เอวํ **สีตาลุโก** มีความเย็นมาก, **ทยาลุโก** มีความเอ็นดูมาก. ตถา **หีโนว หีนโก** คนเลวนั่นแล ชื่อว่าหีนกะ. เอวํ **โปตโก** เด็กเล็ก, **กุมารโก** เด็กชาย, **มาณวโก** คนหนุ่ม, **มุทุโก** คนอ่อนโยน, **อุชุโก** คนซื่อตรง, **อปฺปมตฺตกํ** มีประมาณน้อย, **โอรมตฺตกํ** มีประมาณต่ำ, **สีลมตฺตกํ** สักว่าศีล อิจฺจาทิ.

กปฺปจฺจโย กปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ปฏิภาคกุจฺฉิตสญฺญานุกมฺปาทิอตฺเถสุ** ในอรรถว่า "เหมือน น่าเกลียด ชื่อ และความน่าเอ็นดู" เป็นต้นทั้งหลาย **ยทนุปฺปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺตีติ อิมินา** ด้วยสูตรนี้ว่า "ยทนุปฺปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ".

ลง ก ปัจจัย ในอรรถว่า "เหมือน น่าเกลียด ชื่อ และ ความเอื้อเฟื้อ" เป็นต้น ด้วยสูตรว่า "ยทนุปฺปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ"

ปฏิภาคตฺเถ ในอรรถว่า เหมือน **หตฺถิโน อิว หตฺถิกา** เหมือนช้าง ตุ๊กตาช้าง. เอวํ **อสฺสกา** เหมือนม้า ตุ๊กตาม้า. **กุจฺฉิตตฺเถ** ในอรรถว่า น่าเกลียด **กุจฺฉิโต สมโณ สมณโก** สมณะน่าเกลียด สมณะชั่ว. เอวํ **พฺราหฺมณโก** พราหมณ์น่าเกลียด, **มุณฺฑโก** คนศีรษะโล้นน่าเกลียด, **ปณฺฑิตโก** บัณฑิตน่าเกลียด, **เวยฺยากรณโก** นักไวยากรณ์น่าเกลียด. **สญฺญายํ** ในอรรถว่า ชื่อ **กตโก** ถ้วย จอก, **ภฏโก** ลูกจ้าง. **อนุกมฺปายํ** ในอรรถว่า ความน่าเอ็นดู **ปุตฺตโก** ลูกน้อยผู้น่าเอ็นดู.

ตถา เหมือนกันนั้น **ตฺตกวนฺตุปฺปจฺจยา** ตฺตก และ วนฺตุ ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **กึยเตตโต** หลังจาก กึ ย ต และ เอต สัพพนาม **ปริมาณตฺเถ** ในอรรถว่า ปริมาณ. **กึ ปริมาณ-มสฺสาติ กิตฺตกํ** ปริมาณเท่าไร เท่าไร. เอวํ **ยตฺตกํ** เท่าใด, **ตตฺตกํ** เท่านั้น, **เอตฺตกํ** เท่านี้. **วนฺตุมฺหิ** เพราะ วนฺตุ ปัจจัย **อาตฺตญฺจ** การอาเทศเป็น อา ด้วย (**โหติ**) ย่อมมี. **ยํ ปริมาณมสฺสาติ ยาวา** ปริมาณเท่าใด, **ยาวนฺโต** เท่าใด. **คุณวนฺตุสมํ** จำแนกวิภัตติเหมือน คุณวนฺตุ ศัพท์. เอวํ **ตาวา, ตาวนฺโต** เท่านั้น, **เอตาวา, เอตาวนฺโต** เท่านี้ อิจฺจาทิ.

สุวณฺเณน ปกตนฺติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า "สุวณฺเณน ปกตํ ทำด้วยทอง"

๓๘๕. ตปฺปกติวจเน มโย. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

มโย มย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ตปฺปกติวจเน** ในอรรถการกล่าวถึงวัตถุอันทำด้วยสิ่งนั้น.

ลง มย ปัจจัย ในอรรถการกล่าวถึงวัตถุอันที่ทำด้วยสิ่งนั้น

มยปฺปจฺจโย มย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ตปฺปกติวจนตฺเถ** ในอรรถการกล่าวถึงวัตถุอัน

กระทำด้วยสิ่งนั้น.

ลง มย ปัจจัย ในอรรถการกล่าวถึงวัตถุอันกระทำด้วยสิ่งนั้น

(วิเคราะห์) **ปกรียตีติ ปกติ** สิ่งที่ถูกกระทำ ชื่อว่าปกติ, **เตน ปกติ ตปฺปกติ** สิ่งที่ถูกทำด้วยสิ่งนั้น ชื่อว่าตัปปกติ, **ตปฺปกติยา วจนํ กถนํ ตปฺปกติวจนํ** การกล่าวด้วยสิ่งที่ถูกทำด้วยสิ่งนั้น ชื่อว่าตัปปกติวจนะ.

สุวณฺณมโย รโถ โสวณฺณมโย วา รถอันถูกทำด้วยทอง รถอันสำเร็จด้วยทอง, **สุวณฺณมยา ภาชนวิกติ** ภาชนะต่างๆอันทำด้วยทอง, **สุวณฺณมยํ ภาชนํ** ภาชนะอันทำด้วยทอง. เอวํ **รูปิยมยํ** อันทำด้วยเงิน, **รชตมยํ** อันทำด้วยเงิน, **ชตุมยํ** อันทำด้วยครั่ง, **ทารุมยํ** อันทำด้วยไม้, **มตฺติกามยํ** อันทำด้วยดินเหนียว, **อิทฺธิยา นิพฺพตฺตํ อิทฺธิมยํ** อันสำเร็จด้วยฤทธิ์.

มนโต นิปฺผนฺนา มโนมยา อันสำเร็จจากใจ, **อยสา ปกตํ อโยมยํ** อันทำด้วยเหล็ก. **เอตฺถ จ** สำหรับในอุทาหรณ์ทั้งหลายเหล่านี้ **มโนคณาทีนนฺติ** เมื่อบทว่า “มโนคณาทีนํ” **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่

๓๘๖. เอเตสโม โลเป. (๓ บท, อาเทสวิธิ)

โลเป เมื่อการลบวิภัตติ (**กเต**) อันนักศึกษากระทำแล้ว **โอ** การอาเทศเป็น โอ **เอเตสํ มโนคณาทีนํ** (**อนฺตสฺส**) แห่งสระสุดท้ายของศัพท์ทั้งหลายมี มโนคณะ เป็นต้นเหล่านี้ (**โหติ**) ย่อมมี.

เมื่อลบวิภัตติแล้ว อาเทศสระสุดท้ายของมโนคณะศัพท์เป็นต้นเหล่านี้ เป็น โอ

วิภตฺติโลเป เมื่อการลบวิภัตติ **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **อนฺโต** สระสุดท้าย **เอเตสํ มโนคณาทีนํ** ของศัพท์ทั้งหลายมี มโนคณะ เป็นต้นเหล่านี้ **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **โอตฺตํ** ซึ่งความเป็น โอ. **อิติ** เพราะฉะนั้น **โอกาโร** การอาเทศเป็น โอ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี.

เมื่อลบวิภัตติแล้ว อาเทศสระสุดท้ายของมโนคณะศัพท์เป็นต้นเหล่านี้ เป็น โอ ฉะนั้น จึงอาเทศ อ เป็น โอ

คเวน ปกตํ กรีสํ, โคโต นิพฺพตฺตนฺติ วา โคมยํ อุจจาระอันโคถ่ายไว้ หรืออันสำเร็จจากโค ชื่อว่าโคมัย.

(**มโย**) มยปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สกตฺเถปิ** แม้ในอรรถสกะ **มโยติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า “มโย”.

ลง มย ปัจจัย แม้ในอรรถสกะ ด้วย มโย โยควิภาคะ

ทานเมว ทานมยํ การให้ทานนั่นแล ชื่อว่าทานมัย, **สีลมยํ** การรักษาศีล อิจฺจาทิ.

สํสฏฺฐาทิอเนกตฺถตทฺธิตํ สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต **นิฏฺฐิตํ** จบแล้ว.

๓. ภาวตัทธิต

(ปัจจัย ๗ ตัว คือ **ณฺย ตฺต ตา ตฺตน เณยฺย ณ กณฺ** ในอรรถว่า ความมีความเป็น) **อลสสฺส ภาโวติ วิคฺคเห** ในรูปวิเคราะห์ว่า “ความเป็นแห่งผู้เกียจคร้าน”

๓๘๗. ณฺยตฺตตา ภาเว ตุ. (๓ บท, ปัจจยวิธิ)

ณฺยตฺตตา ณฺย ตฺต และ ตา ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **ภาเว** ในอรรถภาวะ.

ลง ณฺย ตฺต และ ตา ปัจจัย ในอรรถภาวะ

ณฺยตฺตตา อิติ เอเต ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ณฺย ตฺต และ ตา **โหนฺติ** ย่อมลง **ฉฏฺฐิยนฺตโต** หลังจากบทที่มีฉัฏฐีวิภัตติอยู่ท้าย **ตสฺส ภาโว อิติ เอตสฺมึ อตฺเถ** ในอรรถนี้ว่า “ความเป็นของผู้นั้น”. **ตฺตนเณยฺยาทิปฺปจฺจยา จ** ตฺตน และ เณยฺย ปัจจัยเป็นต้นทั้งหลายด้วย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **ตุสทฺทคฺคหเณน** ด้วยการถือเอาซึ่ง ตุ ศัพท์. **พุทฺธิสทฺทา** ความรู้และศัพท์ทั้งหลาย **ภวนฺติ** ย่อมมี **เอตสฺมา** จากความเป็นไปนี้ **อิติ** เพราะเหตุนั้น **ภาโว** ชื่อว่าภาวะ. **สทฺทปฺปวตฺติ-นิมิตฺตํ** ความมีความเป็นไปของศัพท์เป็นเครื่องหมาย **วุจฺจติ** ย่อมถูกกล่าวเอา. **จ** ก็ (**วจนํ**) คำ(ในคัมภีร์ปาณินี) **วุตฺตํ** อันท่านกล่าวไว้แล้ว **อิติ** ว่า “**หิ** จริงอยู่ **สทฺทนิเวโส** การตั้งอยู่ของศัพท์ (**ภวติ**) ย่อมมี **ทพฺเพ** ในทัพพวัตถุ **ภาวา** เพราะความมีอยู่ **ยสฺส คุณสฺส** แห่งความพิเศษใด, **ณฺยตฺตตาทโย** ปัจจัยทั้งหลายมี ณฺย ตฺต และ ตา เป็นต้น (**โหนฺติ**) ย่อมลง **ตทภิธาเน** ในที่กล่าวซึ่งความพิเศษนั้น”. **นปุํสกตฺตํ** ความเป็นนปุงสกลิงค์ **ณฺยตฺตตฺตนนฺตานํ** แห่งบทที่มี ณฺย ตฺต และ ตฺตน ปัจจัยอยู่ท้ายทั้งหลาย (**โหติ**) ย่อมมี **นิจฺจํ** แน่นอน. **อิตฺถิลิงฺคตา** ความเป็นอิตถีลิงค์ **ตาปจฺจยนฺตสฺส** แห่งบทที่มี ตา ปัจจัยอยู่ท้าย (**โหติ**) ย่อมมี **นิจฺจํ** แน่นอน. **อยํ ณฺยปฺปจฺจโย** ณฺย ปัจจัยนี้ (**โหติ**) ย่อมลง **พฺราหฺมณาทีหิ** หลังจากศัพท์ทั้งหลายมี พฺราหฺมณ เป็นต้น **คุณวจเน** ในอรรถการกล่าวคุณพิเศษ **สภาวโต** ตามสภาพ. **ตตฺถ** ในอุทาหรณ์นั้น **อวณฺณโลโป** การลบซึ่งอวัณณะ (**โหติ**) ย่อมมี **อวณฺโณ เย โลปญฺจาติ** ด้วยสูตรว่า “อวณฺโณ เย โลปญฺจ”. **อาทิวุทฺธิ** การวุทธิสระหน้า (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจากบทที่มีฉัฏฐีวิภัตติอยู่ท้าย ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ณฺย ตฺต และ ตา ในอรรถว่า “ความเป็นของผู้นั้น”, ลง ตฺตน และ เณยฺย ปัจจัยเป็นต้น ด้วย ตุ ศัพท์, เหตุเกิดขึ้นของความรู้และศัพท์ ชื่อว่าภาวะ ได้แก่ ศัพท์ความเป็นไปเป็นเครื่องหมาย, เหมือนกับคำที่ท่านกล่าวไว้(ในคัมภีร์ไวยากรณ์ปาณีนี)ว่า “จริงอยู่ ศัพท์ตั้งอยู่ในทัพพวัตถุ เพราะมีความพิเศษใด, ณฺย ตฺต และ ตา ปัจจัยเป็นต้น ก็ลงในที่กล่าวความพิเศษนั้น”, บทที่มี ณฺย ตฺต และ ตฺตน ปัจจัยอยู่ท้าย เป็นนปุงสกลิงค์ แน่นอน, บทที่มี ตา ปัจจัยอยู่ท้าย เป็นอิตถีลิงค์แน่นอน, ณฺย ปัจจัยนี้ ลงหลังจาก พฺราหฺมณ ศัพท์เป็นต้น ในอรรถการกล่าวคุณพิเศษ, ลบอวัณณะ ด้วยสูตรว่า “อวณฺโณ เย โลปญฺจ”, วุทธิสระหน้า

อาลสฺยํ ความเป็นผู้เกียจคร้าน, เอวํ **อาโรคฺยํ** ความเป็นผู้ไม่มีโรค, **อุทคฺคสฺส ภาโว**

โอทคฺยํ ความเป็นผู้มีจิตสูง, **สขิโน ภาโว สขฺยํ** ความเป็นผู้มีเพื่อน, **อณณสฺส ภาโว อาณณฺยํ** ความเป็นผู้ไม่มีหนี้, **วิธวาย ภาโว เวธพฺยํ** ความเป็นหญิงหม้าย, **ทุพฺพลสฺส ภาโว ทุพฺพลฺยํ** ความเป็นคนอ่อนแอ ผู้ทุพพลภาพ, (**พาลสฺส ภาโว พาลฺยํ** ความเป็นคนพาล), **จปลสฺส ภาโว จาปลฺยํ** ความเป็นผู้หวั่นไหวง่าย.

วิยตฺตสฺส ภาโว เวยฺยตฺติยํ ความเป็นผู้ฉลาด ความเป็นผู้มีชื่อเสียงปรากฏ, **มจฺฉรสฺส ภาโว มจฺฉริยํ** ความเป็นผู้ตระหนี่. เอวํ **อิสฺสริยํ** ความเป็นผู้ปกครอง, **อาลสิยํ** ความเป็นผู้เกียจคร้าน, **มุณฺฑิยํ** ความเป็นผู้ศีรษะโล้น, **มูฬฺหิยํ** ความเป็นผู้ลุ่มหลง. **เอตฺถ เวยฺยตฺติยนฺติอาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายมี เวยฺยตฺติยํ เป็นต้นเหล่านี้ **ยมฺหิ** เพราะ ย ปัจจัย **อิการาคโม** อิอักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **เตสุ วุทฺธีติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "เตสุ วุทฺธิ".

ปณฺฑิตสฺส ภาโว ปณฺฑิตฺยนฺติอาทีสุ ในรูปวิเคราะห์ทั้งหลายเป็นต้นว่า "ความเป็นบัณฑิต" **จลณชการาเทสา** การอาเทศเป็น จ ล ณ ช อักษรทั้งหลาย **ตฺยการสํโยคาทีนํ** แห่งพยัญชนะสังโยคทั้งหลายมี ตฺย เป็นต้น (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ยวตํ ตลนทการานํ พฺยญฺชนานิ จลญชการตฺตนฺติ** ด้วยสูตรว่า "ยวตํ ตลนทการานํ พฺยญฺชนานิ จลญชการตฺตํ", **ทฺวิตฺตํ** ความเป็น ๒ (**โหติ**) ย่อมมี.

ในรูปวิเคราะห์เป็นต้นว่า "ความเป็นบัณฑิต" ให้อาเทศ ตฺย สังโยคเป็นต้น เป็น จ ล ณ ช อักษรด้วยสูตรว่า "ยวตํ ตลนทการานํ พฺยญฺชนานิ จลญชการตฺตํ", ซ้อนให้เป็น ๒ ตัว

ปณฺฑิจฺจํ ความเป็นบัณฑิต, **พหุสฺสุตสฺส ภาโว พาหุสฺสจฺจํ** ความเป็นผู้ได้เล่าเรียนมามาก. **อกาโร** การอาเทศเป็น อ อักษร **อุการสฺส** แห่ง อุ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **เตสุ วุทฺธีติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "เตสุ วุทฺธิ". เอวํ **โปโรหิจฺจํ** ความเป็นปุโรหิต, **อธิปติสฺส ภาโว อาธิปจฺจํ** ความเป็นอธิบดี, **มุฏฺฐสฺสติสฺส ภาโว มุฏฺฐสฺสจฺจํ** ความเป็นผู้หลงลืมสติ. **อิวณฺณโลโป** ลบอิวัณณะ. **กุสลสฺส ภาโว โกสลฺลํ** ความเป็นผู้ฉลาด. เอวํ **เวปุลฺลํ** ความเป็นผู้บริบูรณ์, **สมานานํ ภาโว สามญฺญํ** ความเป็นผู้เหมือนกัน, **คิลานสฺส ภาโว เคลญฺญํ** ความเป็นผู้เจ็บไข้, **สํโยเค ปเร** เพราะพยัญชนะสังโยคข้างหลัง **รสฺสตฺตํ** การรัสสะ อา เป็น อ (**โหติ**)ย่อมมี **กฺวจาทิมชฺฌุตฺตราทิ-สุตฺเตน** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจาทิมชฺฌุตฺตรานํ".

สุหทสฺส ภาโว โสหชฺชํ ความเป็นผู้มีใจดี. เอวํ **เวสารชฺชํ** ความเป็นผู้แกล้วกล้า, **กุสีทสฺส ภาโว โกสชฺชํ** ความเป็นผู้เกียจคร้าน. **อกาโร** การอาเทศเป็น อ อักษร **อีการสฺส** แห่ง อี อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **เตสุ วุทฺธีติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "เตสุ วุทฺธิ".

ตถา เหมือนกันนั้น **ปุริสสฺส ภาโว โปริสนฺติอาทีสุ** ในรูปวิเคราะห์ทั้งหลายเป็นต้นว่า "ความเป็นบุรุษ" **สการกจฏปวคฺคาเทสา** การอาเทศเป็น ส อักษร เป็น กวรรค จวรรค ฏวรรค และ ปวรรค ทั้งหลาย **สการกจฏปวคฺคานํ** แห่ง ส อักษร กวรรค จวรรค ฏวรรค และ ปวรรค ทั้งหลาย **ยวตํ** อันมี ย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **การคฺคหเณน** ด้วย การ ศัพท์ **ยวตํ ตลนาทิสุตฺเต** ในสูตรที่ขึ้นต้นว่า "ยวตํ ตลน". **สุมนสฺส ภาโว โสมนสฺสํ** ความเป็นผู้มีใจดี. เอวํ **โทมนสฺสํ** ความเป็นผู้มี

ใจร้าย, **โสวจสฺสํ** ความเป็นผู้ว่าง่าย, **โทวจสฺสํ** ความเป็นผู้ว่ายาก. **เอตฺถ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเหล่านี้ **สการาคโม** ลง สฺ อักษรอาคม. ตถา **นิปกสฺส ภาโว เนปกฺกํ** ความเป็นผู้มีปัญญา. **ทฺวิตฺตํ** ซ้อน ๒. เอวํ **อาธิกฺกํ** ความเป็นผู้ยิ่ง, **ทุภคสฺส ภาโว โทภคฺคํ** ความเป็นผู้มีโชคร้าย, **วาณิชสฺส ภาโว วาณิชฺชํ** ความเป็นพ่อค้า, **ราชิโน ภาโว รชฺชํ** ความเป็นพระราชา, **รสฺสตฺตํ** ความเป็นรัสสะ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจาทิมชฺฌุตฺตรานํ". **สรูปสฺส ภาโว สารุปฺปํ** ความเป็นสิ่งสมควร. เอวํ **โอปมฺมํ** ความเป็นข้ออุปมา, **โสขุมฺมํ** ความเป็นผู้ละเอียดอ่อน.

ตถสฺส ภาโว ตจฺฉํ เป็นความจริง, **ทุมฺเมธสฺส ภาโว ทุมฺเมชฺฌํ** ความเป็นผู้มีปัญญาด้อย, **สมณสฺส ภาโว สามญฺญํ** ความเป็นสมณะ, เอวํ **พฺราหฺมญฺญํ** ความเป็นพราหมณ์, **นิปุณสฺส ภาโว เนปุญฺญํ** ความเป็นผู้ละเอียดอ่อน. **ตจฺฉนฺติอาทีสุปิ** แม้ในอุทาหรณ์ทั้งหลายมี ตจฺฉํ เป็นต้น **ฉญฌการาเทสา** การอาเทศเป็น ฉ ญ และ ฌ ทั้งหลาย **ถธณการานํ** แห่ง ถ ธ และ ณ ทั้งหลาย **ยวตํ** อันมี ย (**โหติ**) ย่อมมี **การคฺคหเณเนว** ด้วย การ ศัพท์นั้นเทียว.

ตฺตตาปจฺจเยสุ ใน ตฺต และ ตา ปัจจัยทั้งหลาย **ปํสุกูลิกสฺส ภาโว ปํสุกูลิกตฺตํ ปํสุกูลิกตา** ความเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลเป็นวัตร. เอวํ **เตจีวริกตา** ความเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งผ้าไตรจีวรเป็นวัตร, **โอทริกตฺตํ โอทริกตา** ความเป็นผู้เห็นแก่ท้อง ความเป็นผู้หาเลี้ยงท้อง, **มนุสฺสตฺตํ มนุสฺสตา ชาติ** ความเป็นมนุษย์ ได้แก่การเกิด, **นีลตฺตํ นีลตา คุโณ** ความเป็นวัตถุสีเขียว ได้แก่คุณพิเศษ, **ยาจกตฺตํ ยาจกตา กฺริยา** ความเป็นผู้ขอ ได้แก่กิริยาการขอ, **ทณฺฑิตฺตํ ทณฺฑิตา ทพฺพํ** ความเป็นผู้มีไม้เท้า ได้แก่ของใช้, **สจฺจวาทิตา** ความเป็นผู้กล่าวคำจริง, **ปารมิตา** ความเป็นบารมี, **กตญฺญุตา** ความเป็นผู้กตัญญู, **สพฺพญฺญุตา** ความเป็นพระสัพพัญญู, **ตาปจฺจเย** เพราะ ตา ปัจจัย **รสฺสตฺตํ** ความเป็นรัสสะ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจาทิ", **อปฺปิจฺฉตา** ความเป็นผู้มักน้อย, **อสํสคฺคตา** ความเป็นผู้ไม่คลุกคลี, **ภสฺสารามตา** ความเป็นผู้ยินดีในการพูด, **นิทฺทารามตา** ความเป็นผู้ยินดีในการนอน, **ลหุตา** ความเป็นวัตถุเบา อิจฺจาทิ.

ตฺตนปจฺจเย ใน ตฺตน ปัจจัย **ปุถุชฺชนสฺส ภาโว ปุถุชฺชนตฺตนํ** ความเป็นปุถุชน, **เวทนตฺตนํ** ความเป็นเวทนา, **ชายตฺตนํ** ความเป็นชายา.

เณยฺเย ใน เณยฺย ปัจจัย **สุจิสฺส ภาโว โสเจยฺยํ** ความเป็นของสะอาด. เอวํ **อาธิปเตยฺยํ** ความเป็นผู้ปกครอง, **กวิสฺส ภาโว กาเวยฺยํ** ความเป็นกวี, **เถนสฺส ภาโว เถยฺยํ** ความเป็นขโมย. **โลโป** การลบไป **นการสฺส** แห่ง น อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **มหาวุตฺตินา** ด้วยมหาสูตรว่า "เตสุ วุทฺธิ" เป็นต้น.

ณฺยาทโย ปัจจัยทั้งหลายมี ณฺย เป็นต้น (**โหนฺติ**) ย่อมลง **กมฺมนิ สกตฺเถ จ** ในอรรถกรรมและอรรถสกะ **ณฺยตฺตตาติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า "ณฺยตฺตตา". **วีรานํ ภาโว กมฺมํ วา วีริยํ** ความเป็นผู้กล้าหาญ หรือการกระทำของผู้กล้าหาญ ชื่อว่าวีริยะ, **ปริภฏสฺส กมฺมํ ปาริภฏฺยํ** การกระทำของภิกษุผู้เลี้ยงเด็ก, **ปาริภฏฺยสฺส ภาโว ปาริภฏฺยตา** ความเป็น

ภิกษุผู้เลี้ยงเด็ก. เอวํ **โสวจสฺสตา** ความเป็นผู้ว่าง่าย, **ภิสกฺกสฺส กมฺมํ เภสชฺชํ** การกระทำของหมอ, **พฺยาวฏสฺส กมฺมํ เวยฺยาวจฺจํ** การกระทำของผู้ขวนขวาย, **สจสฺส ภาโว กมฺมํ วา สาเจยฺยํ** ความเป็นคนคดโกง หรือการกระทำของคนคดโกง.

สกตฺเถ ปน ส่วนในอรรถสกะ **ยถาภูตเมว ยถาภุจฺจํ** ยถาภูตะนั่นแหละ ชื่อว่ายถาภุจจะ ตามความเป็นจริง, **กรุณาเยว การุญฺญํ** ความกรุณาหรือความการุญ, **ปตฺตกาลเมว ปตฺตกลฺลํ** ถึงเวลาแล้ว, **อากาสานนฺตเมว อากาสานญฺจํ** อากาศอันไม่มีสิ้นสุด, **กายปาคุญฺญตา** ความคล่องแคล่วของกาย **อิจฺจาทิ.**

วิสมสฺส ภาโวติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า "ความเป็นสถานที่ไม่สม่ำเสมอ"

ตฺตตา ภาเวติ จ บทว่า "ตฺตตา" และ "ภาเว" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๓๘๘. ณ วิสมาทีหิ. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

ณ ณ ปัจจัย **ตฺตตา** ตฺต และ ตา ปัจจัยทั้งหลายด้วย **(โหติ)** ย่อมลง **วิสมาทีหิ** หลังจากศัพท์ทั้งหลายมี วิสม เป็นต้น **ภาเว** ในอรรถภาวะ.

หลังจาก วิสม ศัพท์เป็นต้น ลง ณ ตฺต และ ตา ปัจจัย ในอรรถภาวะ

ณปฺปจฺจโย ณ ปัจจัยด้วย **ตฺตตา จ** ตฺต และ ตา ปัจจัยทั้งหลายด้วย **(โหติ)** ย่อมลง **ฉฏฺฐิยนฺเตหิ** หลังจากศัพท์ที่มีฉัฏฐีวิภัตติอยู่ท้ายทั้งหลาย **วิสม อิติ เอวํ อาทีหิ** มีศัพท์อย่างนี้คือ วิสม เป็นต้น **ตสฺส ภาโว อิติ เอตสฺมึ อตฺเถ** ในอรรถนี้ว่า "ความเป็นแห่งสิ่งนั้น". **อยํ (คโณ)** คณะนี้ **อากติคโณ** เป็นอากติคณะ

หลังจากหลังจากศัพท์ที่มีฉัฏฐีวิภัตติอยู่ท้าย มี วิสม เป็นต้น ลง ณ ตฺต และ ตา ปัจจัย ในอรรถว่า "ความเป็นสิ่งนั้น", คณะนี้ เป็นอากติคณะ (หมู่ศัพท์ที่มีวิธีสำเร็จรูปเหมือนกัน)

เวสมํ, วิสมตฺตํ, วิสมตา ความเป็นสถานที่ไม่สม่ำเสมอ. **สุจิสฺส ภาโว โสจํ สุจิตฺตํ สุจิตา** ความเป็นของสะอาด, **ครุโน ภาโว คารโว** ความเป็นผู้ควรเคารพ. **อาทิวุทฺธิ** วุทธิสระตัวต้น, **อวาเทโส** การอาเทศเป็น อว **อุการสฺส จ** แห่ง อุ อักษรด้วย **(โหติ)** ย่อมมี **จสทฺทคฺคหเณน** ด้วยการถือเอาซึ่ง จ ศัพท์ **โอ สเร จาติ สุตฺเต** ในสูตรว่า "โอ สเร จ". **ปฏุโน ภาโว ปาฏวํ ปฏุตฺตํ ปฏุตา** ความเป็นผู้ฉลาด,

อุชุโน ภาโว อชฺชวํ, มุทุโน ภาโว มทฺทวํอิจฺจตฺร ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเหล่านี้คือ "ความเป็นผู้ซื่อตรง, ความเป็นผู้อ่อนโยน" **ณมฺหิ** เพราะ ณ ปัจจัย **อาตฺตํ** ความเป็น อา **อิการุการานํ** แห่ง อิ อักษร และ อุ อักษรทั้งหลาย **(โหติ)** ย่อมมี **อาตฺตญฺจาติ** ด้วยสูตรว่า "อาตฺตญฺจ", **ทฺวิภาโว** ซ้อน ๒. **สํโยเค** เพราะพยัญชนะสังโยค **อาทิรสฺสตฺตญฺจ** ความเป็นรัสสะแห่งสระหน้าด้วย **(โหติ)** ย่อมมี.

ในอุทาหรณ์ว่า "อุชุโน ภาโว อชฺชวํ ความเป็นผู้ซื่อตรง, มุทุโน ภาโว มทฺทวํ ความเป็นผู้อ่อนโยน" เพราะ ณ ปัจจัย อาเทศ อิ และ อุ เป็น อา ด้วยสูตรว่า "อาตฺตญฺจ", ซ้อน ชฺ และ

ฑ. เพราะพยัญชนะสังโยค รัสสะสระหน้า

อุชุตา ความเป็นผู้ซื่อตรง, **มุทุตา** ความเป็นผู้อ่อนโยน. เอวํ **อิสิสฺส ภาโว อาริสฺยํ** ความเป็นฤาษี, **อาสภํ** ความเป็นผู้ประเสริฐ, **กุมารสฺส ภาโว โกมารํ** ความเป็นเด็ก, **ยุวสฺส ภาโว โยพฺพนํ** ความเป็นคนหนุ่ม. **นการาคโม** ลง นฺ อาคม **มหาวุตฺตินา** ด้วยมหาสูตรว่า "เตสุ วุทฺธิ" เป็นต้น. **ปรมานํ ภาโว กมฺมํ วา ปารมี** ความเป็นหรือการกระทำของผู้ประเสริฐ ชื่อว่าปารมี **ทานาทิ-กฺริยา** ได้แก่การให้ทานเป็นต้น. **อีปจฺจโย** ลง อี ปัจจัย **ณวณิกาทิ-สุตฺเตน** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "ณวณิก". **สมคฺคานํ ภาโว สามคฺคี** ความเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน.

๓๘๙. รมณียาทิโต กณฺ. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

กณฺ กณฺ ปัจจัย **ตฺตตา** ตฺต และ ตา ปัจจัยทั้งหลายด้วย (**โหติ**) ย่อมลง **รมณียาทิโต** หลังจาก รมณีย ศัพท์เป็นต้น **ภาเว** ในอรรถภาวะ.

หลังจาก รมณีย ศัพท์เป็นต้น ลง กณฺ ตฺต และ ตา ปัจจัย ในอรรถภาวะ

กณฺปจฺจโย กณฺ ปัจจัยด้วย **ตฺตตา จ** ตฺต และ ตา ปัจจัยทั้งหลายด้วย **โหติ** ย่อมลง **รมณีย อิติ เอวํ อาทิโต** หลังจากศัพท์อย่างนี้คือ รมณีย เป็นต้น **ภาวตฺเถ** ในอรรถภาวะ.

หลังจาก รมณีย ศัพท์อย่างนี้เป็นต้น ลง กณฺ ตฺต และ ตา ปัจจัย ในอรรถภาวะ

รมณียสฺส ภาโว รามณียกํ รมณียตฺตํ รมณียตา ความเป็นสถานที่ร่มรื่น. เอวํ **มานุญฺญกํ มนุญฺญตฺตํ มนุญฺญตา** ความเป็นสิ่งที่จิตยินดี, **ปิยรูปกํ ปิยรูปตฺตํ ปิยรูปตา** ความเป็นสิ่งน่ารัก, **กลฺยาณกํ กลฺยาณตฺตํ กลฺยาณตา** ความเป็นสิ่งสวยงาม, **โจรกํ โจริกา วา, โจรตฺตํ โจรตา** ความเป็นโจร, **อฑฺฒกํ อฑฺฒตฺตํ อฑฺฒตา** ความเป็นผู้มั่งคั่ง อิจฺจาทิ.

ภาวตทฺธิตํ ภาวตัทธิต **นิฏฺฐิตํ** จบแล้ว.

๔. วิเสสตัทธิต

(ปัจจัย ๕ ตัว คือ **ตร ตม อิสิก อิย อิฏฺฐ** ในอรรถว่า พิเศษกว่า)

สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสํ วิเสเสน ปาโปติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า "ชนทั้งหลายเหล่านี้ทั้งปวงเป็นคนชั่ว, ผู้นี้เป็นคนชั่วยิ่งกว่าชนทั้งหลายเหล่านี้".

๓๙๐. วิเสเส ตรตมิสิกิยิฏฺฐา. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

ตรตมิสิกิยิฏฺฐา ตร ตม อิสิก อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **วิเสเส** ในอรรถว่ายิ่งกว่า.

ลง ตร ตม อิสิก อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัย ในอรรถว่ายิ่งกว่า

ตรตมอิสิกอิยอิฏฺฐ อิติ เอเต ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ตร ตม อิสิก อิย และ อิฏฺฐ **โหนฺติ** ย่อมลง **วิเสสตฺเถ** ในอรรถว่ายิ่งกว่า.

ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ตร ตม อิสิก อิย และ อิฏฺฐ ในอรรถว่ายิ่งกว่า

ปาปตโร, ปาปตรา, ปาปตรํ ผู้ชั่วกว่า. **ตโตปิ อธิโก** ผู้ชั่วยิ่งแม้กว่านั้น **ปาปตโม, ปาปตมา, ปาปตมํ. ปาปิสิโก, ปาปิสิกา, ปาปิสิกํ. ปาปิโย, ปาปิยา, ปาปิยํ. ปาปิฏฺโฐ, ปาปิฏฺฐา, ปาปิฏฺฐํ** ชื่อว่าผู้ชั่วยิ่งกว่า. **อติสเยน** ผู้ชั่วอย่างที่สุด **ปาปิฏฺโฐ, ปาปิฏฺฐตโร** ชื่อว่าผู้ชั่วที่สุด. เอวํ **ปฏุตโร** ผู้ฉลาดกว่า, **ปฏุตโม, ปฏิสิโก, ปฏิโย** ผู้ฉลาดยิ่งกว่า, **ปฏิฏฺโฐ** ผู้ฉลาดที่สุด. **สพฺเพสํ อติสเยน วโร** ผู้ประเสริฐยิ่งกว่าชนทั้งหลายทั้งปวง **วรตโร, วรตโม, วริสิโก, วริโย** ชื่อว่าผู้ประเสริฐยิ่งกว่า, **วริฏฺโฐ** ผู้ประเสริฐที่สุด. เอวํ **ปณีตตโร, ปณีตตโม** ผู้ประณีตยิ่งกว่า ประณีตยิ่งกว่า.

อิยอิฏฺฐปฺปจฺจยา *อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัยทั้งหลาย* **โหนฺติ** *ย่อมลง* **สพฺเพ อิเม วุฑฺฒา, อยมิเมสํ วิเสเสน วุฑฺโฒติ อตฺเถ** *ในอรรถว่า "ชนทั้งหลายเหล่านี้ทั้งปวงเป็นผู้เจริญ, ผู้นี้เป็นผู้เจริญยิ่งกว่าชนทั้งหลายเหล่านี้".*

๓๙๑. วุฑฺฒสฺส โช อิยิฏฺเฐสุ. (๓ บท, อาเทสวิธิ)

อิยิฏฺเฐสุ เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัยทั้งหลาย **โช** การอาเทศเป็น ช **วุฑฺฒสฺส** แห่ง วุฑฺฒ ศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัย อาเทศ วุฑฺฒ เป็น ช

อิยอิฏฺฐ อิติ เอเตสุ ปจฺจเยสุ เพราะปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ อิย และ อิฏฺฐ **โช** การอาเทศเป็น ช **สพฺพสฺเสว วุฑฺฒสทฺทสฺส** แห่ง วุฑฺฒ ศัพท์ทั้งตัวนั่นเทียว **โหติ** ย่อมมี.

เพราะปัจจัยเหล่านี้คือ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัย อาเทศ วุฑฺฒ ทั้งศัพท์ เป็น ช

เชยฺโย, เชฏฺโฐ ผู้เจริญที่สุด.

จ สำหรับ **เอตฺถ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเหล่านี้ **อกตฺวา** ครั้นไม่ทำ **โลปํ** ซึ่งการลบสระ **ตุคฺคหเณน** ด้วย ตุ ศัพท์ **สรโลปาทิสุตฺเต** ในสูตรที่ขึ้นต้นว่า "สรโลโป" **ปุพฺพสเร** เมื่อสระหน้า **ลุตฺเต** ถูกลบแล้ว **สรา สเร โลปนฺติ** ด้วยสูตรว่า "สรา สเร โลปํ" **เอกาโร** การอาเทศ อิ เป็นอสวัณณะ เอ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจาสวณฺณํ ลุตฺเตติ** ด้วยสูตรว่า "กฺวจาสวณฺณํ ลุตฺเต".

สำหรับ ในอุทาหรณ์เหล่านี้ ไม่ได้ลบสระหน้า ด้วย ตุ ศัพท์ ในสูตรที่ขึ้นต้นว่า "สรโลโป", เมื่อลบสระหน้า ด้วยสูตรว่า "สรา สเร โลปํ" แล้ว, มีการอาเทศ อิ เป็นอสวัณณะ เอ ด้วยสูตรว่า "กฺวจาสวณฺณํ ลุตฺเต"

อิยิฏฺเฐสูติ บทว่า "อิยิฏฺเฐสุ" **อธิกาโร** ตามไปไกล, **โชติ จ** และบทว่า "โช" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๓๙๒. ปสตฺถสฺส โส จ. (๓ บท, อาเทสวิธิ)

อิยิฏฺเฐสุ เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัยทั้งหลาย **โส** การอาเทศเป็น ส **โช จ** และการอาเทศเป็น ช **ปสตฺถสฺส** แห่ง ปสตฺถ ศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัย อาเทศ ปสตฺถ เป็น ส และ ช

อิยิฏฺเฐสุ เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัยทั้งหลาย **สาเทโส** การอาเทศเป็น ส **โช จ** และการอาเทศเป็น ช **สพฺพสฺเสว ปสตฺถสทฺทสฺส** แห่ง ปสตฺถ ศัพท์ทั้งตัวนั่นเทียว **โหติ** ย่อมมี.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัย อาเทศ ปสตฺถ ทั้งศัพท์ เป็น ส และ ช

อยญฺจ ปสตฺโถ ผู้นี้เป็นผู้ประเสริฐ **อยญฺจ ปสตฺโถ** และผู้นี้ก็เป็นผู้ประเสริฐ **สพฺเพ อิเม ปสตฺถา** ชนทั้งหลายเหล่านี้ทั้งปวง เป็นผู้ประเสริฐ, **อยมิเมสํ วิเสเสน ปสตฺโถ** ผู้นี้เป็นผู้ประเสริฐยิ่งกว่าชนทั้งหลายเหล่านี้ **อิติ** เพราะเหตุนั้น **เสยฺโย เสฏฺโฐ, เชยฺโย เชฏฺโฐ** ชื่อว่า ผู้ประเสริฐที่สุด.

๓๙๓. อนฺติกสฺส เนโท. (๒ บท, อาเทสวิธิ)

อิยิฏฺเฐสุ เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัยทั้งหลาย **เนโท** การอาเทศเป็น เนท **อนฺติกสฺส** แห่ง อนฺติก ศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัย อาเทศ อนฺติก เป็น เนท

อิยิฏฺเฐสุ เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัยทั้งหลาย **เนทาเทโส** การอาเทศเป็น เนท **สพฺพสฺเสว อนฺติกสทฺทสฺส** แห่ง อนฺติก ศัพท์ทั้งตัวนั่นเทียว **โหติ** ย่อมมี.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัย อาเทศ อนฺติก ทั้งศัพท์ เป็น เนท

วิเสเสน อนฺติโกติ เนทิโย เนทิฏฺโฐ ผู้ใกล้ยิ่งกว่า ผู้ใกล้ที่สุด.

๓๙๔. พาฬฺหสฺส สาโธ. (๒ บท, อาเทสวิธิ)

อิยิฏฺเฐสุ เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัยทั้งหลาย สาโธ การอาเทศเป็น สาธ พาฬฺหสฺส แห่ง พาฬฺห ศัพท์ (โหติ) ย่อมมี.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัย อาเทศ พาฬฺห เป็น สาธ

อิยิฏฺเฐสุ เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัยทั้งหลาย **สาธาเทโส** การอาเทศเป็น สาธ **สพฺพสฺเสว พาฬฺหสทฺทสฺส** แห่ง พาฬฺห ศัพท์ทั้งตัวนั่นเทียว **โหติ** ย่อมมี.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัย อาเทศ พาฬฺห ทั้งศัพท์ เป็น สาธ

วิเสเสน พาโฬฺหติ สาธิโย สาธิฏฺโฐ ผู้หนักกว่า ผู้หนักที่สุด.

๓๙๕. อปฺปสฺส กณฺ. (๒ บท, อาเทสวิธิ)

อิยิฏฺเฐสุ เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัยทั้งหลาย **กณฺ** การอาเทศเป็น กณฺ **อปฺปสฺส** แห่ง อปฺป ศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัย อาเทศ อปฺป เป็น กณฺ

อิยิฏฺเฐสุ เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัยทั้งหลาย **กณฺ** การอาเทศเป็น กณฺ **สพฺพสฺส**

อปฺปสทฺทสฺส แห่ง อปฺป ศัพท์ทั้งตัว **โหติ** ย่อมมี.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัย อาเทศ อปฺป ทั้งศัพท์ เป็น กณฺ

วิเสเสน อปฺโปติ กณิโย กณิฏฺโฐ ผู้น้อยกว่า ผู้น้อยที่สุด.

วิเสเสน ยุวาติ อตฺเถ ในอรรถวิเคราะห์ว่า "ผู้เยาวัยกว่า" **กณฺ อิติ** บทว่า "กณฺ" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๓๙๖. ยุวานญฺจ. (๒ บท, อาเทสวิธิ)

อิยิฏฺเฐสุ เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัยทั้งหลาย **กณฺ** การอาเทศเป็น กณฺ **ยุวานํ จ** แห่ง ยุว ศัพท์ **(โหติ)** ย่อมมี.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัย อาเทศ ยุว เป็น กณฺ

อิยิฏฺเฐสุ เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัยทั้งหลาย **กณฺ** การอาเทศเป็น กณฺ **สพฺพสฺส ยุวสทฺทสฺส** แห่ง ยุว ศัพท์ทั้งตัว **โหติ** ย่อมมี. **นกาโร** การอาเทศเป็น น อักษร **ณการสฺส** แห่ง ณ อักษร **(โหติ)** ย่อมมี **เตสุ วุทฺธีติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "เตสุ วุทฺธิ".

เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัย อาเทศ ยุว ทั้งศัพท์ เป็น กณฺ, อาเทศ ณ เป็น น ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "เตสุ วุทฺธิ"

กนิโย, กนิฏฺโฐ ผู้เยาวัยยิ่งกว่า ผู้เยาวัยที่สุด ผู้หนุ่มกว่า ผู้หนุ่มที่สุด

๓๙๗. วนฺตุมนฺตุวีนญฺจ โลโป. (๓ บท, โลปวิธิ)

อิยิฏฺเฐสุ เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัยทั้งหลาย **โลโป** การลบไป **วนฺตุมนฺตุวีนํ** แห่ง วนฺตุ มนฺตุ และ วี ปัจจัยทั้งหลาย **จ** ด้วย **(โหติ)** ย่อมมี.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัย ลบ วนฺตุ มนฺตุ และ วี ปัจจัย

อิยิฏฺเฐสุ เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัยทั้งหลาย **โลโป** การลบไป **วนฺตุมนฺตุวี อิติ เอเตสํ ปจฺจยานํ** แห่งปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ วนฺตุ มนฺตุ และ วี **โหติ** ย่อมมี.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐ ปัจจัย ลบปัจจัยเหล่านี้คือ วนฺตุ มนฺตุ และ วี

สพฺเพ อิเม คุณวนฺโต ชนทั้งหลายเหล่านี้ทั้งปวง เป็นผู้มีคุณ, **อยมิเมสํ วิเสเสน คุณวา** ผู้นี้เป็นผู้มีคุณยิ่งกว่าชนทั้งหลายเหล่านี้ **อิติ** เพราะเหตุนั้น **คุณิโย คุณิฏฺโฐ** ชื่อว่าผู้มีคุณยิ่งกว่า ผู้มีคุณที่สุด. **วิเสเสน สติมาติ สติโย สติฏฺโฐ** ผู้มีสติยิ่งกว่า ผู้มีสติที่สุด. **วิเสเสน เมธาวีติ เมธิโย เมธิฏฺโฐ** ผู้มีปัญญายิ่งกว่า ผู้มีปัญญาที่สุด อิจฺจาทิ.

วิเสสตทฺธิตํ วิเสสตัทธิต **นิฏฺฐิตํ** จบแล้ว.

๕. อัสสัตถิตัทธิต

(ปัจจัย ๑๒ ตัว คือ **วี โส อิล ว อาล สี อิก อี ร วนฺตุ มนฺตุ ณ** ลงในอรรถว่า ผู้มี)

เมธา ยสฺส อตฺถิ, ตสฺมึ วา วิชฺชตีติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า "ปัญญาของผู้ใดมีอยู่ หรือมีอยู่ในผู้นั้น"

๓๙๘. ตทสฺสตฺถีติ วี จ. (๖ บท, ปัจจยวิธิ)

วี วีปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ตทสฺสตฺถีติ** (**อตฺเถ**) ในอรรถว่า "สิ่งนั้นของผู้นั้นมีอยู่".

ลง วี ปัจจัย ในอรรถว่า "ผู้มี"

วีปจฺจโย วีปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ปฐมาวิภตฺยนฺตา** หลังจากบทที่มีปฐมาวิภัตติอยู่ท้าย **เอเตสุ อตฺเถสุ** ในอรรถทั้งหลายเหล่านี้ **อิติ** ว่า "**ตํ** สิ่งนั้น **อสฺส** ของผู้นั้น **อตฺถิ** มีอยู่, **วา** หรือ **ตํ** สิ่งนั้น **วิชฺชติ** มีอยู่ **ตสฺมึ** ในผู้นั้น". **อยํ** วีปัจจัยนี้ (**โหติ**) ย่อมลง **เมธามายาสทฺเทหิ จ** หลังจาก เมธา และ มายา ศัพท์ทั้งหลายเท่านั้น.

ลง วี ปัจจัย หลังจากบทที่มีปฐมาวิภัตติอยู่ท้าย ในอรรถเหล่านี้ว่า "สิ่งนั้นของผู้นั้นมีอยู่, หรือสิ่งนั้นมีอยู่ในผู้นั้น", วี ปัจจัยนี้ จะลงข้างหลัง เมธา และ มายา ศัพท์

เมธาวี ผู้มีปัญญา, **เมธาวิโน** ผู้มีปัญญาทั้งหลาย.

อตฺถิยํ ในอิตถีลิงค์ **อินี** อินีปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ปติภิกฺขุราชีการนฺเตหิ อินีติ** ด้วยสูตรว่า "ปติภิกฺขุราชีการนฺเตหิ อินี" **อีการนฺตตฺตา** เพราะเป็น อี การันต์.

เพราะเป็น อี การันต์ ในอิตถีลิงค์ จึงลง อินี ปัจจัย ด้วยสูตรว่า "ปติภิกฺขุราชีการนฺเตหิ อินี"

เมธาวินี หญิงผู้มีปัญญา, **เมธาวินิโย** หญิงผู้มีปัญญาทั้งหลาย.

นปุํสเก ในนปุงสกลิงค์ **เมธาวิ กุลํ** ตระกูลที่มีปัญญา.

เอวํ **มายาวี** ชายผู้มีมายา, **มายาวินี** หญิงผู้มีมายา, **มายาวิ จิตฺตํ** จิตที่มีมายา.

โสอิลวอาลาทิปฺปจฺจยา จ โส อิล ว และ อาล ปัจจัยเป็นต้นทั้งหลายด้วย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **จคฺคหเณน** ด้วย จ ศัพท์. ยถา **สุเมธา ยสฺส อตฺถิ, ตสฺมึ วา วิชฺชตีติ สุเมธโส** ผู้มีปัญญาดี ชื่อว่าสุเมธโส. **รสฺสตฺตํ** ความเป็นรัสสะ (**โหติ**) ย่อมมี. เอวํ **โลมโส** ผู้มีขนดก, **ปิจฺฉํ อสฺส อตฺถิ ตสฺมึ วา วิชฺชตีติ ปิจฺฉิโล** ต้นไม้มียาง ต้นงิ้ว. เอวํ **เผณิโล** ต้นไม้มีฟอง ต้นประคำดีควาย, **ตุณฺฑิโล** สัตว์มีจงอยปาก หมู เป็นต้น, **ชฏิโล** ผู้มีชฎา ชฎิล ฤๅษี. **เกสา อสฺส อตฺถีติ เกสโว** ผู้มีผมดก ชื่อว่าเกสวะ, **วาจาโล** ผู้มีวาจาไพเราะ อิจฺจาทิ.

ตโป อสฺส อตฺถิ, ตสฺมึ วา วิชฺชตีติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า "ตบะของผู้นั้นมีอยู่ หรือตบะมีอยู่ในผู้นั้น"

ตทสฺสตฺถีติ บทว่า "ตทสฺสตฺถิ" **อธิกาโร** ตามไปไกล.

๓๙๙. ตปาทิโต สี. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

สี สีปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ตปาทิโต** หลังจาก ตป ศัพท์เป็นต้น **ตทสฺสตฺถีติ** (**อตฺเถ**) ในอรรถว่า "สิ่งนั้นของผู้นั้นมีอยู่".

หลังจาก ตป ศัพท์เป็นต้น ลง สี ปัจจัย ในอรรถว่า "ผู้มี"

สีปจฺจโย สีปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ตป อิติ เอวํ อาทิโต** หลังจากศัพท์อย่างนี้ว่า ตป เป็นต้น **ตทสฺสตฺถิ อิติ เอตสฺมึ อตฺเถ** ในอรรถนี้ว่า "สิ่งนั้นของผู้นั้นมีอยู่". **ทฺวิภาโว** ความเป็นอักษรสองตัว **สสฺส** แห่ง ส (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจากศัพท์นี้ว่า ตป เป็นต้น ลง สี ปัจจัย ในอรรถนี้ว่า "ผู้มี", ซ้อน สฺ

ตปสฺสี ผู้มีตบะ, **ตปสฺสิโน** ผู้มีตบะทั้งหลาย, **ตปสฺสินี** หญิงผู้มีตบะ, **ตปสฺสิ** ตระกูลที่มีตบะ. เอวํ **เตชสฺสี** ผู้มีเดช, **ยสสฺสี** ผู้มีเกียรติยศ, **มนสฺสี** ผู้มีใจเอื้อเฟื้อ, **ปยสฺสี** ผู้มีน้ำนม สระมีน้ำ.

ทณฺโฑ อสฺส อตฺถิ, ตสฺมึ วา วิชฺชตีติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า "ไม้เท้าของผู้นั้นมีอยู่ หรือไม้เท้ามีอยู่ในผู้นั้น"

๔๐๐. ทณฺฑาทิโต อิกอี. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

อิกอี อิก และ อี ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **ทณฺฑาทิโต** หลังจาก ทณฺฑ ศัพท์เป็นต้น **ตทสฺสตฺถีติ** (**อตฺเถ**) ในอรรถว่า "สิ่งนั้นของผู้นั้นมีอยู่".

หลังจาก ทณฺฑ ศัพท์เป็นต้น ลง อิก และ อี ปัจจัย ในอรรถว่า "ผู้มี"

อยํ อาทิสทฺโท อาทิศัพท์นี้ **ปการตฺเถ** มีอรรถว่าเหมือนกัน. **อิกอี อิติ เอเต ปจฺจยา** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ อิก และ อี **โหนฺติ** ย่อมลง **ทณฺฑ อิติ เอวํ อาทิโต** หลังจากศัพท์อย่างนี้ว่า ทณฺฑ เป็นต้น **อวณฺณนฺตา** ที่มีอวัณณะอยู่ท้าย **ตทสฺสตฺถิ อิติ เอตสฺมึ อตฺเถ** ในอรรถนี้ว่า "สิ่งนั้นของผู้นั้นมีอยู่".

อาทิศัพท์นี้ รวมเอาศัพท์ประเภทเดียวกัน (คือมี อ อา การันต์), หลังจากศัพท์นี้ว่า ทณฺฑ เป็นต้น ลง อิก และ อี ปัจจัย ในอรรถนี้ว่า "ผู้มี"

ทณฺฑิโก ทณฺฑี ผู้มีไม้เท้า, **ทณฺฑิโน** ผู้มีไม้เท้าทั้งหลาย, **ทณฺฑินี** หญิงผู้มีไม้เท้า. เอวํ **มาลิโก มาลี มาลินี** ผู้มีดอกไม้, **ฉตฺติโก ฉตฺตี** ผู้มีฉัตร ผู้มีร่ม, **รูปิโก รูปี** ผู้มีรูปงาม, **เกสิโก เกสี** ผู้มีผมดกดำ, **สํฆี** ผู้มีหมู่ ผู้มีคณะ ผู้มีฝูง, **ญาณี** ผู้มีปัญญาญาณ, **หตฺถี** ผู้มีมือ ผู้มีงวง ช้าง อิจฺจาทิ.

๔๐๑. มธฺวาทิโต โร. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

โร รปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **มธฺวาทิโต** หลังจาก มธุ ศัพท์เป็นต้น **ตทสฺสตฺถีติ** (**อตฺเถ**) ในอรรถว่า "สิ่งนั้นของผู้นั้นมีอยู่".

หลังจาก มธุ ศัพท์เป็นต้น ลง ร ปัจจัย ในอรรถว่า “ผู้มี”

รปฺปจฺจโย รปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **มธุอาทิโต** หลังจาก มธุ ศัพท์เป็นต้น **ตทสฺสตฺถีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า “สิ่งนั้นของผู้นั้นมีอยู่”.

หลังจาก มธุ ศัพท์เป็นต้น ลง ร ปัจจัย ในอรรถว่า “ผู้มี”

มธุ อสฺส อตฺถิ ตสฺมึ วา วิชฺชตีติ มธุโร คุโฬ น้ำอ้อยงบอันมีรสหวาน ชื่อว่ามธุระ, **มธุรา สกฺขรา** น้ำตาลกรวดมีรสหวาน, **มธุรํ ขีรํ** นมสดมีรสหวาน, **กุญฺชา หนู เอตสฺส สนฺตีติ กุญฺชโร** สัตว์ที่มีคางยาว ชื่อว่ากุญชระ (ช้าง). **สพฺพสฺมึ วตฺตพฺเพ มุขมสฺส อตฺถีติ มุขโร** ผู้มีปากในทุกเรื่องที่สามารถกล่าวได้ ชื่อว่ามุขระ (คนพูดมาก). **สุสิ อสฺส อตฺถีติ สุสิโร** ต้นไม้มีโพรง. เอวํ **รุจิโร** มีรัศมี ดวงอาทิตย์, **นคโร** มีภูเขาและต้นไม้ นคร เมือง.

คุโณ อสฺส อตฺถิ, ตสฺมึ วา วิชฺชตีติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า “คุณของผู้นั้นมีอยู่ หรือคุณมีอยู่ในผู้นั้น”

๔๐๒. คุณาทิโต วนฺตุ. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

วนฺตุ วนฺตุปัจจัย **(โหติ)** ย่อมลง **คุณาทิโต** หลังจาก คุณ ศัพท์เป็นต้น **ตทสฺสตฺถีติ (อตฺเถ)** ในอรรถว่า “สิ่งนั้นของผู้นั้นมีอยู่”.

หลังจาก คุณ ศัพท์เป็นต้น ลง วนฺตุ ปัจจัย ในอรรถว่า “ผู้มี”

วนฺตุปฺปจฺจโย วนฺตุปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **คุณ อิติ เอวํ อาทิโต** หลังจากศัพท์อย่างนี้ว่า คุณ เป็นต้น **ตทสฺส อตฺถีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า “สิ่งนั้นของผู้นั้นมีอยู่”. **วิภตฺติโลเป** เมื่อการลบวิภัตติ **นามพฺยปเทเส จ** และเมื่อการตั้งชื่อว่านาม **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **สฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง สิ วิภัตติเป็นต้น **(โหติ)** ย่อมมี. **คุณวนฺตุ สิ, อาตฺตํ** การอาเทศเป็น อา **อธิกิจฺจ** โดยอาศัย **สวิภตฺติสฺส นฺตุสฺสาติ** ซึ่งเนื้อความว่า “แห่ง นฺตุ ปัจจัย พร้อมทั้ง สิ วิภัตติ” **(โหติ)** ย่อมมี **อา สิมฺหีติ** ด้วยสูตรว่า “อา สิมฺหิ”.

หลังจากศัพท์นี้ว่า มธุ เป็นต้น ลง วนฺตุ ปัจจัย ในอรรถว่า “ผู้มี”, เมื่อลบวิภัตติ และตั้งชื่อว่านามแล้ว ลง สิ วิภัตติเป็นต้น, **คุณวนฺตุ สิ,** *อาเทศ นฺตุ ปัจจัย พร้อมทั้ง สิ วิภัตติ เป็น อา ด้วยสูตรว่า “อา สิมฺหิ”*

คุณวา ปุริโส บุรุษผู้มีคุณ, **เสสํ** วิธีที่เหลือ **เญยฺยํ** นักศึกษาสามารถรู้ได้. เอวํ **คณวา** ผู้มีคณะ, **กุลวา** ผู้มีตระกูลดี **อิจฺจาทโย** เป็นต้น.

อิตฺถิยํ ในอิตถีลิงค์ **อีปจฺจโย** อีปัจจัย **(โหติ)** ย่อมลง **ณวณิกเณยฺยณนฺตูหีติ** ด้วยสูตรว่า “ณวณิกเณยฺยณนฺตูหิ”. **วาติ** เมื่อบทว่า “วา” **วตฺตมาเน** ตามมาอยู่ **ตกาโร** การอาเทศเป็น ต อักษร **(โหติ)** ย่อมมี **นฺตุสฺส ตมีกาเรติ** ด้วยสูตรว่า “นฺตุสฺส ตมีกาเร”.

ในอิตถีลิงค์ ลง อี ปัจจัย ด้วยสูตรว่า “ณวณิกเณยฺยณนฺตูหิ”, เมื่อบทว่า “วา” ตามมา จึงอาเทศ นฺตุ เป็น ต บ้าง ด้วยสูตรว่า “นฺตุสฺส ตมีกาเร”

คุณวตี คุณวนฺตี หญิงผู้มีคุณ อิจฺจาทิ.

นปุํสเก ในนปุงสกลิงค์ **อมาเทโส** การอาเทศเป็น อํ **สวิภตฺติสฺส นฺตุสฺส** แห่ง นฺตุ พร้อมด้วย สิ วิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **อํ นปุํสเกติ** ด้วยสูตรว่า “อํ นปุํสเก”.

ในนปุงสกลิงค์ อาเทศ นฺตุ กับ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า “อํ นปุํสเก”

คุณวํ ตระกูลที่มีคุณ อิจฺจาทิ.

สติ อสฺส อตฺถิ ตสฺมึ วา วิชฺชตีติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า “สติของผู้นั้นมีอยู่ หรือสติมีอยู่ในผู้นั้น”

ตทสฺสตฺถีติ บทว่า “ตทสฺสตฺถิ” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๐๓. สตฺยาทีหิ มนฺตุ. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

มนฺตุ มนฺตุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สตฺยาทีหิ** หลังจากศัพท์ทั้งหลายมี สติ เป็นต้น **ตทสฺสตฺถีติ** (**อตฺเถ**) ในอรรถว่า “สิ่งนั้นของผู้นั้นมีอยู่”.

หลังจาก สติ ศัพท์เป็นต้น ลง มนฺตุ ปัจจัย ในอรรถว่า “ผู้มี”

มนฺตุปฺปจฺจโย มนฺตุปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ลิงฺเคหิ** หลังจากลิงค์ทั้งหลาย **ปฐมาวิภตฺยนฺเตหิ** อันมีปฐมาวิภัตติอยู่ท้าย **อวณฺณนฺตรหิเตหิ** อันเว้นจากอวัณณการันต์ **สติ อิติ เอวํ อาทีหิ** มีอย่างนี้ว่า สติ เป็นต้น **ตทสฺสตฺถีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า “สิ่งนั้นของผู้นั้นมีอยู่”. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **คุณวนฺตุสมํ** เหมือนกับ คุณวนฺตุ ศัพท์.

หลังจากลิงค์ที่มีปฐมาวิภัตติอยู่ท้าย มีศัพท์ว่า สติ อย่างนี้เป็นต้น ที่เว้น อ การันต์ ลง มนฺตุ ปัจจัย ในอรรถว่า “ผู้มี”, วิธีที่เหลือ เหมือนกับ คุณวนฺตุ ศัพท์

สติมา ผู้มีสติ, **สติมตี สติมนฺตี** หญิงผู้มีสติ, **สติมํ** ตระกูลที่มีสติ. เอวํ **ธิติมา** ผู้มีปัญญา ผู้มีความทรงจำ, **คติมา** ผู้คติ ผู้ยังมีการเกิดอีก อิจฺจาทโย.

ตถา เหมือนกันนั้น **อายุ อสฺส อตฺถีติ** ในรูปวิเคราะห์ว่า “อายุของผู้นั้นมีอยู่”, **อายุมนฺตุ อิติ อตฺร** ในรูปนี้ว่า “อายุมนฺตุ”

๔๐๔. อายุสฺสุการาสฺ มนฺตุมฺหิ. (๔ บท, อาเทสวิธิ)

มนฺตุมฺหิ เพราะ มนฺตุ ปัจจัย **อุกาโร** อุอักษร **อายุสฺส** ของ อายุ ศัพท์ **อสฺ** (**โหติ**) เป็น อสฺ.

เพราะ มนฺตุ ปัจจัย อาเทศ อุ ของ อายุ เป็น อสฺ

มนฺตุมฺหิ เพราะ มนฺตุ ปัจจัย **อุกาโร** อุอักษร **อายุสฺส** ของ อายุ ศัพท์ **อส โหติ** เป็น อสฺ **อิติ** เพราะเหตุนั้น **อสาเทโส** การอาเทศเป็น อสฺ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ มนฺตุ ปัจจัย อาเทศ อุ ของ อายุ เป็น อสฺ, เพราะฉะนั้น จึงอาเทศ อุ เป็น อสฺ

อายสฺมา ผู้มีอายุ. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **สมํ** เหมือนเดิม. **คาโว อสฺส สนฺตีติ โคมา โค**

มนฺโต ผู้มีโค, **โคมตี โคมนฺตี** หญิงผู้มีโค, **โคมํ กุลํ** ตระกูลที่มีโค อิจฺจาทิ.

สทฺธา อสฺส อตฺถีติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า "ศรัทธาของผู้นั้นมีอยู่".

๔๐๕. สทฺธาทิโต ณ. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

ณ ณปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สทฺธาทิโต** หลังจาก สทฺธา ศัพท์เป็นต้น **ตทสฺสตฺถีติ** (**อตฺเถ**) ในอรรถว่า "สิ่งนั้นของผู้นั้นมีอยู่".

หลังจาก สทฺธา ศัพท์เป็นต้น ลง ณ ปัจจัย ในอรรถว่า "ผู้มี"

ณปฺปจฺจโย ณปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สทฺธาปญฺญา อิติ เอวํ อาทิโต** หลังจากศัพท์อย่างนี้ว่า สทฺธา ปญฺญา เป็นต้น **ตทสฺสตฺถิ อิติ เอตสฺมึ อตฺเถ** ในอรรถนี้ว่า "สิ่งนั้นของผู้นั้นมีอยู่".

หลังจากศัพท์นี้ว่า สทฺธา ปญฺญา เป็นต้น ลง ณ ปัจจัย ในอรรถนี้ว่า "ผู้มี"

สทฺโธ ปุริโส บุรุษผู้มีศรัทธา, **สทฺธา กญฺญา** หญิงผู้ศรัทธา, **สทฺธํ กุลํ** ตระกูลที่มีศรัทธา. เอวํ **ปญฺโญ** ผู้มีปัญญา, **อมจฺฉโร** ผู้ไม่มีความตระหนี่. ตถา **พุทฺธํ พุทฺธิ อสฺส อตฺถีติ พุทฺโธ** ผู้มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ ชื่อว่าพุทธะ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

อสฺสตฺถิตทฺธิตํ อัสสัตถิตัทธิต **นิฏฺฐิตํ** จบแล้ว.

๖. สังขฺยาตัทธิต

(ปัจจัย ๖ ตัว คือ **ม ถ จ ติย อี ก** ลงในอรรถว่า นับเต็มจำนวน)

ปญฺจนฺนํ ปูรโณติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า "เต็มแห่ง ๕ หรือ ที่ ๕"

๔๐๖. สงฺขฺยาปูรเณ โม. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

โม มปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สงฺขฺยาปูรเณ** ในอรรถเต็มแห่งสังขยา.

ลง ม ปัจจัย ในอรรถเต็มสังขยา

สงฺขฺยา สังขยา **ปูรยติ** ย่อมเต็ม **อเนน** (**อตฺเถน**) ด้วยอรรถนี้ **อิติ** เพราะเหตุนั้น **ปูรโณ** ชื่อว่าปูรณะ, **ปูรโณ** อรรถเต็ม **สงฺขฺยาย** แห่งสังขยา **สงฺขฺยาปูรโณ** ชื่อว่าสังขยาปูรณะ. **มปฺปจฺจโย** มปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ฉฏฺฐิยนฺตโต** หลังจากบทที่มีฉัฏฐีวิภัตติอยู่ท้าย **ตสฺมึ สงฺขฺยาปูรณตฺเถ** ในอรรถเต็มแห่งสังขยานั้น.

อรรถที่ทำให้สังขยาเต็ม ชื่อว่าปูรณะ, อรรถเต็มแห่งสังขยา ชื่อว่าสังขยาปูรณะ, ลง ม ปัจจัย หลังจากบทที่มีฉัฏฐีวิภัตติอยู่ท้าย ในอรรถเต็มสังขยานั้น

ปญฺจโม เต็ม ๕ หรือที่ ๕, **ปญฺจนฺนํ ปูรณี ปญฺจมี** ดิถีที่ ๕, **อีปจฺจโย** อีปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **นทาทิโต วา อีติ** ด้วยสูตรว่า "นทาทิโต วา อี". **อาปจฺจโย** อาปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อิตฺถิยมโต อาปจฺจโยติ** ด้วยสูตรว่า "อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย". **ปญฺจมา วีริยปารมี** วีริยบารมีที่ ๕, **ปญฺจมํ ฌานํ** ฌานที่ ๕. เอวํ **สตฺตโม สตฺตมี สตฺตมา สตฺตมํ** ที่ ๗,

อฏฺฐโม อฏฺฐมี อฏฺฐมา อฏฺฐมํ ที่ ๘. **นวโม นวมี นวมา นวมํ** ที่ ๙. **ทสโม ทสมี ทสมา ทสมํ** ที่ ๑๐ อิจฺจาทิ.

สงฺขฺยาปูรเณติ บทว่า "สงฺขฺยาปูรเณ" **อธิกาโร** ตามไปไกล.

๔๐๗. จตุจฺเฉหิ ถฐา. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

ถฐา ถ และ ฐ ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **จตุจฺเฉหิ** หลังจาก จตุ และ ฉ สังขยาทั้งหลาย **สงฺขฺยาปูรเณ** ในอรรถเต็มแห่งสังขยา.

หลังจาก จตุ และ ฉ ลง ถ และ ฐ ปัจจัย ในอรรถเต็มสังขยา

ถฐ อิติ เอเต ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ถ และ ฐ **โหนฺติ** ย่อมลง **จตุฉ อิติ เอเตหิ** หลังจากสังขยาทั้งหลายเหล่านี้คือ จตุ และ ฉ **สงฺขฺยาปูรณตฺเถ** ในอรรถเต็มแห่งสังขยา.

หลังจากสังขยาเหล่านี้คือ จตุ และ ฉ ลง ถ และ ฐ ปัจจัย ในอรรถเต็มสังขยา

จตุนฺนํ ปูรโณ จตุตฺโถ เต็มแห่ง ๔ หรือที่ ๔. **ทฺวิตฺตํ** ความเป็นเทฺวภาวะ (**โหติ**) ย่อมมี. **จตุตฺถี จตุตฺถา จตุตฺถํ** ที่ ๔. **ฉนฺนํ ปูรโณ ฉฏฺโฐ ฉฏฺฐี ฉฏฺฐา ฉฏฺฐํ** ที่ ๖. **ฉฏฺโฐ เอว ฉฏฺฐโม** ที่ ๖ นั่นแหละ ชื่อว่าฉัฏฐมะ.

ฉาหํ, ฉฬายตนํ อิติ อิตฺร ในรูปทั้งหลายเหล่านี้คือ "ฉาหํ ๗ วัน" และ "ฉฬายตนํ อายตนะ ๖"

๔๐๘. ส ฉสฺส วา. (๓ บท, อาเทสวิธิ)

ส การอาเทศเป็น ส **ฉสฺส** แห่ง ฉ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศ ฉ สังขยา เป็น ส บ้าง

สการาเทโส การอาเทศเป็น ส อักษร **ฉสฺส** แห่ง ฉ **สงฺขฺยาเน** ในการนับ **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง.

ในการนับ อาเทศ ฉ เป็น ส บ้าง

ฉาหํ ๖ วัน **ชีวิตํ** เป็นชีวิต **อสฺส** ของผู้นั้น **สาหํ ฉาหํ วา** ชื่อว่า สาหะ หรือ ฉาหะ, **สฬายตนํ** อายตนะ ๖.

ทฺวินฺนํ ปูรโณติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า "เต็มแห่ง ๒ หรือ ที่ ๒"

๔๐๙. ทฺวิตีหิ ติโย. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

ติโย ติยปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ทฺวิตีหิ** หลังจาก ทฺวิ และ ติ สังขยาทั้งหลาย **สงฺขฺยาปูรเณ** ในอรรถเต็มแห่งสังขยา.

หลังจาก ทฺวิ และ ติ ลง ติย ปัจจัย ในอรรถเต็มสังขยา

ติยปฺปจฺจโย ติยปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ทฺวิติ อิติ เอเตหิ** หลังจากสังขยาทั้งหลายเหล่า

นี้คือ ทฺวิ และ ติ **สงฺขฺยาปูรณตฺเถ** ในอรรถเต็มแห่งสังขยา.

หลังจากสังขยาเหล่านี้คือ ทฺวิ และ ติ ลง ติย ปัจจัย ในอรรถเต็มสังขยา

ทฺวิติณฺณนฺติ เมื่อบทว่า "ทฺวิติณฺณํ" **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่ **วิปริณาเมน** โดยการเปลี่ยนวิภัตติ,

๔๑๐. ติเย ทุตาปิ จ. (๔ บท, อาเทสวิธิ)

ติเย เพราะ ติย ปัจจัย **ทุตา** การอาเทศเป็น ทุ และ ต ทั้งหลาย **ทฺวิติณฺณํ** แห่ง ทฺวิ และ ติ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

เพราะ ติย ปัจจัย อาเทศ ทฺวิ เป็น ทุ และ ติ เป็น ต

ติยปฺปจฺจเย ปเร เพราะ ติย ปัจจัยข้างหลัง **ทุต อิติ อาเทสา** รูปอาเทศทั้งหลายเหล่านี้คือ ทุ และ ต **ทฺวิติ อิติ เอเตสํ** แห่งสังขยาทั้งหลายเหล่านี้คือ ทฺวิ และ ติ **โหนฺติ** ย่อมมี.

เพราะ ติย ปัจจัยข้างหลัง อาเทศ ทฺวิ เป็น ทุ และ ติ เป็น ต

ทุติโย ปุริโส บุรุษที่ ๒, **ทุติยา ทุติยํ** ที่ ๒. เอวํ **ติณฺณํ ปูรโณ ตติโย ตติยา ตติยํ** ที่ ๓.

ทุอาเทโส การอาเทศเป็น ทุ **ทฺวิสทฺทสฺส** แห่ง ทฺวิ ศัพท์ **อญฺญตฺถาปิ** แม้เพราะศัพท์ทั้งหลายเหล่าอื่น **โหติ** ย่อมมี **อปิคฺคหเณน** ด้วย อปิ ศัพท์, **ทิ จ** และการอาเทศเป็น ทิ **โหติ** ย่อมมี **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์.

เพราะศัพท์เหล่าอื่น อาเทศ ทฺวิ เป็น ทุ ด้วย อปิ ศัพท์, และอาเทศ ทฺวิ เป็น ทิ ด้วย จ ศัพท์

เทฺว รตฺติโย ทุรตฺตํ ๒ คืน, **ทุวิธํ** ๒ ประการ, **ทุวงฺคํ** มีองค์ ๒, **ทิรตฺตํ** ๒ คืน, **ทิคุณํ** ๒ ชั้น, **ทิคุ** โค ๒ ตัว.

๔๑๑. เตสมฑฺฒูปปเทน อฑฺฒุฑฺฒทิวฑฺฒทิยฑฺฒฑฺฒติยา. (๓ บท, อาเทส)

อฑฺฒุฑฺฒทิวฑฺฒทิยฑฺฒฑฺฒติยา การอาเทศเป็น อฑฺฒุฑฺฒ ทิวฑฺฒ ทิยฑฺฒ และ อฑฺฒติย ทั้งหลาย **เตสํ** (**จตุตฺถทุติยตติยานํ**) แห่ง จตุตฺถ ทุติย และ ตติย ศัพท์ทั้งหลาย **อฑฺฒูปปเทน** (**สห**) พร้อมด้วย อฑฺฒ ศัพท์อันเป็นบทใกล้ (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

อาเทศ อฑฺฒ กับ จตุตฺถ เป็น อฑฺฒุฑฺฒ อฑฺฒ กับ ทุติย เป็น ทิวฑฺฒ ทิยฑฺฒ และ อฑฺฒ กับ ตติย เป็น อฑฺฒติย

อฑฺฒุฑฺฒทิวฑฺฒทิยอฑฺฒฑฺฒติยาเทสา การอาเทศเป็น อฑฺฒุฑฺฒ ทิวฑฺฒ ทิยฑฺฒ และ อฑฺฒติย ทั้งหลาย **เตสํ จตุตฺถทุติยตติยานํ** แห่ง จตุตฺถ ทุติย และ ตติย ศัพท์ทั้งหลาย **อฑฺฒูปปทานํ** อันมี อฑฺฒ ศัพท์เป็นบทใกล้ **อฑฺฒูปปเทน สห** พร้อมด้วย อฑฺฒ ศัพท์อัน

เป็นบทใกล้ **โหนฺติ** ย่อมมี.

อาเทศบทใกล้คือ อฑฺฒ กับ จตุตฺถ เป็น อฑฺฒุฑฺฒ อฑฺฒ กับ ทุติย เป็น ทิวฑฺฒ ทิยฑฺฒ และ อฑฺฒ กับ ตติย เป็น อฑฺฒติย

เอตฺถ จ สำหรับในสูตรนี้

จตุตฺถทุติยาทโย ศัพท์ทั้งหลายมี จตุตฺถ และ ทุติย เป็นต้น **อฑฺฒปุพฺพกา** อันมี อฑฺฒ ศัพท์อยู่ข้างหน้า **คยฺหนฺเต** ย่อมถูกถือเอา **เตสํสทฺเทน** ด้วย เตสํ ศัพท์ **อฑฺฒูปปทปาทานสามตฺถา** เพราะความสามารถแห่งการถือเอาซึ่ง อฑฺฒ ศัพท์อันเป็นบทใกล้.

เพราะสามารถถือเอา อฑฺฒ ศัพท์อันเป็นบทใกล้ด้วย เตสํ ศัพท์(ในสูตรนี้) จึงรวมเอาทั้ง จตุตฺถ และ ทุติย ศัพท์เป็นต้น พร้อมกับ อฑฺฒ ศัพท์ที่อยู่ข้างหน้า

อฑฺเฒน จตุตฺโถ อฑฺฒุฑฺโฒ อีกครึ่งจะเต็ม ๔ หรือ ๓ ครึ่ง ชื่อว่า อัฑฒุฑฒะ, **อฑฺเฒน ทุติโย ทิวฑฺโฒ ทิยฑฺโฒ** อีกครึ่งจะเต็ม ๒ หรือ ๑ ครึ่ง ชื่อว่า ทิวัฑฒะ และ ทิยัฑฒะ, **อฑฺเฒน ตติโย อฑฺฒติโย** อีกครึ่งจะเต็ม ๓ หรือ ๒ ครึ่ง ชื่อว่า อัฑฒติยะ.

ทฺวนฺทสมาเส เมื่อทวันทสมาส **อตฺเถ** ในอรรถ **เอกญฺจ ทส จาติ** ว่า " ๑ ด้วย ๑๐ ด้วย" **ตปฺปุริสสมาเส วา** หรือเมื่อตัปปุริสสมาส **อตฺเถ** ในอรรถ **เอเกน อธิกา ทสาติ** ว่า "๑๐ อันยิ่งด้วย ๑" **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว, **สงฺขฺยาเนติ** เมื่อบทว่า "สงฺขฺยาเน" **วตฺตมาเน** ตามมาอยู่, **อาตฺตํ** การอาเทศเป็น อา (**โหติ**) ย่อมมี **เทฺวกฏฺฐานมากาโร วาติ** ด้วยสูตรว่า "เทฺวกฏฺฐานมากาโร วา". **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด.

เตน เพราะเหตุนั้น **เอตฺถ จ** สำหรับในสูตรนี้

เมื่อทำเป็นทวันทสมาส ในอรรถว่า " ๑ บวก ๑๐" หรือเมื่อทำเป็นตัปปุริสสมาส ในอรรถว่า "๑๐ บวก ๑" แล้ว, เมื่อบทว่า "สงฺขฺยาเน" ตามมา, มีการอาเทศสระที่สุดของ เอก เป็น อา ด้วยสูตรว่า "เทฺวกฏฺฐานมากาโร วา", วาศัพท์ในสูตรนี้มีอรรถกล่าวกำหนด ดังนั้น ในสูตรนี้

วาสุติ วาศัพท์ **ทีเปติ** ย่อมแสดง **อาตฺตํ** ซึ่งความเป็น อา **นิจฺจํ** แน่นอน **เทฺวกฏฺฐานํ** แห่งสระที่สุดของ ทฺวิ เอก และ อฏฺฐ ทั้งหลาย **ทเส** เพราะ ทส ศัพท์, **อาตฺตํ** ซึ่งความเป็น อา **ทฺวิสฺส** แห่ง ทฺวิ **อานวุติยา** วีสติ ถึง นวุติ **นวา** บ้าง, **อสนฺตํ อาตฺตํ** ซึ่งความไม่เป็น อา **อิตเรสํ** แห่ง เอก และ อฏฺฐ ศัพท์ทั้งหลายนอกนี้ **จ** ด้วย.

วาศัพท์ แสดงการอาเทศเป็น อา (๓ วิธี คือ) (๑) เพราะ ทส อาเทศสระที่สุดของ ทฺวิ เอก และ อฏฺฐ เป็น อา แน่นอน (๒) เพราะ วีสติ ถึง นวุติ อาเทศสระที่สุดของ ทฺวิ เป็น อา ไม่แน่นอน (๓) เพราะ วีสติ ถึง นวุติ ไม่อาเทศสระที่สุดของ เอก และ อฏฺฐ เป็น อา

รตฺตํ การอาเทศเป็น ร (**โหติ**) ย่อมมี **เอกาทิโต ทส ร สงฺขฺยาเนติ** ด้วยสูตรว่า "เอกาทิโต ทส ร สงฺขฺยาเน".

อาเทศ ท ของ ทส เป็น ร ด้วยสูตรว่า "เอกาทิโต ทส ร สงฺขฺยาเน"

ราเทโส การอาเทศเป็น ร **วณฺณมตฺตปฺปสงฺคี** มีความเกี่ยวข้องทั้ง ท และ ส อักษร **วณฺณมตฺตตฺตา** เพราะอาเทศเป็นเพียง ร อักษร **สิยา** พึงมี **อปิ** ก็จริงอยู่, **ราเทโส** การอาเทศเป็น ร **ทสสฺส ทสฺเสว** แห่ง ท ของ ทส เท่านั้น (**โหติ**) ย่อมมี **นิมิตฺตาสนฺนภาวโต** เพราะอยู่ใกล้นิมิต.

อาเทศ ทส เป็น ร มีความเกี่ยวข้องทั้ง ท และ ส อักษร เพราะอาเทศเป็น ร อักษรตัวเดียว ก็จริงอยู่, แต่ก็อาเทศ เฉพาะ ท ของ ทส เท่านั้น เป็น ร เพราะ ท อยู่ใกล้นิมิตคือ เอก เป็นต้น.

ตโต ต่อจากนั้น **พหุวจนํ โย** โยวิภัตติฝ่ายพหูพจน์ (**โหติ**) ย่อมลง. **อตฺตํ** การอาเทศเป็น อ **อนฺตสฺส** แห่งสระอันเป็นที่สุด **สวิภตฺติสฺส** พร้อมด้วยวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **ปญฺจาทีนมกาโรติ** ด้วยสูตรว่า "ปญฺจาทีนมกาโร".

ต่อจากนั้น ลง โย วิภัตติฝ่ายพหูพจน์, อาเทศสระที่สุดของ ทส กับ โย วิภัตติ เป็น อ ด้วยสูตรว่า "ปญฺจาทีนมกาโร"

เอการส เอกาทส ๑๑. สมานํ รูปเหมือนกัน (**โหติ**) ย่อมมี **ลิงฺคตฺตเยปิ** แม้ในลิงค์ทั้ง ๓.

วาติ บทว่า "วา" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๑๒. เอกาทิโต ทสฺสี. (๓ บท, ปัจจยวิธิ)

อี อีปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ทสสฺส** (**อนฺเต**) ในที่สุดแห่ง ทส **เอกาทิโต** (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลังจาก เอก เป็นต้น **ปูรณตฺเถ** ในอรรถปูรณะ **วา** บ้าง.

หลังจาก เอกาทส เป็นต้น ลง อี ปัจจัย ในอรรถเต็ม บ้าง

อีปจฺจโย อีปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **อนฺเต** ในที่สุด **ทสสฺส** แห่ง ทส ศัพท์ **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **เอกาทิโต** จาก เอก เป็นต้น **ปูรณตฺเถ** ในอรรถปูรณะ **วา** บ้าง.

หลังจาก เอกาทส เป็นต้น ลง อี ปัจจัย ในอรรถเต็ม บ้าง

อนฺเตติ คำว่า "ในที่สุด" **ลทฺธํ** อันผู้รู้ได้แล้ว **อตฺถโต** โดยอรรถ **ปจฺจยาโยคา** เพราะความไม่มีปัจจัย **ทสสฺส** แห่ง ทส ศัพท์, **สมฺภโว** ความเป็นไป **อิตฺถิยํเยว** ในอิตถีลิงค์เท่านั้น **ตทนฺตสฺส** แห่งศัพท์ที่มี อี ปัจจัยนั้นอยู่ท้าย (**โหติ**) ย่อมมี **สภาเวน** ตามสภาพ.

คำว่า "ในที่สุด" ได้มาโดยอรรถ เพราะ ทส ศัพท์ยังไม่มีปัจจัย

ประกอบ, ตามสภาพแล้ว ศัพท์ที่มี อี ปัจจัยอยู่ท้าย มักเป็นไปในอิตถีลิงค์

เอกาทสนฺนํ ปูรณี เอกาทสี ๑๑ เต็ม หรือ หญิงคนที่ ๑๑, **อญฺญตฺร** ในลิงค์อื่น **เอกาทสโม, เอกาทสมํ** ที่ ๑๑.

เทฺว จ ทส จ, ทฺวีหิ วา อธิกา ทสาติ ทฺวิทส อิติ อตฺร ในรูปวิเคราะห์ว่า “๒ + ๑๐ หรือ ๑๐ + ๒ ชื่อว่า ทฺวิทส. **วาติ** บทว่า “วา” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

พาเทโส การอาเทศเป็น พา (**โหติ**) ย่อมมี **วีสติทเสสุ พา ทฺวิสฺส ตูติ** ด้วยสูตรว่า “วีสติทเสสุ พา ทฺวิสฺส ตุ”, **ราเทโส** การอาเทศเป็น ร **ทสฺส** แห่ง ทส (**โหติ**) ย่อมมี.

พารส ๑๒. **อญฺญตฺร** ในอุทาหรณ์อื่น **อาตฺตํ** มีการอาเทศเป็น อา. **ทฺวาทส** ๑๒. **ทฺวาทสนฺนํ ปูรโณ พารสโม ทฺวาทสโม ทฺวาทสี** ๑๒ เต็ม หรือ ที่ ๑๒.

ตโย จ ทส จ, ตีหิ วา อธิกา ทสาติ เตรส ๓ + ๑๐ หรือ ๑๐ + ๓ ชื่อว่า เตรส. **เตอาเทโส** การอาเทศเป็น เต **ติสฺส** แห่ง ติ **อานวุติยา** ถึง ๙๐ (**โหติ**) ย่อมมี **เตสุ วุทฺธิโลปาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “เตสุ วุทฺธิโลป”. **เตรสโม, เตรสี** ๑๓ เต็ม หรือ ที่ ๑๓.

จตฺตาโร จ ทส จ, จตูหิ วา อธิกา ทสาติ จตุทสอิจฺจตฺร ในรูปวิเคราะห์นี้ว่า “๔ + ๑๐ หรือ ๑๐ + ๔ ชื่อว่า จตุทส, **คณเน ทสสฺสาติ จ** และเมื่อบทว่า “คณเน” และ “ทสสฺส” **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่, **ตุโลโป** การลบ ตุ **จุโจ จ** และการอาเทศเป็น จุ และ โจ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **จตูปปทสฺส โลโป ตุตฺตรปทาทิ จสฺส จุโจปิ นวาติ** ด้วยสูตรว่า “จตูปปทสฺส โลโป ตุตฺตรปทาทิ จสฺส จุโจปิ นวา”.

จุทฺทส, โจทฺทส, จตุทฺทส ๑๔.

จุทฺทสโม, จตุทฺทสโม, จตุทฺทสี, จาตุทฺทสี วา ๑๔ เต็ม หรือ ที่ ๑๔.

ปญฺจ จ ทส จ, ปญฺจหิ วา อธิกา ทสาติ ปญฺจทส ๕ + ๑๐ หรือ ๑๐ + ๕ ชื่อว่า ปญฺจทส. **ทสวีเสสุ** เพราะ ทส และ วีส ทั้งหลาย **ปนฺนปณฺณอาเทสาปิ** แม้การอาเทศเป็น ปนฺน และ ปณฺณ ทั้งหลาย **ปญฺจสทฺทสฺส** แห่ง ปญฺจ ศัพท์ (**โหนฺติ**) ย่อมมี **เตสุ วุทฺธิโลปาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “เตสุ วุทฺธิโลป”. **รตฺตํ** การอาเทศเป็น ร (**โหติ**) ย่อมมี **อฏฺฐาทิโต จาติ** ด้วยสูตรว่า “อฏฺฐาทิโต จ”.

ปนฺนรส, ปญฺจทส ๑๕.

ปนฺนรสโม, ปญฺจทสโม, ปนฺนรสี, ปญฺจทสี ๑๕ เต็ม หรือ ที่ ๑๕.

ฉ จ ทส จ, ฉหิ วา อธิกา ทสาติ สมาเส เมื่อรูปวิเคราะห์ในสมาสว่า “๖ + ๑๐ หรือ ๑๐ + ๖” **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว, **ฉสฺสาติ** เมื่อบทว่า “ฉสฺส” **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่, **โส** การอาเทศเป็น โส **ทเส โส นิจฺจญฺจาติ** ด้วยสูตรว่า “ทส เส โส นิจฺจญฺจ”. **สงฺขฺยานํ วาติ จ** บทว่ “สงฺขฺยานํ” และ “วา” **วตฺตเต** ย่อมตามไป, **ลตฺตํ** การอาเทศเป็น ล (**โหติ**) ย่อมมี **ล ทรานนฺติ** ด้วยสูตรว่า “ล ทรานํ”. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ**

มีอรรถกล่าวกำหนด.

เมื่อวิเคราะห์ในสมาสว่า "๖ + ๑๐ หรือ ๑๐ + ๖" แล้ว, เมื่อบทว่า "ฉสฺส" ตามไป, อาเทศ ฉ เป็น โส ด้วยสูตรว่า "ทส เส โส นิจฺจญฺจ", บทว่า "สงฺขฺยานํ" และ "วา" ตามไป, อาเทศ ท เป็น ล ด้วยสูตรว่า "ล ทรานํ", วาศัพท์ที่ตามมานี้ มีอรรถกล่าวกำหนดว่า

> **อยํ โฬ** การอาเทศเป็น ฬ นี้ **ทสฺส** แห่ง ท **โสฬเส** ในรูปว่า "โสฬส" **โหติ** ย่อมมี **นิจฺจํ** แน่นอน, **จตฺตาลีเส จ เตรเส** ในรูปว่า "จตฺตาลีส" และ "เตรส" **โหติ** ย่อมมี (**อนิจฺจํ**) ไม่แน่นอน, **จ** และ **อญฺญตฺร** ในรูปทั้งหลายเหล่าอื่น **น โหติ** ย่อมไม่มี **ววตฺถิตวิภาสโต** เพราะ วา ศัพท์กล่าวกำหนด.
>
> *ในรูปว่า "โสฬส" อาเทศ ท เป็น ฬ แน่นอน, ในรูปว่า "จตฺตาลีส" และ "เตรส" อาเทศ ท เป็น ฬ ไม่แน่นอน, และในรูปเหล่าอื่น (เช่น จตุทฺทส) ไม่มีการอาเทศ เพราะ วา ศัพท์กำหนดไว้*

อวิเสโส ความไม่แตกต่างกัน **ลฬานํ** แห่ง ล กับ ฬ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง.

ล กับ ฬ ไม่แตกต่างกันบ้าง

โสฬส ๑๖, **เตรส** ๑๓, **จตฺตาลีสํ, จตฺตารีสํ** ๔๐.

โสฬสโม, โสฬสี ๑๖ เต็ม หรือ ที่ ๑๖.

วา ทส ร สงฺขฺยาเนติ อธิกิจฺจ เพราะอาศัยซึ่งบทว่า "ในสังขยา อาเทศเป็น ร แห่ง ท ของ ทส บ้าง" **รตฺตํ** การอาเทศเป็น ร (**โหติ**) ย่อมมี **อฏฺฐาทิโต จาติ** ด้วยสูตรว่า "อฏฺฐาทิโต จ".

เพราะอาศัยคำว่า "เพราะสังขยา อาเทศ ท ของ ทส เป็น ร บ้าง" จึงอาเทศ ท เป็น ร ด้วยสูตรว่า "อฏฺฐาทิโต จ"

อฏฺฐารส, อฏฺฐาทส ๑๘. **อาตฺตํ** การอาเทศสระสุดท้ายของ อฏฺฐ เป็น อา (**โหติ**) ย่อมมี.

อฏฺฐารสนฺนํ ปูรโณ อฏฺฐารสโม อฏฺฐาทสโม ๑๘ เต็ม หรือ ที่ ๑๘. เอวํ **สตฺตรส สตฺตทส** ๑๗. **สตฺตรสโม สตฺตทสโม** ๑๗ เต็ม หรือ ที่ ๑๗.

อฏฺฐาทิโตติ บทว่า "อฏฺฐาทิโต" **กิมตฺถํ** มีประโยชน์อะไร. (**อาเทสนิเสธนตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการห้ามซึ่งการอาเทศ ท เป็น ร **ยถา** เช่น) **จตุทฺทส** ๑๔.

เอเกน อูนา วีสตีติ ตปฺปุริโส ตัปปุริสสมาสว่า "๒๐ อันหย่อนด้วย ๑" (**โหติ**) ย่อมมี. **เอกูนวีสติ** ๒๐ หย่อน ๑ หรือ ๑๙ (๒๐ ลบ ๑).

เอกูนวีสตาทโย สังขยาทั้งหลายมี **เอกูนวีสติ** เป็นต้น **อานวุติยา** ถึง นวุติ **ทฏฺฐพฺพา** อันนักศึกษาพึงทราบ **เอกวจนนฺตา อิตฺถิลิงฺคา จ** ว่าเป็นศัพท์อิตถีลิงค์ที่มีเอกพจน์เป็นที่สุด. **จ** อนึ่ง **เต** สังขยาทั้งหลายเหล่านั้น **วตฺตนฺเต** ย่อมเป็นไป **สงฺขฺยาเน** ในการนับ **สงฺเขฺยยฺเย จ** และในสิ่งที่ถูกนับ, **ยทา** ในกาลใด **วตฺตนฺเต** ย่อมเป็นไป **สงฺขฺยาเน** ในการนับ **ตทา**

ในกาลนั้น (**อุทาหรณํ**) อุทาหรณ์ **อิจฺจาทิ** เป็นต้นว่า "**ภิกฺขูนเมกูนวีสติ ติฏฺจติ** ๑๙ รูป แห่งภิกษุทั้งหลาย ย่อมยืนอยู่, **โภติ ภิกฺขูนเมกูนวีสติ ติฏฺจตุ** นี่ ๑๙ รูป แห่งภิกษุทั้งหลาย จงยืนอยู่, **ภิกฺขูนเมกูนวีสตึ ปสฺส** จงดู ซึ่ง ๑๙ รูป แห่งภิกษุทั้งหลาย, **ภิกฺขูนเมกูนวีสติยา กตํ** (กรรม) อัน ๑๙ รูป แห่งภิกษุทั้งหลาย กระทำแล้ว" (**โหติ**) ย่อมมี.

พึงทราบว่า สังขยาตั้งแต่ เอกูนวีสติ ถึง นวุติ เป็นศัพท์อิตถีลิงค์ที่มีเอกพจน์เป็นที่สุด อนึ่ง สังขยาเหล่านั้น ใช้นับเป็นบทตั้งก็มี ใช้นับเป็นบทขยายก็มี, เมื่อใด ใช้นับเป็นบทตั้ง ก็จะได้อุทาหรณ์เป็นต้นว่า "ภิกฺขูนเมกูนวีสติ ติฏฺจติ ๑๙ รูป แห่งภิกษุยืนอยู่, โภติ ภิกฺขูนเมกูนวีสติ ติฏฺจตุ นี่ ๑๙ รูป แห่งภิกษุ จงยืนอยู่, ภิกฺขูนเมกูนวีสตึ ปสฺส จงดู ซึ่ง ๑๙ รูป แห่งภิกษุ, ภิกฺขูนเมกูนวีสติ กตํ (กรรม) อัน ๑๙ รูป แห่งภิกษุ กระทำแล้ว".

ปน ส่วน **สงฺเขยฺเย** ในสิ่งที่ถูกนับ **อิจฺจาทิ** อุทาหรณ์เป็นต้นว่า "**เอกูนวีสติ ภิกฺขโว ติฏฺจนฺติ** ภิกษุทั้งหลาย ๑๙ รูป ย่อมยืนอยู่, **โภนฺโต เอกูนวีสติ ภิกฺขโว ติฏฺจถ** ข้าแต่ภิกษุทั้งหลาย ๑๙ รูปผู้เจริญ จงยืนอยู่, **เอกูนวีสตึ ภิกฺขู ปสฺส** จงดูซึ่งภิกษุทั้งหลาย ๑๙ รูป, **เอกูนวีสติยา ภิกฺขูหิ กตํ** (กรรม) อันภิกษุทั้งหลาย ๑๙ รูป กระทำแล้ว" (**โหติ**) ย่อมมี.

ส่วน ใช้นับเป็นบทขยาย ก็จะมีอุทาหรณ์เป็นต้นว่า "เอกูนวีสติ ภิกฺขโว ติฏฺจนฺติ ภิกษุทั้ง ๑๙ รูป ยืนอยู่, โภนฺโต เอกูนวีสติ ภิกฺขโว ติฏฺจถ ข้าแต่ภิกษุทั้ง ๑๙ รูปผู้เจริญ จงยืนอยู่, เอกูนวีสตึ ภิกฺขู ปสฺส จงดูภิกษุทั้ง ๑๙ รูป, เอกูนวีสติยา ภิกฺขูหิ กตํ (กรรม) อันภิกษุทั้ง ๑๙ รูป กระทำแล้ว"

(**อุทาหรณํ**) อุทาหรณ์ **วีสตาทีสุปิ** แม้ในสังขยาทั้งหลายตั้งแต่ วีสติ ขึ้นไป **โยเชตพฺพํ** อันนักศึกษาพึงประกอบ **เอวํ** เหมือนกันนี้.

เอกูนวีสติยา ปูรโณ เอกูนวีสติโม ๑๙ เต็ม หรือ ที่ ๑๙.

กตฺวา ครั้นกระทำแล้ว **ทฺวนฺทสมาสํ** ซึ่งทวันทสมาส **อตฺเถ** ในอรรถ **ทส จ ทส จาติ** ว่า "๑๐ + ๑๐" **ทสทสาติ** เมื่อคำว่า "ทสทส" **วตฺตพฺเพ** อันบุคคลพึงกล่าว **เอกเสเส** เมื่อการทำให้เหลือศัพท์เดียว **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **สรูปานเมกเสสฺวสกินฺติ** ด้วยสูตรว่า "สรูปานเมกเสสฺวสกึ" **ปฐมาพหุวจนํ โย** โยปฐมาวิภัตติฝ่ายพหูพจน์ (**โหติ**) ย่อมลง **ทสสทฺทโต** หลังจาก ทส ศัพท์. **ทส โย อิติ อิธ** ในรูปนี้ว่า "ทส โย"

๔๑๓. คณเน ทสสฺส ทฺวิติจตุปญฺจฉสตฺตอฏฺจนวกานํ วีติจตฺตารปญฺญาฉสตฺตาสนวา โยสุ โยนญฺจีสมาสํจิริตีตฺติ. (๘ บท, อาเทสวิธิ)

คณเน ในการนับ **โยสุ** เพราะโยวิภัตติทั้งหลาย **วีติจตฺตารปญฺญาฉสตฺตาสนวา** การอาเทศเป็น วี ติ จตฺตาร ปญฺญา ฉ สตฺต อส และ นว ทั้งหลาย **ทฺวิติจตุปญฺจฉสตฺตอฏฺจนวกานํ** แห่งหมวด ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ และ ๙ ทั้งหลาย **ทสสฺส** ของ ทส ศัพท์ (**โหนฺติ**) ย่อมมี, **อีสมาสํจิริตีตฺติ จ** และการอาเทศเป็น อีสํ อาสํ จิ ริ ติ อีติ และ อุติ ทั้งหลาย **โยนํ** แห่ง โย วิภัตติทั้งหลาย

(**โหนฺติ**) ย่อมมี.

ในการนับ เพราะ โย วิภัตติ อาเทศหมวด ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ และ ๙ ของ ทส เป็น วี ติ จตฺตาร ปญฺญา ฉ สตฺต อส และ นว, แล้วอาเทศ โย เป็น อีสํ อาสํ ฐิ ริ ติ อีติ และ อุติ

คณเน ในการนับ **โยสุ ปเรสุ** เพราะ โย วิภัตติทั้งหลายข้างหลัง **วีติจตฺตารปญฺญาฉ-สตฺตอสนว อิติ อาเทสา** รูปอาเทศทั้งหลายคือ วี ติ จตฺตาร ปญฺญา ฉ สตฺต อส และ นว **ทฺวิกติก-จตุกฺกปญฺจกฉกฺกสตฺตกอฏฺฐกนวกานํ** แห่งหมวด ๒ หมวด ๓ หมวด ๔ หมวด ๕ หมวด ๖ หมวด ๗ หมวด ๘ และหมวด ๙ ทั้งหลาย **กเตกเสสานํ** อันถูกทำให้เหลือศัพท์เดียว **สมฺพนฺธีนํ** อันเป็นสัมพันธี(มีความเกี่ยวข้อง) **ทสสฺส** ของ ทส ศัพท์ (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ยถากฺกมํ** ตามลำดับ, **เอเต อาเทสา** รูปอาเทศทั้งหลายเหล่านี้ **อีสํอาสํฐิริติอีติอุติ อิติ** คือ อีสํ อาสํ ฐิ ริ ติ อีติ และ อุติ **โยนํ** แห่ง โย วิภัตติทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **จ** ด้วย. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **วีอาเทโส** การอาเทศเป็น วี **ทสสฺส** แห่ง ทส **ทฺวิทสตฺถวาจกสฺส** อันกล่าวอรรถว่า ๒๐ **อีสํ จ** และการอาเทศเป็น อีสํ **โยวจนสฺส** แห่ง โย วิภัตติ **โหติ** ย่อมมี. **สรโลปาทิ** วิธีมีการลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

ในการนับ เพราะ โย วิภัตติ อาเทศหมวด ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ และ ๙ อันเป็นสัมพันธี ของ ทส ที่ทำเป็นเอกเสสแล้ว เป็น วี ติ จตฺตาร ปญฺญา ฉ สตฺต อส และ นว ตามลำดับ, แล้วอาเทศ โย เป็น อีสํ อาสํ ฐิ ริ ติ อีติ และ อุติ, ฉะนั้น จึงอาเทศ ทส ที่แปลว่า ๒๐ เป็น วี และอาเทศ โย เป็น อีสํ, ลบสระเป็นต้น

สงฺขฺยานํ วา อนฺเตติ จ บทว่า "สงฺขฺยานํ" "วา" และ "อนฺเต" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๑๔. ติ จ. (๒ บท, อาคมวิธิ)

ติ ติอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **อนฺเต** ในที่สุด **สงฺขฺยานํ** แห่งสังขยาทั้งหลาย **วา** บ้าง.

ลง ติ อาคม ในที่สุดสังขยา บ้าง

ติการาคโม ติอักษรอาคม **โหติ** ย่อมลง **อนฺเต** ในที่สุด **ตาสํ สงฺขฺยานํ** แห่งสังขยาทั้งหลายเหล่านั้น **วา** บ้าง. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด.

ลง ติ อาคม ในที่สุดสังขยาเหล่านั้น บ้าง, วาศัพท์ที่ตามมานี้ มีอรรถกล่าวกำหนด

ติอาคโม ติอาคม **โหติ** ย่อมลง **อนฺเต** ในที่สุด **วีสตีสานํ** แห่ง วีสํ และ ตีสํ ทั้งหลาย **วิภาสา** บ้าง, **ติอาคโม** ติอาคม **น จ โหติ เอว** ย่อมไม่ลงนั่นเทียว **อญฺญตฺถ** ในสังขยาทั้งหลายเหล่าอื่น **ววตฺถิตวิภาสโต** เพราะ วา ศัพท์กล่าวกำหนด.

ลง ติ อาคม ในที่สุด วีสํ และ ตีสํ บ้าง, ในสังขยาเหล่าอื่น ไม่ลง

ติ อาคมเลย เพราะ วา ศัพท์กำหนดไว้

นิคฺคหีตโลโป การลบนิคหิต (**โหติ**) ย่อมมี **พฺยญฺชเน จาติ** ด้วยสูตรว่า "พฺยญฺชเน จ". **ตทฺธิตตฺตา** เพราะเป็นตัทธิต **นามพฺยปเทเส** เมื่อการตั้งชื่อว่านาม (**กเต**) อันนักศึกษากระทำแล้ว **สฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง สิ วิภัตติเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **ปุน** อีก.

ลบนิคหิตที่ อีสํ ด้วยสูตรว่า "พฺยญฺชเน จ", เพราะเป็นตัทธิต เมื่อการตั้งชื่อว่านามแล้ว ลง สิ วิภัตติเป็นต้นอีก

ภิกฺขูนํ วีสติ วีสํ วา ๒๐ รูป แห่งภิกษุทั้งหลาย, **วีสติ ภิกฺขู วีสํ วา** ภิกษุทั้งหลาย ๒๐ รูป **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น. **วีสติโม** ๒๐ เต็ม หรือ ที่ ๒๐. ตถา **เอกวีสติ กุสลจิตฺตานิ เอกวีสํ วา** กุศลจิต ๒๑. **เอกวีสติโม** ๒๑ เต็ม หรือ ที่ ๒๑. **พาวีสติ พาวีสํ วา** ๒๒, **พาวีสติโม** ๒๒ เต็ม หรือ ที่ ๒๒. **ทฺวาวีสติ ทฺวาวีสํ วา** ๒๒, **ทฺวาวีสติโม** ๒๒ เต็ม หรือ ที่ ๒๒. **เตวีสติ เตวีสํ วา** ๒๓, **เตวีสติโม** ๒๓ เต็ม หรือ ที่ ๒๓. **จตุวีสติ จตุวีสํ วา** ๒๔, **จตุวีสติโม** ๒๔ เต็ม หรือ ที่ ๒๔. **ปญฺณวีสติ ปญฺณวีสํ วา** ๒๕, **ปญฺณวีสติโม** ๒๕ เต็ม หรือ ที่ ๒๕. **ปญฺจวีสติ ปญฺจวีสํ วา** ๒๕, **ปญฺจวีสติโม** ๒๕ เต็ม หรือ ที่ ๒๕. **ฉพฺพีสติ ฉพฺพีสํ วา** ๒๖, **ฉพฺพีสติโม** ๒๖ เต็ม หรือ ที่ ๒๖. **สตฺตวีสติ สตฺตวีสํ วา** ๒๗, **สตฺตวีสติโม** ๒๗ เต็ม หรือ ที่ ๒๗. **อฏฺฐวีสติ อฏฺฐวีสํ วา** ๒๘, **อฏฺฐวีสติโม** ๒๘ เต็ม หรือ ที่ ๒๘. **เอกูนตึสติ เอกูนตึสํ วา** ๒๙, **เอกูนตึสติโม** ๒๙ เต็ม หรือ ที่ ๒๙.

ทส จ ทส จ ทส จาติ ทสทสทสาติ (วิคฺคเห) เมื่อรูปวิเคราะห์ว่า "๑๐ ด้วย ๑๐ ด้วย ๑๐ ด้วย ชื่อว่า ทสทสทสะ วตฺตพฺเพ อันนักศึกษาพึงกล่าว, **เอกเสเส** เมื่อการทำให้เหลือศัพท์เดียว **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว, **ติอีสมาเทสา** การอาเทศเป็น ติ และ อีสํ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **คณเน ทสสฺสติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "คณเน ทสสฺส", **รสฺสตฺตํ** ความเป็นรัสสะ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจาทิมชฺฌุตฺตรานํ". **นิคฺคหีตาคโม จ** และการลงนิคหิตอาคม (**โหติ**) ย่อมมี. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **วีสติสมํ** เหมือนกับ วีสติ.

เมื่อจะกล่าวรูปวิเคราะห์ว่า "๑๐ + ๑๐ + ๑๐ ชื่อว่า ทสทสทสะ, เมื่อทำให้เหลือ ทส ศัพท์เดียวแล้ว, อาเทศ ทส เป็น ติ และอาเทศ โย เป็น อีสํ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "คณเน ทสสฺส", รัสสะ อี เป็น อิ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจาทิมชฺฌุตฺตรานํ", และการลงนิคหิตอาคม (ด้วย เตสุ วุทฺธิ...), วิธีที่เหลือ เหมือนกับ วีสติ ศัพท์

ตึสติ, ตึสํ, ตึส วสฺสานิ ๓๐ ปี, **นิคฺคหีตโลโป** ลบนิคหิต. **ตึสํ ตึสาย** อิจฺจาทิ. **เอกตึสติ เอกตึสํ วา** ๓๑, **พาตฺตึสํ ทฺวตฺตึสํ** ๓๒, **เตตฺตึสํ** ๓๓ อิจฺจาทิ.

จตฺตาร การอาเทศเป็น จตฺตาร **ทสสฺส** แห่ง ทส **กเตกเสสสฺส** อันทำให้เหลือศัพท์เดียวแล้ว **จตุทสตฺถวาจกสฺส** อันกล่าวอรรถว่า ๔๐, **อีสํ** และการอาเทศเป็น อีสํ **โยวจนสฺส** แห่ง โย วิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศ ทส ศัพท์เดียวที่แปลว่า ๔๐ เป็น จตฺตาร และอาเทศ โย เป็น อีสํ

จตฺตาลีสํ ๔๐, **ลตฺตํ** การอาเทศเป็น ล **รสฺส** แห่ง ร (**โหติ**) ย่อมมี **ล ทรานนฺติ** ด้วยสูตรว่า "ล ทรานํ". **ตาลีสํ วา** ๔๐. **เอกจตฺตาลีสํ** ๔๑, **ทฺวาจตฺตาลีสํ ทฺวิจตฺตาลีสํ** ๔๒, **เตจตฺตาลีสํ ติจตฺตาลีสํ** ๔๓ อิจฺจาทิ.

ปญฺญา การอาเทศเป็น ปญฺญา **ทสสฺส** แห่ง ทส **ปญฺจทสตฺถวาจกสฺส** อันกล่าวอรรถว่า ๕๐ **อาสํ จ** และการอาเทศเป็น อาสํ **โยวจนสฺส** แห่ง โย วิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศ ทส ที่ทำให้เหลือศัพท์เดียวแล้วแปลว่า ๕๐ เป็น ปญฺญา และอาเทศ โย เป็น อาสํ

ปญฺญาสํ ๕๐. **ปญฺณาเทโส** การอาเทศเป็น ปญฺณ (**โหติ**) ย่อมมี **เตสุ วุทฺธิโลปาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "เตสุ วุทฺธิโลป". **ปณฺณาสํ วา** ๕๐. **เอกปญฺญาสํ** ๕๑, **เทฺวปญฺญาสํ ทฺวิปญฺญาสํ** ๕๒.

ฉ การอาเทศเป็น ฉ **ทสสฺส** แห่ง ทส **ฉทสตฺถวาจกสฺส** อันกล่าวอรรถว่า ๖๐ **ฐิอาเทโส** และการอาเทศเป็น ฐิ **โยวจนสฺส** แห่ง โย วิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี. **สการาเทโส** การอาเทศเป็น ส อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **ส ฉสฺส วาติ** ด้วยสูตรว่า "ส ฉสฺส วา".

อาเทศ ทส ที่ทำให้เหลือศัพท์เดียวแล้วแปลว่า ๖๐ เป็น ฉ และอาเทศ โย เป็น ฐิ, อาเทศ ฉ เป็น ส ด้วยสูตรว่า "ส ฉสฺส วา"

สฏฺฐิ ๖๐, **ทฺวาสฏฺฐิ เทฺวสฏฺฐิ ทฺวิสฏฺฐิ** ๖๒, **เตสฏฺฐิ ติสฏฺฐิ** ๖๓.

สตฺต การอาเทศเป็น สตฺต **ทสสฺส** แห่ง ทส **สตฺตทสตฺถวาจกสฺส** อันกล่าวอรรถว่า ๗๐ **ริ ติ จ** การอาเทศเป็น ริ และ ติ ทั้งหลายด้วย **โยวจนสฺส** แห่ง โย วิภัตติ (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

อาเทศ ทส ที่ทำให้เหลือศัพท์เดียวแล้วแปลว่า ๗๐ เป็น สตฺต อาเทศ โย เป็น ริ และ ติ

สตฺตริ สตฺตติ ๗๐, **ทฺวาสตฺตริ ทฺวาสตฺตติ ทฺวิสตฺตริ ทิสตฺตติ** ๗๒, **เตสตฺตติ ติสตฺตติ** ๗๓ อิจฺจาทิ.

อส การอาเทศเป็น อส **ทสสฺส** แห่ง ทส **อฏฺฐทสตฺถวาจกสฺส** อันกล่าวอรรถว่า ๘๐ **อีติอาเทโส** การอาเทศเป็น อีติ **โยวจนสฺส** แห่ง โย วิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศ ทส ที่ทำให้เหลือศัพท์เดียวแล้วแปลว่า ๘๐ เป็น อส อาเทศ โย เป็น อีติ

อสีติ ๘๐, **เอกาสีติ** ๘๑, **เทฺวอสีติ** ๘๒, **เตอสีติ** ๘๓, **จตุราสีติ** ๘๔. **ทีโฆ** การทำทีฆะ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจาทิมชฺฌุตฺตรานํ".

นว การอาเทศเป็น นว **ทสสฺส** แห่ง ทส **นวทสตฺถวาจกสฺส** อันกล่าวอรรถว่า ๙๐ **อุติ จ** และการอาเทศเป็น อุติ **โยวจนสฺส** แห่ง โย วิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศ ทส ที่ทำให้เหลือศัพท์เดียวแล้วแปลว่า ๙๐ เป็น นว อาเทศ โย เป็น อุติ

นวุติ ๙๐, **ทฺวานวุติ เทฺวนวุติ ทฺวินวุติ** ๙๒, **เตนวุติ ตินวุติ** ๙๓, **จตุนวุติ** ๙๔,

ฉนฺนวุติยา, ฉนฺนวุตีนํ ปาสณฺฑานํ แห่งลัทธิปาสัณฑะ ๙๖.

คณเน ทสสฺสาติ จ บทว่า "คณเน" และ "ทสสฺส" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๑๕. ทสทสกํ สตํ ทสกานํ สตํ สหสฺสญฺจ โยมฺหิ. (๗ บท, อาเทสวิธิ)

คณเน ในการนับ **โยมฺหิ** เพราะ โย วิภัตติ **สตํ** การอาเทศเป็น สตํ **ทสสฺส** แห่ง ทส **ทสทสกํ** อันกล่าวอรรถว่า ๑๐๐ **สหสฺสํ** การอาเทศเป็น สหสฺสํ **ทสสฺส** แห่ง ทส **ทสกานํ สตํ** อันกล่าวอรรถว่า ๑๐๐๐ **(โหติ)** ย่อมมี.

ในการนับ เพราะ โย วิภัตติ อาเทศ ทส ที่แปลว่า ๑๐๐ เป็น สตํ และ อาเทศ ทส ที่แปลว่า ๑๐๐๐ เป็น สหสฺสํ

โยมฺหิ เพราะ โย วิภัตติ **สตํ** การอาเทศเป็น สตํ **ทสสทฺทสฺส** แห่ง ทส ศัพท์ **ทส-ทสกตฺถวาจกสฺส** อันกล่าวอรรถว่า ๑๐๐ **ปริยาปนฺนสฺส** อันนับเนื่อง **คณเน** ในการนับ **โหติ** ย่อมมี, **สหสฺสํ** การอาเทศเป็น สหสฺสํ **ทสสฺส** แห่ง ทส **สตทสกตฺถวาจกสฺส** อันกล่าวอรรถว่า ๑๐๐๐ **โหติ** ย่อมมี. **โยโลโป** การลบ โย **(โหติ)** ย่อมมี **อิมินา นิปาตเนน** ด้วยนิปาตนะนี้. **ตทฺธิตตฺตา** เพราะเป็นตัทธิต **นามพฺยปเทเส** เมื่อการตั้งชื่อว่านาม **(กเต)** อันนักศึกษากระทำแล้ว **ปุน** อีก **สฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง สิ วิภัตติเป็นต้น **(โหติ)** ย่อมมี. **โลโป** การลบไป **นิคฺคหีตสฺส** แห่งนิคหิต **(โหติ)** ย่อมมี. **อมาเทโส** การอาเทศเป็น อํ **(โหติ)** ย่อมมี **สินฺติ** ด้วยสูตรว่า "สึ".

เกี่ยวกับการนับ เพราะ โย วิภัตติ อาเทศ ทส ที่แปลว่า ๑๐๐ เป็น สตํ และอาเทศ ทส ที่แปลว่า ๑๐๐๐ เป็น สหสฺสํ, ลบ โย ด้วยนิปาตนะ (ลบไปเฉยๆ), เพราะเป็นตัทธิต เมื่อการตั้งชื่อว่านามแล้ว ลง สิ วิภัตติเป็นต้น, ลบนิคหิต, อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า "สึ".

โยชนานํ สตํ, สหสฺสํ ๑๐๐ หรือ ๑๐๐๐ แห่งโยชน์ทั้งหลาย, **สตํ** สตํ ศัพท์ **นปุํสกํ เอกวจนนฺตํ จ** เป็นนปุงสกลิงค์ที่มีเอกพจน์เป็นที่สุด. ตถา **สหสฺสํ. วคฺคเภเท** เมื่อการแตกออกเป็นพวกๆ **สติ** มีอยู่ **(อุทาหรณํ)** อุทาหรณ์ **พหุวจนมฺปิ** แม้ฝ่ายพหูพจน์ **ภวติ** ย่อมมี **สพฺพตฺถ** ในวิภัตติทั้งปวง. **(ยถา เช่น) เทฺว วีสติโย** ๒๐ ทั้งหลาย ๒ หรือ ๒ พวก ๆ ละ ๒๐. **ตึสาทีสุปิ** แม้ในอุทาหรณ์ทั้งหลายตั้งแต่ ตึส เป็นต้นไป **(โหติ)** ย่อมมี **เอวํ** เหมือนกันนั้น. **เทฺว สตานิ** ๒ พวก ๆ ละ ๑๐๐, **พหูนิ สตานิ** หลายร้อย, **เทฺว สหสฺสานิ** ๒ พวก ๆ ละ ๑๐๐๐, **พหูนิ สหสฺสานิ** หลายพัน.

กตฺวา ครั้นกระทำแล้ว **ฉฏฺฐีตปฺปุริสํ** ซึ่งฉัฏฐีตัปปุริสสมาส **อตฺเถ** ในอรรถ **อิติ** ว่า "สตสฺส ทฺวิกํ หมวด ๒ แห่ง ๑๐๐", **(วจเน)** เมื่อคำ **สตํ ทฺวิกนฺติ** ว่า "สตํ ทฺวิกํ" **วตฺตพฺเพ** อันนักศึกษาอาจกล่าว, **ปุพฺพนิปาโต** การตกไปอยู่ข้างหน้า **อุตฺตรปทสฺส** แห่งบทข้างหลัง **กการโลโป จ** และการลบซึ่ง ก อักษร **โหติ** ย่อมมี **อิมินา นิปาตเนน** ด้วยนิปาตนะนี้ **วจนโต** เพราะคำกล่าว **วุตฺติยํ** ในกัจจายนวุตติ **อิติ** ว่า "**(รูปานิ)** รูปทั้งหลาย **ทฺวิกาทีนํ** แห่งศัพท์ทั้งหลายมี ทฺวิก เป็นต้น **ตทุตฺตรปทานญฺจ** อันเป็นบทหลังของ สตํ และ สหสฺสํ นั้น

นิปจฺจนฺเต ย่อมสำเร็จ”.

ทฺวิสตํ ๒๐๐, เอวํ **สตสฺส ติกํ ติสตํ** ๓๐๐, ตถา **จตุสตํ** ๔๐๐, **ปญฺจสตํ** ๕๐๐, **ฉสตํ** ๖๐๐, **สตฺตสตํ** ๗๐๐, **อฏฺฐสตํ** ๘๐๐, **นวสตํ** ๙๐๐, **ทสสตํ** ๑๐๐๐ **สหสฺสํ โหติ** เป็น สหสฺสํ. **อถ วา** อีกอย่างหนึ่ง **ทิคุสมาโส** ทิคุสมาส **เทฺว สตานิ ทฺวิสตํ อิติ** ว่า “๒๐๐ ชื่อว่า ทฺวิสตํ” (**โหติ**) ย่อมมี. เอวํ **ติสตํ** ๓๐๐, **จตุสตํ** ๔๐๐ อิจฺจาทิ.

๔๑๖. ยาว ตทุตฺตริ ทสคุณิตญฺจ. (๔ บท, วิธยังคปริภาสา)

ตทุตฺตริ สังขยาอันยิ่งกว่านั้น (**อตฺถิ**) มีอยู่ **ยาว** เพียงใด, **ทสคุณิตํ จ** การคูณด้วย ๑๐ (**โหติ**) ย่อมมี (**ตาว**) เพียงนั้น.

สังขยาที่มากกว่า สตํ และ สหสฺสํ นั้น มีถึงไหน, ให้คูณด้วย ๑๐ ถึงนั้น.

อุตฺตริ ความยิ่งขึ้น **ตาสํ สงฺขฺยานํ** แห่งสังขยาทั้งหลายเหล่านั้น (**อตฺถิ**) มีอยู่ **ยาว** เพียงใด, **ทสคุณิตํ จ** การคูณด้วย ๑๐ **กาตพฺพํ** อันนักศึกษาควรทำ **ตาว** เพียงนั้น. **เอตฺถ** ในสูตรนี้ **ทกาโร** ทฺอักษร **สนฺธิโช** เกิดจากสนธิ.

สังขยาที่มากกว่า สตํ และ สหสฺสํ นั้น มีไปถึงไหน, ควรคูณด้วย ๑๐ ไปถึงนั้น, ในสูตรนี้ ลง ทฺ อาคมในสนธิ

ยถา อุทาหรณ์ **ทสคุณิตํ** การคูณด้วย ๑๐ **ทสสฺส คณนสฺส** แห่งการนับว่า ๑๐ **สตํ โหติ** เป็น สตํ. **สตสฺส ทสคุณิตํ สหสฺสํ** ๑๐๐ คูณด้วย ๑๐ เป็น สหสฺสํ. **สหสฺสสฺส ทสคุณิตํ ทสสหสฺสํ** ๑,๐๐๐ คูณด้วย ๑๐ เป็น ทสสหสฺสํ, **อิทํ** ๑๐,๐๐๐ นี้ **วุจฺจติ** ย่อมถูกเรียก **นหุตนฺติปิ** ว่า “นหุตํ” ก็มี. **ทสสหสฺสสฺส ทสคุณิตํ สตสหสฺสํ** ๑๐,๐๐๐ คูณด้วย ๑๐ เป็น สตสหสฺสํ, **ตํ** ๑๐๐,๐๐๐ นั้น **วุจฺจติ** ย่อมถูกเรียก **ลกฺขนฺติปิ** ว่า “ลกฺขํ” ก็มี. สตสหสฺสสฺส ทสคุณิตํ ทสสตสหสฺสํ ๑๐๐,๐๐๐ คูณด้วย ๑๐ เป็น ทสสตสหสฺสํ.

ยทนุปปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺตีติ สูตรว่า “ยทนุปปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ” **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๔๑๗. สกนาเมหิ. (๑ บท, ปริภาสา)

ยํ รูปสังขยาทั้งหลายเหล่าใด **อนุปฺปนฺนา** อันยังไม่มีสูตรสำเร็จรูป **สิชฺฌนฺติ** ย่อมสำเร็จ **สกนาเมหิ** ด้วยชื่อของตนทั้งหลาย.

สังขยาเหล่าใดที่ยังไม่มีสูตรทำรูปสำเร็จ จะสำเร็จได้ด้วยชื่อของตน

ปน ก็ **ยานิ รูปานิ** รูปทั้งหลายเหล่าใด **ยาสํ สงฺขฺยานํ** แห่งสังขยาทั้งหลายเหล่าใด **อนิทฺทิฏฺฐนามเธยฺยานํ** อันมีชื่อที่ยังไม่ได้แสดงไว้ (**สนฺติ**) มีอยู่, **ตานิ** รูปทั้งหลายเหล่านั้น **นิปจฺจนฺเต** ย่อมสำเร็จ **สเกหิ นาเมหิ** ด้วยชื่อทั้งหลายอันเป็นของตน.

รูปสังขยาเหล่าใดที่ยังไม่ได้แสดงชื่อไว้ จะสำเร็จได้ด้วยชื่อของตน

สตสหสฺสานํ สตํ โกฏิ ๑๐๐ แสน ชื่อว่า โกฏิ. (โกฏิศัพท์) **อิตฺถิลิงฺคา เอกวจนนฺตา จ** เป็นอิตถีลิงค์และมีเอกพจน์เป็นที่สุด. **วคฺคเภเท** เมื่อมีการแตกพวก **พหุวจนํ จ** ฝ่ายพหูพจน์ด้วย **ภวติ** ย่อมมี. **โกฏิสตสหสฺสานํ สตํ ปโกฏิ** ๑๐๐ แสนโกฏิ ชื่อว่า ปโกฏิ, **ปโกฏิสตสหสฺสานํ สตํ โกฏิปฺปโกฏิ** ๑๐๐ แสนปโกฏิ ชื่อว่า โกฏิปปโกฏิ. เอวํ **นหุตํ, นินฺนหุตํ, อกฺโขภินี, พินฺทุ, อพฺพุทํ, นิรพฺพุทํ, อหหํ, อพพํ, อฏฏํ, โสคนฺธิกํ, อุปฺปลํ, กุมุทํ, ปุณฺฑรีกํ, ปทุมํ, กถานํ, มหากถานํ, อสงฺเขยฺยํ. อิติ** ดังนี้แล.

ฐานํ ฐานะหนึ่ง **ฐานโต** จากฐานะหนึ่ง **วีสสงฺขฺยานํ** แห่งสังขยา ๒๐ ตัวทั้งหลาย **โกฏิปฺปภุตีนํ** ตั้งแต่ โกฏิ เป็นต้นไป **มตํ** อันบัณฑิตรู้แล้ว **สตลกฺขคุณํ** ว่าถูกคูณด้วย ๑๐๐ แสน **ยถากฺกมํ** ตามลำดับ **อิจฺเจวํ** อย่างนี้แล.

สังขยา ๒๐ ตัว ตั้งแต่ โกฏิ ถึง อสงฺเขยฺย การนับจากฐานหนึ่งไปสู่อีกฐานหนึ่ง จะถูกคูณด้วย ๑๐๐ แสน ตามลำดับอย่างนี้แล

เทฺว ปริมาณานิ เอตสฺสาติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า "ปริมาณทั้งหลาย ๒ แห่งสิ่งนั้นมีอยู่"

๔๑๘. ทฺวาทิโต โกเนกตฺเถ จ. (๔ บท, ปัจจยวิธิ)

โก กปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ทฺวาทิโต** หลังจาก ทฺวิ ศัพท์เป็นต้น **อเนกตฺเถ** ในอรรถว่ามาก.

หลังจาก ทฺวิ เป็นต้น ลง ก ปัจจัย ในอรรถว่า มาก

กปฺปจฺจโย กปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ทฺวิอิติ เอวํ อาทิโต คณนโต** หลังจากสังขยาเป็นต้นอย่างนี้ว่า ทฺวิ **อเนกตฺเถ** ในอรรถว่ามาก.

หลังจากสังขยาเป็นต้นว่า ทฺวิ ลง ก ปัจจัย ในอรรถว่า มาก

ทฺวิโก ราสิ ทฺวิกํ ๒ กอง, เอวํ **ติกํ** ๓ กอง, **จตุกฺกํ** ๔ กอง, **ปญฺจกํ** ๕ กอง, **ฉกฺกํ** ๖ กอง, **สตฺตกํ** ๗ กอง, **อฏฺฐกํ** ๘ กอง, **นวกํ** ๙ กอง, **ทสกํ** ๑๐ กอง, **ปณฺณาสกํ** ๕๐ กอง, **สตกํ** ๑๐๐ กอง, **สหสฺสกํ** ๑,๐๐๐ กอง **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

สงฺขฺยาตทฺธิตํ สังขยาตัทธิต **นิฏฺฐิตํ** จบแล้ว.

๗. อัพฺยยตัทธิต

(ปัจจัย ๑๐ ตัว คือ **กฺขตฺตุํ ธา ชฺฌํ โส ถา ถตฺตา ถํ ชฺช ชฺชุ ตน** ลงในอรรถว่า ครั้ง แบ่ง เหมือน กาลเวลา)

เอกสฺมึ วาเร ภุญฺชติ, ทฺวิวาเร ภุญฺชตีติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า "กินครั้งเดียว, กิน ๒ ครั้ง"

๔๑๙. เอกาทิโต สกิสฺส กฺขตฺตุํ. (๓ บท, ปัจจยวิธิ)

กฺขตฺตุํ กฺขตฺตุํ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **เอกาทิโต** หลังจาก เอก ศัพท์เป็นต้น **สกิสฺส** (**วาเร**) ในอรรถว่า ครั้ง ของ สกึ ศัพท์.

หลังจาก เอก เป็นต้น ลง กฺขตฺตุํ ปัจจัย ในอรรถว่า ครั้ง คราว

กฺขตฺตุํปจฺจโย กฺขตฺตุํ ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **เอกทฺวิติ อิติ เอวํ อาทิโต คณนโต** หลังจากสังขยามี เอก ทฺวิ และ ติ เป็นต้น **วารตฺเถ** ในอรรถวาระ **ฐาเน** อันเป็นฐานะ **สกิสฺส** ของ สกึ ศัพท์.

หลังจากสังขยา เช่น เอก ทฺวิ ติ เป็นต้น ลง กฺขตฺตุํ ปัจจัย ในอรรถวาระอันเป็นฐานะของ สกึ

เอกกฺขตฺตุํ ทฺวิกฺขตฺตุํ ภุญฺชติ กินครั้งเดียว กิน ๒ ครั้ง. **สิโลโป** การลบ สิ (**โหติ**) ย่อมมี **สพฺพาสมาวุโสติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “สพฺพาสมาวุโส”. เอวํ **ติกฺขตฺตุํ** ๓ ครั้ง, **จตุกฺขตฺตุํ** ๔ ครั้ง, **ปญฺจกฺขตฺตุํ** ๕ ครั้ง, **ฉกฺขตฺตุํ** ๖ ครั้ง, **สตฺตกฺขตฺตุํ** ๗ ครั้ง, **อฏฺฐกฺขตฺตุํ** ๘ ครั้ง, **นวกฺขตฺตุํ** ๙ ครั้ง, **ทสกฺขตฺตุํ** ๑๐ ครั้ง, **สตกฺขตฺตุํ** ๑๐๐ ครั้ง, **สหสฺสกฺขตฺตุํ** ๑,๐๐๐ ครั้ง, **พหุกฺขตฺตุํ** หลายครั้ง หรือ บ่อยๆ, **กติกฺขตฺตุํ** กี่ครั้ง.

เอเกน วิภาเคนาติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า “โดยการแบ่งเป็น ๑ หรือ ๑ อย่าง”

สงฺขฺยาคฺคหณํ สงฺขฺยาศัพท์ **อนุวตฺตเต** ย่อมตามไป **มณฺฑูกคติยา** โดยวิธีเหมือนกบกระโดด.

๔๒๐. วิภาเค ธา จ. (๓ บท, ปัจจยวิธิ)

ธา ธาปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สงฺขฺยาโต** หลังจากสังขยา **วิภาเค** ในอรรถแบ่ง.

หลังจากสังขยา ลง ธา ปัจจัย ในอรรถแบ่ง

ธาปจฺจโย ธาปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **เอกาทิสงฺขฺยาโต** หลังจาก เอก สังขยาเป็นต้น **วิภาคตฺเถ** ในอรรถว่าแบ่ง. **ชฺฌํ จ** ชฺฌํ ปัจจัยด้วย (**โหติ**) ย่อมลง **เอกทฺวิโต** หลังจาก เอก และ ทฺวิ, **โส จ** โส ปัจจัยด้วย (**โหติ**) ย่อมลง **สุตฺตาทิโต** หลังจาก สุตฺต ศัพท์เป็นต้น **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์.

หลังจาก เอก สังขยาเป็นต้น ลง ธา ปัจจัย ในอรรถแบ่ง, ลง ชฺฌํ ปัจจัย หลังจาก เอก และ ทฺวิ, และลง โส ปัจจัย หลังจาก สุตฺต ศัพท์เป็นต้น ด้วย จ ศัพท์

เอกธา โดยการแบ่งออกเป็น ๑ หรือ ๑ อย่าง, **ทฺวีหิ วิภาเคหิ ทฺวิธา ทฺุธา วา เทฺวธา** โดยการแบ่งออกเป็น ๒ หรือ ๒ อย่าง. **ตีหิ วิภาเคหิ ติธา เตธา วา** โดยการแบ่งออกเป็น ๓ หรือ ๓ อย่าง. **เอกาโร** การอาเทศเป็น เอ **อิการสฺส** แห่ง อิ อักษร (อาเทศ อิ ของ ทฺวิ และ ติ เป็น เอ) (**โหติ**) ย่อมมี **เตสุ วุทฺธีติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า “เตสุ วุทฺธิ”. เอวํ **จตุธา**

๔ อย่าง, **ปญฺจธา** ๕ อย่าง, **ฉธา** ๖ อย่าง, **สตฺตธา** ๗ อย่าง, **อฏฺฐธา** ๘ อย่าง, **นวธา** ๙ อย่าง, **ทสธา** ๑๐ อย่าง, **สตธา** ๑๐๐ อย่าง, **สหสฺสธา** ๑,๐๐๐ อย่าง, **กติธา** กี่อย่าง, **พหุธา** หลายอย่าง.

(**อุทาหรณํ**) อุทาหรณ์ **ชฺฌํปจฺจเย** ใน ชฺฌํ ปัจจัย **เอกธา กโรตีติ เอกชฺฌํ** ทำให้เป็นส่วนเดียว. เอวํ **เทฺวชฺฌํ** ทำให้เป็น ๒ ส่วน.

(**อุทาหรณํ**) อุทาหรณ์ **โสปจฺจเย** ใน โส ปัจจัย **สุตฺเตน วิภาเคน สุตฺตโส** โดยการแบ่งออกเป็นสูตร หรือ โดยสูตร. เอวํ **พฺยญฺชนโส** โดยพยัญชนะ, **ปทโส** โดยบท, **อตฺถโส** โดยอรรถ, **พหุโส** โดยส่วนมาก, **สพฺพากาเรน สพฺพโส** โดยอาการทั้งปวง, **อุปายโส** โดยอุบาย, **เหตุโส** โดยเหตุ, **ฐานโส** โดยฐานะ, **โยนิโส** โดยแยบคาย หรือ โดยถี่ถ้วน.

๔๒๑. สพฺพนาเมหิ ปการวจเน ตุ ถา. (๔ บท, ปัจจยวิธิ)

ถา ถาปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สพฺพนาเมหิ** หลังจากสัพพนามทั้งหลาย **ปการวจเน** ในอรรถกล่าวถึงสิ่งเหมือนกัน.

หลังจากสัพพนาม ลง ถา ปัจจัย ในอรรถกล่าวถึงสิ่งเหมือนกัน

ถาปจฺจโย ถาปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **สพฺพนาเมหิ** หลังจากสัพพนามทั้งหลาย **ปการวจนตฺเถ** ในอรรถกล่าวถึงสิ่งเหมือนกัน. **ถตฺตาปจฺจโย จ** และ ถตฺตา ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ตุสทฺเทน** ด้วย ตุ ศัพท์. **วิเสโส** ความแตกต่าง **เภทโก** อันจำแนกออก **สามญฺญสฺส** แห่งสิ่งที่มีความเหมือนกัน **ปกาโร** ชื่อว่าปการะ. **อตฺโถ** คำอธิบาย (**โหติ**) ย่อมมี **อิติ** ว่า "**อภิธาเน** ในการกล่าว **ตสฺส** ซึ่งสิ่งที่เหมือนกันนั้น".

หลังจากสัพพนาม ลง ถา ปัจจัย ในอรรถกล่าวถึงสิ่งเหมือนกัน, และลง ถตฺตา ปัจจัย ด้วย ตุ ศัพท์, (วิเคราะห์ว่า) จำแนกความแตกต่างของสิ่งที่เหมือนกัน ชื่อว่าปการะ หมายถึง การแยกกล่าวสิ่งที่เหมือนกันนั้น

โส ปกาโร ตถา ประการนั้น เหมือนกันนั้น ฉันนั้น, **ตํ ปการํ ตถา** ซึ่งประการนั้น เหมือนกันนั้น ฉันนั้น, **เตน ปกาเรน ตถา** โดยประการนั้น เหมือนกันนั้น ฉันนั้น, **เยน ปกาเรน ยถา** โดยประการใด เหมือนกันใด ฉันใด. เอวํ **สพฺพถา** โดยประการทั้งปวง, **อญฺญถา** โดยประการอื่น, **อิตรถา** โดยประการอื่นอีก, **อุภยถา** โดยประการทั้ง ๒. **ถตฺถาปจฺจเย** ใน ถตฺตา ปัจจัย **เตน ปกาเรน ตถตฺตา** โดยประการนั้น. เอวํ **ยถตฺตา** โดยประการใด, **อญฺญถตฺตา** โดยประการอื่น.

โก ปกาโรติ อตฺเถ ในอรรถว่า "ประการไร อย่างไร"

๔๒๒. กิมิเมหิ ถํ. (๒ บท, ปัจจยวิธิ)

ถํ ถํปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กิมิเมหิ** หลังจาก กึ และ อิม สัพพนามทั้งหลาย **ปการวจเน** ในอรรถกล่าวถึงสิ่งเหมือนกัน.

หลังจาก กึ และ อิม สัพพนาม ลง ถํ ปัจจัย ในอรรถกล่าวถึงสิ่งเหมือนกัน

ถํปจฺจโย ถํปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **กึอิม อิติ เอเตหิ** หลังจากสัพพนามทั้งหลายเหล่านี้ คือ กึ และ อิม **ปการวจนตฺเถ** ในอรรถกล่าวถึงสิ่งเหมือนกัน. **กาเทโส** การอาเทศเป็น ก **กิสฺส** แห่ง กึ (**โหติ**) ย่อมมี **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์ **เอตฺถ** ในสูตรนี้ **กิสฺส ก เว จาติ** ว่า "กิสฺส ก เว จ".

หลังจาก กึ และ อิม สัพพนาม ลง ถํ ปัจจัย ในอรรถกล่าวถึงสิ่งเหมือนกัน, อาเทศ กึ เป็น ก ด้วย จ ศัพท์ ในสูตรว่า "กิสฺส ก เว จ"

กถํ ประการไร อย่างไร, **กํ ปการํ กถํ** ซึ่งประการไร อย่างไร, **เกน ปกาเรน** โดยประการไร อย่างไร, **อยํ ปกาโร อิตฺถํ** ประการนี้ อย่างนี้, **อิมํ ปการํ อิตฺถํ** ซึ่งประการนี้ อย่างนี้, **อเนน ปกาเรน อิตฺถํ** โดยประการนี้ อย่างนี้. **อิกาโร** การอาเทศเป็น อิ **อิมสทฺทสฺส** แห่ง อิม ศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี **อิมสฺสิ ถํทานิหโตเธสุ จาติ** ด้วยสูตรว่า "อิมสฺสิ ถํทานิหโตเธสุ จ", **ทฺวิตฺตํ** การทำเทฺวภาวะ (**โหติ**) ย่อมมี.

หิ ก็ **เอตฺถ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเหล่านี้ **กตฺวา** ครั้นกระทำแล้ว **นามพฺยปเทสํ** ซึ่งการตั้งชื่อว่านาม **อพฺยยตทฺธิตตฺตา** เพราะความเป็นอัพยยตัทธิต **กฺขตฺตุํอาทิถํปริโยสาน-ปฺปจฺจยนฺตานํ** แห่งศัพท์ที่มีปัจจัยตั้งแต่ กฺขตฺตุํ ถึง ถํ อยู่ท้ายทั้งหลาย **วิภตฺติมฺหิ** เมื่อการลงวิภัตติ **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **วิภตฺติโลโป** การลบซึ่งวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **สพฺพาสมาวุโสติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "สพฺพาสมาวุโส". **วุตฺตโตอาทิปฺปจฺจยนฺตา จ** และศัพท์ที่มี โต ปัจจัยเป็นต้นอยู่ท้าย ตามที่กล่าวแล้วทั้งหลาย **กฺวจิ โต ปญฺจมฺยตฺเถติอาทินา** ด้วยสูตรว่า "กฺวจิ โต ปญฺจมฺยตฺเถ" เป็นต้น **สงฺคยฺหนฺติ** ย่อมถูกรวมเข้าไว้ **อิเธว อพฺยยตทฺธิเต** ในอัพยยตัทธิตนี้เหมือนกัน.

ในอุทาหรณ์เหล่านี้ เพราะศัพท์ที่มีปัจจัยตั้งแต่ กฺขตฺตุํ ถึง ถํ อยู่ท้ายเป็นอัพยยตัทธิต เมื่อตั้งชื่อว่านามแล้ว ลงวิภัตติ, ลบวิภัตติ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "สพฺพาสมาวุโส", ศัพท์ที่มี โต ปัจจัยเป็นต้นอยู่ท้าย ตามที่กล่าวแล้วด้วยสูตรว่า "กฺวจิ โต ปญฺจมฺยตฺเถ" เป็นต้น ก็ถูกรวมเข้าไว้ในอัพยยตัทธิตนี้เหมือนกัน

๔๒๓. ยทนุปปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ. (๔ บท, มหา)

ยํ ศัพท์ทั้งหลายเหล่าใด **อนุปฺปนฺนา** อันยังไม่สำเร็จ **สิชฺฌนฺติ** ย่อมสำเร็จ **นิปาตนา** ด้วยการสำเร็จได้ทันที.

ศัพท์เหล่าใด ที่ยังไม่สำเร็จรูป ย่อมสำเร็จได้ทันที

เย สทฺทา ศัพท์ทั้งหลายเหล่าใด **อนุปฺปนฺนา** อันยังไม่สำเร็จรูป **อนิทฺทิฏฺฐลกฺขณา** คือยังไม่มีสูตรทำรูปให้สำเร็จ **ลกฺขเณน** ด้วยสูตรไวยากรณ์ **อกฺขราทิโต** โดยอักษรเป็นต้น **นาโมปสคฺคนิปาตโต วา** หรือโดยบทนาม อุปสัค และนิบาต **สมาสตทฺธิตาทโต วา** หรือว่าโดยสมาสและตัทธิตเป็นต้น, **เต** ศัพท์ทั้งหลายเหล่านั้น **สิชฺฌนฺติ** ย่อมสำเร็จ **นิปาตนา** ด้วย

การสำเร็จได้ทันที.

ศัพท์เหล่าใด ที่ยังไม่สำเร็จรูป คือยังไม่มีสูตรในไวยากรณ์ที่จะทำรูปให้สำเร็จได้ ไม่ว่าจะโดยอักษร นาม อุปสัค นิบาต สมาส หรือ ตัทธิต เป็นต้น, ศัพท์เหล่านั้น ย่อมสำเร็จได้ทันที

ตทฺธิตโต ตาว โดยตัทธิตก่อน

ชฺช ชฺช ปัจจัย **สิยา** ควรลง **อิมสฺมา** หลังจาก อิม ศัพท์, **ชฺชุ จ** และ ชฺชุ ปัจจัย **สิยา** ควรลง **สมานาปรโต** หลังจาก สมาน และ อปร ศัพท์ **กาเล** ในอรรถกาลสัตตมี, **อกาโร** การอาเทศเป็น อ อักษร **อิมสทฺทสฺส** แห่ง อิม ศัพท์ **โส จ** และการอาเทศเป็น ส **สมานสฺส** แห่ง สมาน ศัพท์ **สิยา** พึงมี.

หลังจาก อิม ศัพท์ ลง ชฺช ปัจจัย และหลังจาก สมาน และ อปร ศัพท์ ลง ชฺชุ ปัจจัย ในอรรถกาลสัตตมี, อาเทศ อิม ศัพท์ เป็น อ อักษร และอาเทศ สมาน เป็น ส

อิมสฺมึ กาเล อิมสฺมึ ทิวเส วา อชฺช ในกาลนี้ หรือ ในวันนี้ ชื่อว่าอัชชะ, **สมาเน กาเล สชฺชุ** ในเวลาเดียวกันนั้น ขณะนั้น บัดเดี๋ยวนั้น ทันทีทันใด, **อปรสฺมึ ทิวเส อปรชฺชุ** ในวันอื่นวันอื่น.

ตนปฺปจฺจโย ตนปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **นิปาเตหิ** หลังจากนิบาตทั้งหลาย **ภวตฺเถ** ในอรรถว่ามี. **อชฺช ภวํ อชฺชตนํ** มีในวันนี้, **อชฺช ภวา อชฺชตนี** วิภัตติอันมีในวันนี้, **เสฺว ภวํ สฺวาตนํ** มีในวันพรุ่งนี้. เอวํ **ปุราตนํ** มีในวันก่อน ในวันแรก, **หิยฺโย ภวํ หิยฺยตฺตนํ** มีในวันวาน เมื่อวาน, **หิยฺโย ภวา หิยฺยตฺตนี** วิภัตติอันมีในวันวาน **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

อพฺยยตทฺธิตํ อัพยยตัทธิต นิฏฺฐิตํ จบแล้ว.

ตทฺธิตํ ตัทธิต **ติธา** มี ๓ ประการ **สามญฺญวุตฺติภาวตฺถาพฺยยโต** โดยสามัญญวุตติตัทธิตภาวัตถตัทธิตและอัพยยตัทธิต, **ตตฺร**ในบรรดาตัทธิตทั้ง ๓ ประการนั้น **อาทิ** ตัทธิตแรก **จตุธา** มี ๔ อย่าง **อปจฺจาเนตฺถสฺสตฺถิสงฺขฺยโต** โดยอปัจจตัทธิต อเนกัตถตัทธิต อัสสัตถิตัทธิต และสังขยาตัทธิต.

ตัทธิต มี ๓ ประการ คือ (๑) สามัญญวุตติตัทธิต (๒) ภาวัตถตัทธิต (๓) อัพยยตัทธิต,

บรรดาตัทธิตทั้ง ๓ นั้น ตัทธิตแรก(คือสามัญญวุตติ) แบ่งออกเป็น ๔ อย่าง คือ (๑) อปัจจตัทธิต (๒) อเนกัตถตัทธิต (๓) อัสสัตถิตัทธิต (๔) สังขยาตัทธิต

ปญฺจโม ตทฺธิตกณฺโฑ ตัทธิตกัณฑ์ที่ ๕

ปทรูปสิทฺธิยํ ในคัมภีร์ปทรูปสิทธิ **อิติ** จบด้วยประการฉะนี้.

ตัทธิตกัณฑ์ที่ ๕ ในคัมภีร์ปทรูปสิทธิ จบเพียงเท่านี้

คัมภีร์

คัมภีร์ปทรูปสิทธิแปล

โดยสัททัตถนัยและโวหารัตถนัย

๕. ตัทธิตกัณฑ์

พระมหาสมปอง มุทิโต

ศูนย์การศึกษาบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก

วัดวิหารธรรม บ้านศรีวิราช ต.โสมเยี่ยม อ.น้ำโสม จ.อุดรธานี

คำนำ

การศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกได้ด้วยตนเอง เป็นความต้องการสูงสุดของนักศึกษาค้นคว้าทั้งมีสถาบันรับรองและนักค้นคว้าอิสสระ ล้วนไขว่คว้าทุกวิถีทางที่จะได้คุณสมบัติอย่างนั้น จึงพากันแสวงหาสถาบันที่ให้โอกาสเรียนรู้ก็มี แสวงหาอาจารย์ผู้ปรีชาสามารถถ่ายทอดความรู้ที่ลึกซึ้งถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าและของปราชญ์แม้จะล่วงกาลมานาน ด้วยวิธีที่ใหม่และทันสมัยได้อย่างละเมียดละไม แจ่มแจ้งชัดเจนก็มี แสวงหาแต่เฉพาะคัมภีร์เก่าแก่ทั้งของดั้งเดิมและแปลพร้อมคำอธิบายหลากหลายสำนวนก็มี แสวงหาสื่ออื่น ๆอันเป็นประโยชน์ในสถานการณ์ที่แตกต่างกันก็มี

ผู้ได้ศึกษาค้นคว้าคัมภีร์บาลีใหญ่และพระไตรปิฎกแล้วนั่นแหละ จึงมีความรู้เป็นที่ยอมรับในหมู่นักปราชญ์ทั้งหลายทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

คัมภีร์ปทรูปสิทธิแปลสัททัตถนัยและโวหารัตถนัย เป็นหนึ่งในคัมภีร์บาลีใหญ่แปลที่เอื้อประโยชน์แก่ผู้แสวงหาคัมภีร์แปลที่เก่าแก่แต่ทันสมัย สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาค้นคว้าทั้งภาษาบาลีชั้นสูงและพระไตรปิฎกได้อย่างชัดเจนครบถ้วน

เมื่อมีคัมภีร์ที่ดีที่สุดคัมภีร์หนึ่งอยู่ในมือของตนแล้ว มัวชักช้า ไม่รีบขวนขวายศึกษาให้ได้อรรถรส ก็เปล่าประโยชน์ที่เป็นได้เพียงเอ่ยชื่อคัมภีร์ให้คนอื่นเขาฟัง จึงควรลงมือศึกษาตั้งแต่บัดนี้ด้วยความอุตสาหะใหญ่หลวง เหมือนกำลังพยายามหนีความเหือดแห้งกันดาร มุ่งสู่ความอุดมและไพศาลแห่งปัญญาญาณ จนสามารถข้ามพ้นวัฏฏสงสาร เข้าถึงนิพพานด้วยกันเทอญ

พระมหาสมปอง มุทิโต
ศูนย์การศึกษาบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก
วัดวิหารธรรม ๒๕๖๔

สารบัญ